Ματίλντ Νιέλ

ΤΟ ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ἤ ἡ ἐπανάσταση συνεχίζεται

Τὸ νόημα τοῦ σύγχρονου Φοιτητικοῦ κινήματος

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΠΟΥΚΟΥΜΑΝΗ

Τό
Φοιτητικό Κίνημα
ἤ
Ἡ Ἐπανάσταση Συνεχίζεται

Ἔργα τῆς Ματίλντ Νιέλ:

Ἡ κρίση τῆς Νεολαίας· αἰτίες — θεραπεία.

Τό φαινόμενο τῆς τεχνολογίας· ἀπελευθέρωση ἤ νέα σκλαβιά;

Ὁ σοσιαλιστικός οὑμανισμός (ΗΠΑ)· συνεργασία στό *Διεθνές Συμπόσιο* κάτω ἀπό τή διεύθυνση τοῦ Ἔριχ Φρόμ.

Ψυχανάλυση τοῦ μαρξισμοῦ (ἐκδ. Μπουκουμάνη, 1975).

Τό δράμα τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν γυναικῶν.

Ἀπό τόν Κορνήλιο στόν Ἰονέσκο: Τό νόημα τοῦ θεάτρου τοῦ Παράλογου.

Mathilde NIEL

ΤΟ ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ
ἤ
ἡ ἐπανάσταση συνεχίζεται

Τό νόημα τοῦ σύγχρονου φοιτητικοῦ κινήματος

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΦΩΝΤΑ ΚΟΝΔΥΛΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΠΟΥΚΟΥΜΑΝΗ – ΑΘΗΝΑ

Τίτλος Πρωτοτύπου:
LE MOUVEMENT ETUDIANT
OU
LA REVOLUTION EN MARCHE

Φωτοστοιχειοθεσία: *Γενάρης 1977*
ΠΡΟΦΩΤ Ε.Π.Ε. (Κάνιγγος 27, 'Αθήνα 147,
Τηλ. 3604-369)
Ἐκτύπωση: *ΠΡΟΦΩΤ Ε.Π.Ε. (Ν. 'Ιωνία,*
Βυζαντίου 1, Τηλ. 2797-039)

Μακέτα ἐξωφύλλου: *Δημ. Ζαφειρόπουλος*
Διόρθωση: *Γιώτα Κουλουρίδου*

«Boukoumanis» Editions
1 Mavromikhali st., Athens 143, Greece.
Tel. 3618-502, 3606-313

Στήν Ἔρικα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ Η ΜΑΤΙΛΝΤ ΝΙΕΛ;

Ποτέ δέν εἶχα συναντήσει ἄνθρωπο πού νά ζεῖ σύμφωνα μέ τίς ἀρχές του, μέχρι πού γνώρισα – ἀπό μεγάλη τύχη! – τήν Ματίλντ Νιέλ τό 1970.

Ἁπλή καί ἐγκάρδια, ὅπως λέξεις καί αἰσθήματα ἀκόμη δέ μποροῦν νά περιγράψουν, κέρδισε ἄκοπα τήν πιστή καί αἰώνια φιλία μου.

Σύζυγος τοῦ Ἀντρέ Νιέλ, φιλοσόφου, ψυχολόγου, συγγραφέα καί καθηγητῆ, μένει σ' ἕνα μικρό σπίτι στό Παρίσι, στούς πρόποδες τοῦ λόφου τῆς Μονμάρτρης, πολύ κοντά στήν ἀγορά μέ τούς ὑπαίθριους πωλητές. Ἔχει δυό γιούς παντρεμένους.

Τό 1972 τήν ξανασυνάντησα στό Παρίσι καί ἀπό τότε τήν ἐπισκέφθηκα πολλές φορές. Τότε σπούδαζα στήν Ἀγγλία καί πεταγόμουνα στή Μονμάρτρη γιά διακοπές μέ τούς Νιέλ.

Ἡ Νιέλ ἔχει κοφτερό μυαλό σάν ξυράφι. Ἡ ἀνθρώπινη εὐαισθησία της ἐκδηλώνεται κάθε λεπτό τῆς ζωῆς της μέ τίς πράξεις της, ἀκονισμένη πάνω στό ἀμόνι τῶν πονετικῶν ἐμπειριῶν της, στή ριζωμένη βαθιά πίστη της ὅτι «κανένας ἄνθρωπος δέν εἶναι ὑπεύθυνος γιά τήν ἀλλοτρίωσή του». Αὐτοί πού τήν ξέρουν καλά, τήν ὀνομάζουν μέ νόημα «ραντάρ πού πιάνει ὅλες τίς ὄψεις τῆς ζωῆς». Ποτέ δέ θά ξεκινήσει νά γράψει ἕνα βιβλίο πού νά στηρίζεται μόνο σέ θεωρητικές μελέτες καί ἀναλύσεις. Γράφει γι' αὐτά πού ζεῖ στό βάθος, ὅπως τά προβλήματα τῆς σύγχρονης νεολαίας, τό τεχνολογικό φαινόμενο, τό ἀπελευθερωτικό κίνημα τῶν γυναικῶν. Τό σύντομο πέ-

ρασμά της ἀπό τό Κομμουνιστικό Κόμμα τῆς ἐνσταλάζει ἐμπειρίες χρήσιμες γιά τό βιβλίο πού ἔγραψε ἀργότερα μέ τόν τίτλο «Ψυχανάλυση τοῦ Μαρξισμοῦ». Τά γεγονότα τοῦ Μαΐου '68 ἔζησε προσωπικά σ' ὅλες τίς ἐκδηλώσεις τους γιά νά γράψει τό βιβλίο πού κρατᾶς στά χέρια σου, φίλε ἀναγνώστη. Αὐτό τό ἀπόσταγμα ἐμπειριῶν, ἡ ὀξύτατη ὀρθολογική κρίση της, ἡ ἐπιστημονική της κατάρτιση, ὁ βαθύς καί ἀπέραντος οὐμανισμός πού τή διακρίνει καί πάνω ἀπ' ὅλα αὐτά, ἡ οὐσιαστική ἀπελευθέρωσή της ἀπό τίς διάφορες προλήψεις, τά ταμπού, τίς ψευδαισθήσεις, τά 'Απόλυτα καί τά δόγματα, κάνουν τήν Νιέλ ἕναν ἀπό τούς σημαντικότερους συγγραφεῖς τοῦ καιροῦ μας ἀνάμεσα στούς ψυχοκοινωνιολόγους. Ἡ Νιέλ εἶναι ἕνας πολίτης τοῦ κόσμου μας χωρίς ὁποιαδήποτε σύνορα.

Ἡ Ματίλντ Νιέλ ἄρχισε τίς φιλολογικές καί φιλοσοφικές της μελέτες κατά τή διάρκεια τῆς ναζιστικῆς κατοχῆς, ἐνῶ παράλληλα πῆρε δραστήριο μέρος στήν ἀντίσταση κατά τῶν χιτλερικῶν.

Μετά τόν πόλεμο ὑπῆρξε καθηγήτρια τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας καί ἐργάστηκε στό 'Ινστιτοῦτο 'Εκπαίδευσης, στή διάπλαση ἐμψυχωτῶν καί ἐκπαιδευτικῶν. 'Ασχολήθηκε ἐπίσης μέ ψυχοπαθολογικές ἔρευνες (νευρωτική ἐξάρτηση, αἴτια τῆς αὐταρχικότητας καί τῆς καταστροφικότητας) μές ἀπό τό πνεῦμα μιᾶς νέας ψυχαναλυτικῆς ματιᾶς.

'Από τά 1956 κι ἔπειτα, δίνει διαλέξεις στή Σορβόνη, σέ διάφορες 'Ενώσεις, ἐμψυχώνει συζητήσεις στρογγυλῆς τραπέζης μέ σκοπό τήν προαγωγή ἑνός ἀπελευθερωμένου οὐμανισμοῦ, βασισμένου πάνω σέ σχέσεις συνεργασίας καί ἰσότητας ἀνάμεσα σέ αὐτόνομα ἄτομα. Συνεργάτες της εἶναι ὁ 'Αντρέ Νιέλ καί ὁ Ἔριχ Φρόμ. Συμβάλλει ἐπίσης στήν παρουσίαση καί μετάφραση στά γαλλικά τῶν ἔργων τοῦ Ἔριχ Φρόμ.

Τό 1964, ἱδρύει τό 'Ινστιτοῦτο τοῦ 'Ανθρώπου μέ τούς Ζάν Ροστάν, Ἔριχ Φρόμ, Μωρίς Λαμπιγιότ, 'Αλμπέρ Βαντέλ κ.ἄ.

Πρίν μερικά χρόνια ἄρχισε νά τήν ἐνδιαφέρει ἰδιαίτερα ἡ Δυναμική τῶν Ὁμάδων. Ἐμψυχώνει ὁμάδες δημιουργίας μές στίς ὁποῖες βλέπει τή δυνατότητα γιά ἀλλαγή καί ἐξέλιξη τῶν ἀτόμων, μετασχηματισμό τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων καί κοινωνική ἀλλαγή.

Ἀπό τό 1957 μέχρι σήμερα ἔχει γράψει ἑκατοντάδες ἄρθρα γιά ἐφημερίδες καί περιοδικά, γαλλικά καί ξένα. Στήν Ἑλλάδα ἔχουν δημοσιευτεῖ τ' ἄρθρα της: «Καινούριο πνεῦμα στίς ἀνθρώπινες σχέσεις» (ΕΠΙΚΑΙΡΑ, 1975), «Ἡ Ἀπελευθερωτική Ψυχολογία τοῦ Κάρλ Ρότζερς» (ΤΟΜΕΣ, 1975). Ὅλα τά ἔργα της ἔχουν ἐκδοθεῖ στό Παρίσι ἀπό τόν Οἶκο LE COURRIER DU LIVRE. *Εἶναι:*

Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ. ΑΙΤΙΕΣ – ΘΕΡΑΠΕΙΑ (1965).

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ (ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ Ἤ ΝΕΑ ΣΚΛΑΒΙΑ;) (1965). Ἔχει ἐπίσης μεταφραστεῖ στίς ΗΠΑ.

ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ (1967). Ἔχει μεταφραστεῖ στά ἰσπανικά (Μεξικό), στά γερμανικά καί στά ἑλληνικά ἀπό τόν Φώντα Κονδύλη (Ἐκδ. Μπουκουμάνη, 1975).

ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ (1968). Ἔχει μεταφραστεῖ στά ρουμάνικα.

ΤΟ ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ Ἤ Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΣΥΝΕΧΙΖΕΤΑΙ (1968, Αὔγουστος). Μεταφράστηκε καί αὐτό ἀπό τόν Φ. Κονδύλη (Ἐκδ. Μπουκουμάνη, 1977).

Ο ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΟΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ. Μεταφράστηκε στίς ΗΠΑ.

ΝΙΚΟΣ ΖΑΛΑΩΡΑΣ

I

ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΑΞΙΩΝ ΣΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

I

1. Η ΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΑΞΙΩΝ ΚΑΙ Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ἡ Γαλλία, πρίν μερικά χρόνια, συγκλονίστηκε ἀπό μιά κρίση δίχως προηγούμενο στήν ἱστορία της: γιά πρώτη φορά, ὁ ξεσηκωμός μερικῶν χιλιάδων νέων ἐξελίχθηκε σέ ἐπαναστατικό κίνημα πού παρέλυσε ἐπί ἕνα μήνα ὁλόκληρη τήν οἰκονομική ζωή ἑνός μεγάλου ἔθνους καί ἀπείλησε ἕνα καθεστώς σίγουρο γιά τή δύναμή του καί τή σταθερότητά του. Χιλιάδες φοιτητές, μέ μιά ἀπαράμιλλη γενναιότητα, διατράνωσαν τήν ἀλληλεγγύη τους μέ τούς ἐργάτες καί τούς λαούς τοῦ Τρίτου Κόσμου. Ἀρνήθηκαν νά γίνουν οἱ ἐκμεταλλευτές τῆς ἐργατικῆς τάξης καί τῶν καταπιεσμένων λαῶν. Κατάγγειλαν τίς σαθρές πλευρές τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας καί ἀμφισβήτησαν ὅλα τ' αὐταρχικά καί γραφειοκρατικά καθεστῶτα, τόσο τῆς Ἀνατολῆς ὅσο καί τῆς Δύσης.

Τοῦτος ὁ πρωτοφανής ξεσηκωμός φάνηκε τόσο ἀπειλητικός στίς κρατοῦσες ἀρχές (πολιτικές καί συνδικαλιστικές), στούς ἀνθρώπους τῶν προνομίων καί στίς ἀποκοιμισμένες στόν κονφορμισμό τῆς εὐημερίας μάζες, ὥστε, ἑκατομμύρια φωνές, ἀληθινά πανικόβλητες, ἔσπευσαν σέ βοήθεια ἑνός ἐπισφαλοῦς καθεστῶτος, πού ἡ αὐταρχικότητα κι ἡ δυσκαμψία του ἦταν ἄμεσα ὑπεύθυνα γιά τήν ἴδια του τήν κατάπτωση.

Ὡστόσο, ἦταν τόσο βαθύς ὁ συγκλονισμός ὥστε καθένας ξέρει αὐτή τή στιγμή, μόλο πού πέρασε ἡ θύελλα, ὅτι δέ λύθηκε κανένα πρόβλημα: ἡ φωτιά ἐξακολουθεῖ νά σιγοκαίει, καί μιά δεύτερη πυρκαγιά, πιό καταστρο-

φική ἀπ' τήν πρώτη, ὑπάρχει κίνδυνος νά ξεσπάσει ἀπό στιγμή σέ στιγμή.

'Η κρίση εἶναι πολύπλοκη καί σοβαρή. Δέν περιορίζεται μήτε σέ μιά μονάχα χώρα, μήτε σέ μιά μονάχα γενιά: κάθε ἔθνος, κάθε ἀρχή, κάθε ἄτομο, νιώθουν ἄμεσα ὅτι τούς ἀφορᾶ. 'Εντούτοις, πολλοί εἶν' αὐτοί πού ἀρνοῦνται νά παραδεχτοῦν τό βάθος τῆς κρίσης. 'Ορισμένοι δέ βλέπουν στήν 'Επανάσταση τοῦ Μάη τίποτ' ἄλλο παρά μιάν ἁπλή ἐπιχείρηση ἀνατροπῆς, παρακινημένη ἀπό «μικρο-ὁμάδες» τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς πού πληρώνονται ἀπ' τό ἐξωτερικό ('Ανατολική Γερμανία ἤ Κίνα). ῎Αλλοι τή θέλουν μιάν «ἀρχαϊκή» «ρομαντική ἐπανάσταση» (Ραιημόν 'Αρόν), πού πραγματοποιήθηκε χάρη στά γελοῖα ὁδοφράγματα τύπου 1830 καί 1848. Καί οἱ μέν καί οἱ δέ ὑποστηρίζουν ὅτι μέ λίγη αὐστηρότητα θά ξαναγυρίσουμε εὔκολα στήν προηγούμενη μακάρια τάξη πραγμάτων ὅπου ἤμασταν καί πρίν. Φροϋδιστές ψυχολόγοι βλέπουν σ' αὐτό τόν ξεσηκωμό τῆς νεολαίας μιάν ἁπλή ἐξανάσταση ἐνάντια στήν πατριαρχική 'Εξουσία (οἱ καθηγητές, τ' ἀφεντικά, οἱ κυβερνῆτες ἐξομοιώνονται ἐδῶ μέ τήν ἔννοια τοῦ «Πατέρα»), μιά βίαιη σύγκρουση γενεῶν πού θ' ἀναλάβει νά τήν ἐπιλύσει ἡ ἴδια ἡ ζωή.

῎Αλλοι, πιό διορατικοί, κατανόησαν τόν τέλεια πρωτότυπο χαρακτήρα αὐτῆς τῆς ἐπανάστασης. 'Απορρίπτουν τίς ἁπλουστευτικές ἑρμηνεῖες καί βλέπουν στό κίνημα τοῦ Μάη μιά «ὑπαρξιακή διεκδίκηση» [1] μιά «πνευματική ἐπανάσταση» [2], ἕνα εἶδος μεταβολῆς τῶν συνειδήσεων, τήν ἔκφραση μιᾶς ἀδυσώπητης ἀνάγκης γιά ἀτομική ἀπελευθέρωση κι ὁλοκληρωτική ἀπαλλαγή ἀπό τήν ἀλλοτρίωση, στήν ὁποία δέν ἔφτασε ἀκόμα καμιά σοσιαλιστική χώρα, ἕνα βῆμα ἀποφασιστικό στήν ἐξέλιξη τῶν ἀνθρώπινων κοινωνιῶν, προανάκρουσμα γιά τήν ἀνά-

(1) ῎Εκφραση τοῦ 'Ολιβιέ Κάστρο στό «Λογοτεχνικό Περιοδικό», Νο 18, σελ. 24.

(2) ῎Εκφραση τοῦ J. R. Vital στό «'Αριστερή ῎Οχθη», Νο 21.

δυση ἑνός «νέου οὐμανισμοῦ» [3]. προορισμένου νά μεταμορφώσει τό άτομο, ν' ἀνατρέψει τίς ἀντιλήψεις μας γιά τίς κοινωνικές σχέσεις καί νά δώσει ἕνα νόημα στή ζωή.

Πραγματικά, μόνο ἐπιφανειακά κρίνοντας τό Κίνημα τοῦ Μάη τό παρομοιάζει κανείς μέ τά παλιά ἐπαναστατικά κινήματα καί μέ τίς διάφορες φοιτητικές ἐξεγέρσεις. Οἱ ἐμψυχωτές τῶν φοιτητικῶν κινημάτων ἀνῆκαν σέ ὁμάδες πολύ ἀδύνατες ἀριθμητικά (142 λένε πώς ἄρχισαν τό κίνημα τῆς 22 τοῦ Μάρτη), καί πολύ διχασμένες ἰδεολογικά γιά νά 'χουν τή δύναμη ν' ἀνατρέψουν μιά τόσο ἰσχυρά ἑδραιωμένη κυβέρνηση σάν *αὐτή* τῆς Πέμπτης Δημοκρατίας. Οἱ διάφορες «μικρο-ὁμάδες» (τροτσκιστές, μαοϊκοί, καστριστές, σιτυασιονιστές, ἀναρχικοί) ἦταν προσκολλημένες σέ πολύ διαφορετικές ἰδεολογίες γιά νά ἀναπτύξουν συντονισμένη δράση. Οἱ περισσότεροι φοιτητές ἐπέμεναν στόν «*αὐθόρμητο*» χαρακτήρα τοῦ κινήματος καί τῆς κατάληψης τῶν πανεπιστημιακῶν χώρων, καθώς καί τῶν ἐργοστασίων (τά οδοφράγματα τῆς νύχτας 11 πρός 12 τοῦ Μάη στήθηκαν χωρίς σύνθημα, μ' ἕνα τρόπο πολύ ἀμφισβητήσιμο στρατηγικά καί χωρίς τή συμμετοχή τῆς πιό δραστήριας ἀπ' τίς φοιτητικές ὁμάδες, τούς τροτσκιστές).

Ἐντούτοις, οἱ «ρομαντικοί» *αὐτοί* λεγόμενοι νέοι, άφησαν ἄναυδους τούς πάντες μέ τή σοβαρότητα τῆς δράσης τους, μέ τήν αἴσθηση εὐθύνης πού τούς διέκρινε, μέ τήν ἐφευρετική ἱκανότητά τους. Μέσα σέ πέντε βδομάδες ἐπεξεργάστηκαν πρωτότυπα μεταρρυθμιστικά σχέδια, ὀργάνωσαν βρεφοκομεῖα, πρῶτες βοήθειες γιά τούς τραυματίες. Συνέταξαν ἑκατοντάδες προκηρύξεις γεμάτες ἀπό ἰδέες καινούριες. Τύπωσαν ἐφημερίδες, σχεδίασαν ἀφίσσες ἐκπληκτικές σέ τόλμη, πνεῦμα καί πρωτοτυπία. Τούτη ἡ ἐπανάσταση ἐνάντια στήν «*ἐξουσία* τοῦ Πατέρα» ἐπικροτήθηκε συχνά κι ἀπ' τούς μεγαλύτερους, κι ἦταν πολλοί οἱ ὥριμοι ἄνθρωποι – καθηγη-

(3) Ντανιέλ Λοσάκ στό «Preuves», Νο 209-210, σελ. 94

τές, στελέχη, καλλιτέχνες, συγγραφεῖς, γιατροί, φιλόσοφοι — πού τήν ὑποστήριξαν ἤ τήν ἐνθάρρυναν (Ζάν Ροστάν, οἱ καθηγητές Καῖσλερ καί Μονό, ὁ Ζάν Λουΐ Μπαρώ κλπ.).

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι μιά μεγάλη πλειοψηφία φοιτητῶν πού δέν ἀνῆκαν σέ καμιά ὀργάνωση, καθώς κι ἕνας μεγάλος ἀριθμός ὥριμων, μή πολιτικοποιημένων ἀνθρώπων, προσχώρησαν στίς διάφορες ὁμάδες γιατί δέ μποροῦσαν πιά ν' ἀντέξουν τήν παμπάλαια λειτουργία τοῦ Πανεπιστημίου καί τῶν 'Ανώτατων Σχολῶν, καί ἐπειδή τό Κίνημα ἀποκρυστάλλωνε τήν ἀβάσταχτη ἀηδία τους γιά τίς 'Αξίες τῆς καπιταλιστικῆς καί τεχνοκρατικῆς κοινωνίας. Οἱ ἴδιες οἱ ὁμάδες ἐναρμονίστηκαν πάνω στίς ἰδέες αὐτές, κι ὄχι πάνω σ' ἕνα ἀνατρεπτικό σχέδιο, μήτε πάνω σ' ὁποιοδήποτε Πρόγραμμα. Κι ἐπειδή ἀκριβῶς ὅλοι κινήθηκαν μέ μιά ἴδια ὁρμή, ὅμοιο χαρακτήρα, μπόρεσαν νά συστεγαστοῦν, μ' ὅλες τίς διαφορές τους, στή Σορβόνη καί νά παραταχθοῦν στά ὁδοφράγματα. Νά γιατί ἡ ὁποιαδήποτε ἀστυνομική καταπίεση πάνω στόν ἕνα, ἐξαπέλυε – κι ἐξαπολύει πάντα – ἕνα τεράστιο κίνημα συμπαράστασης.

Ἔτσι, ἡ λαχτάρα νά καταργηθεῖ ἡ συγκεντρωτική καί γραφειοκρατική ὀργάνωση εἶναι κοινή στούς τροτσκιστές, στούς μαρξιστές-λενινιστές, στό Κίνημα τῆς 22 τοῦ Μάρτη, στούς σιτυασιονιστές καί στούς ἀναρχικούς. Ὅλοι ἐξεγείρονται ἐνάντια στά Πανεπιστήμια καί στά λύκεια-στρατῶνες, στό μανδαρινισμό τῶν καθηγητῶν καί στούς μεγάλους 'Αφεντάδες. Ὅλοι καταγγέλλουν τήν ταξική κουλτούρα, πού ἀπομακρύνεται ἀπ' τή ζωή καί τά πραγματικά προβλήματα, καί προορίζεται νά διατηρεῖ ἐπ' ἄπειρον τίς ὑπάρχουσες κοινωνικές δομές καί τά προνόμια. Οἱ περισσότεροι ἐκθειάζουν μαζί μέ τούς «κινεζόφιλους» τήν ἀνάγκη μιᾶς «Πολιτιστικῆς 'Επανάστασης», καθώς καί τήν ἀνάγκη νά μεταμορφωθεῖ ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος. Ὅλοι ζητοῦν νά καταργήσουν τά σύνορα ἀνάμεσα στίς τάξεις, ἀνάμεσα στούς ἐργάτες καί

τούς διανοούμενους, ἀνάμεσα στίς φυλές, ἀνάμεσα στά ἔθνη, ἀνάμεσα στά ἄτομα, καί νά ξαναδώσουν σέ κάθε ἀνθρώπινο ὄν τήν αἴσθηση τῆς ἀξιοπρέπειάς του καί νά ὑπογραμμίσουν τήν αἴσθηση εὐθύνης του. Υἱοθέτησαν ὅλοι τήν ἀπόλυτη ἰδέα ὅτι «ἡ βάση εἶν' *αὐτή* πού πρέπει νά καθορίζει τήν κορυφή τῆς κοινωνικῆς πυραμίδας κι ὄχι τό ἀντίθετο», κι ἡ ἰδέα τῆς *ἐργατικῆς διαχείρισης* εἶναι κοινή στούς τροτσκιστές καί στούς ἀναρχικούς.

Ὅλοι μποροῦν νά ὑποστηρίζουν, καθώς ὁ Μπακούνιν, ἀκόμα κι ἄν δέ διάβασαν ποτέ οὔτε μιά γραμμή τοῦ ἀναρχικοῦ στοχαστῆ, ἀκόμα κι ἄν διαφωνοῦν ὡς πρός τόν τρόπο ἐφαρμογῆς τῶν θεωριῶν του: «Ἐπιδιώκω τήν ὀργάνωση τῆς Κοινωνίας καί τῆς συλλογικῆς ἤ κοινωνικῆς ἰδιοκτησίας ἀπό κάτω πρός τά πάνω, ἀπό τό δρόμο τοῦ ἐλεύθερου συνεταιρισμοῦ κι ὄχι ἀπό πάνω πρός τά κάτω, μέ τή μέθοδο κάποιας ἀρχῆς».

Τελικά ὅλοι εἶναι διεθνιστές. Ἐπιδιώκουν νά ὑποκαταστήσουν τή διαίρεση τῆς κοινωνίας σέ ἔθνη, σέ ἐθνικούς ἀνταγωνιστικούς ὀργανισμούς, μέ μιά ὁμοσπονδιακή ὀργάνωση ἀπό αὐτόνομα σύνολα (Πανεπιστήμια, Ἐπιχειρήσεις, κοινόβια, περιοχές, ἔθνη).

Οἱ διάφορες ὁμάδες πού ἐμψύχωσαν τήν ἐπανάσταση τοῦ Μάη δέ θά μποροῦσαν ποτέ νά συγκεντρώσουν γύρω τους τόσες αὐθόρμητες συμμαχίες, ποτέ δέ θά προκαλοῦσαν τέτιο ἐνθουσιασμό, ποτέ δέ θά μποροῦσαν νά χρησιμεύσουν σάν «ἀποκαλυπτικοί φορεῖς» καί σάν «πυροδότες», ἄν δέν εἶχαν ἀνοίξει ἕνα φιλελεύθερο ορίζοντα στίς «δυστυχισμένες συνειδήσεις» τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας.

2. ΔΥΟ ΑΣΥΜΒΙΒΑΣΤΕΣ ΝΟΟΤΡΟΠΙΕΣ: Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΝΟΟΤΡΟΠΙΑ ΚΑΙ Η ΑΥΤΑΡΧΙΚΗ ΝΟΟΤΡΟΠΙΑ

Πραγματικά, κάποιο ρῆγμα ἔχει ἀνοιχτεῖ ἀνάμεσα σέ δυό ἔννοιες τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων, ἀνάμεσα σέ δυό νοοτροπίες. Αὐτές ἀκριβῶς τίς δυό νοοτροπίες πρέπει τώρα νά ἐξετάσουμε ἄν θέλουμε νά κατανοήσουμε βαθιά τό νόημα τῆς Ἐπανάστασης τοῦ Μάη.

Ἐδῶ καί χιλιετηρίδες, ὁ ἄνθρωπος, ἄλλοτε λιγότερο, ἄλλοτε περισσότερο, ἔζησε πάντα σάν κυριαρχικό καί βάναυσο ζῶο. Ἐπί μεγάλα χρονικά διαστήματα, τό ἄτομο δέ δοκίμασε τήν κατάσταση τοῦ *«Ἰδιαίτερου Ἐγώ»*, ἀλλά *ταυτίστηκε* πάντα πολύ στενά μέ τίς κοινωνικές καί ἠθικές Ἀξίες τῆς κοινωνίας. Ἔτσι, πρίν νἄναι ὁ ἑαυτός του, ἦταν ἡ Οἰκογένειά του, ἡ Πόλη του, ἡ Τάξη του, ἡ Θρησκεία του. Ὑπεράσπιζε λοιπόν τήν Τιμή του, τήν Πατρίδα του, ἔκανε τό Καλό, λάτρευε τό Θεό του, θαύμαζε, περιφρονοῦσε, ἀγαποῦσε τόν πλησίον του, ἐργαζόταν, μέ μιά λέξη, ζοῦσε σύμφωνα μέ τούς Κανόνες πού ἐπέβαλλε τό σύνολο στό ὁποῖο ἀνῆκε. Ποτέ δέν τοῦ περνοῦσε ἀπ' τό μυαλό ἡ ἰδέα ν' ἀμφισβητήσει τίς Ἀξίες τῆς κοινωνίας του. Ξεχώριζε προσεχτικά τό «ἅγιο» ἀπ' τό «βέβηλο». Ἀποδεχόταν σά φυσικό νόμο ὅτι ὁ κόσμος πρέπει νά διαιρεῖται σέ ἡγέτες καί ὑπήκοους, σέ ἀνώτερους καί κατώτερους, σέ ἀντίθετα φύλα, σέ σύνολα κλειστά κι ἀνταγωνιστικά. Κι ἀκόμα, τό 'βρισκε «φυσικό» νἄναι κλεισμένος σ' ὅλη του τή ζωή μέσα στή φυλακή τῆς δικῆς του κοινότητας, (ἐπαγγελματικῆς, θρησκευτικῆς, κοινωνικῆς, ἐθνικῆς) κι ἡ συμπεριφορά του νά *προσαρμόζεται* στενά μέ τά πολιτιστικά στερεότυπα τοῦ περιβάλλοντός του.

Πρέπει νά ὁμολογήσουμε ὅτι αὐτή ἡ *παραίτηση* ἀπ' τήν προσωπικότητά του τόν ἀντάμειβε μέ ποικίλες χαρές καί ποικίλα πλεονεκτήματα: πρῶτ' ἀπ' ὅλα, τόν λύτρωνε

ἀπ' τό ἀγχοτικό συναίσθημα τῆς «μοναξιᾶς». Ἔνιωθε στενά *ἑνωμένος* μέ τό Θεό του καί τούς ὁμοθρήσκους του, μέ τήν οἰκογένειά του, μέ τήν τάξη του, μέ τούς συμπολίτες του κλπ.

Ἄν ἡ Πόλη του βρισκόταν σέ κατάσταση ἀπειλῆς, τό *Ἐγώ* του συμμετεῖχε στό δυναμικό της. Ἄν ἡ οἰκογένειά του ἔχαιρε τῆς γενικῆς ἐκτιμήσεως, τό *Ἐγώ* του συμμετεῖχε στήν οἰκογενειακή Τιμή, κλπ. Τό πρόβλημα τῆς ὁλοκλήρωσης τῆς προσωπικότητας ἦταν ἀνύπαρκτο. Τό ἄτομο δέν ἦταν σέ θέση νά *ἐκλέγει*, ἤ, τουλάχιστο, οἱ δυνατότητες ἐκλογῆς του ἦταν περιχαρακωμένες μέσα σέ πολύ στενά περιθώρια. *Τό ἄτομο, ἦταν αὐτό πού ἤθελε ἡ ὁμάδα νά εἶναι.* Σ' αὐτή τήν ταύτιση μέ τά κοινωνικά Ἀπόλυτα, ἔβρισκε μιά μορφή *ἀσφάλειας*. Πραγματικά, ὁ κονφορμισμός του ἐξασφάλιζε τήν ἐπιδοκιμασία καί τήν ὑποστήριξη τῶν ἀνθρώπων τῆς φυλῆς του. Περισσότερο ἀπ' ὁτιδήποτε στόν κόσμο φοβόταν τήν «ἔξωση» ἀπ' τήν κοινότητα, ἤ τόν ἐξοστρακισμό. Μέσα σέ τέτιες κοινωνίες, τό κάθε ἄτομο εἶχε ἕνα συγκεκριμένο *ρόλο* νά παίξει. Σκοπός τῆς ζωῆς δέν ἦταν λοιπόν νά ὁλοκληρωθεῖ σάν ἄτομο, ἀλλά νά παίξει καλά τό ρόλο πού ἀνέλαβε, συνεπῶς, νά δεχτεῖ τίς ἀρχές, τίς ἱεραρχήσεις κι ὅλο τό σύστημα ἀμοιβαίων ἐξαρτήσεων πού πάνω του ἦταν θεμελιωμένη ἡ κοινωνία.

Δυστυχῶς, καί χωρίς νά τό συνειδητοποιεῖ, τό ἄτομο πλήρωνε ἀκριβά τούτη τή φαινομενική ἀσφάλεια: τήν πλήρωνε βασικά μέ τή θυσία τῆς γνήσιας προσωπικότητάς του. Περνοῦσε τή ζωή του μέσα στήν ἄγνοια ὡς πρός τίς δημιουργικές του δυνατότητες. Ἦταν *ἄλλος* ἀπ' τόν ἑαυτό του, ἦταν *ἀλλοτριωμένος*.

Ἐπιπλέον, ταυτιζόμενος ὅπως ἦταν μέ τή Θρησκεία του, τήν Τάξη του, τήν Πόλη του, τήν Οἰκογένειά του, κλπ., *ἀντιμετώπιζε ἐχθρικά* κείνους πού δέν εἶχαν τήν ἴδια Θρησκεία, πού δέν ἀνῆκαν στήν ἴδια Τάξη, στήν ἴδια Οἰκογένεια.

Σίγουρα ἔνιωθε *ἑνωμένος* μ' αὐτούς πού εἶχαν τό ἴδιο

'Απόλυτο, ἀλλ' *ἀντιμετώπιζε ἐχθρικά* κείνους πού εἶχαν διαφορετικά 'Απόλυτα. Οἱ δυνατότητές του γιά ἐπικοινωνία ἐκτείνονταν μόνο σέ μιά περιορισμένη ὁμάδα προσώπων. Ἔνιωθε ἑνωμένος κανείς, γιατί ἀντιμετῶπιζε ἐχθρικά κάτι ἄλλο, κι ὄχι ἀπό ἀνιδιοτελή ἀλληλεγγύη. Οἱ Ἄλλοι ἦταν ὄντα *κατώτερα* πού τά ἐξουσίαζε, ἤ ὄντα *ἀνώτερα* πού μπροστά τους ὄφειλε νά σκύβει, ἤ ἀκόμα *ἀντίπαλοι, ἐχθροί* πού ὄφειλε νά καταπολεμήσει. Κι ἔπρεπε νά πολεμάει συνεχῶς γιά τό θρίαμβο τοῦ δικοῦ του 'Απόλυτου καί γιά τήν *ἧττα* τῶν ἀντιπάλων του. Ἡ ζωή του ἦταν θεμελιωμένη πάνω στόν ἀνταγωνισμό, τή διαμάχη, τόν πόλεμο. Ὄχι μόνο ἦταν ἀλλοτριωμένος αὐτός ὁ ἴδιος, μά, ξεκομμένος καθώς ἦταν ἀπ' αὐτούς πού δέ συμμεριζόταν μαζί τους τίς ἴδιες 'Αξίες, οἱ ἴδιες οἱ κοινωνικές του σχέσεις εἶχαν βαθιά ἀλλοιωθεῖ.

Συνέβαινε ὡστόσο νά ὑποφέρει πολλές φορές γι' αὐτή τήν ὑποταγή του. Τότε ἔπλαθε τήν Εὐτυχία μέ τή μορφή κάποιου Παράδεισου, ἑνός Χρυσοῦ Αἰώνα, μιᾶς ἰδανικῆς Κοινωνίας πού θά τήν πραγματοποιοῦσε ἀργότερα. Περιοριζόταν νά *μυθοποιεῖ* ἰδεαλιστικά τήν 'Ελευθερία καί τήν 'Ισότητα, πού δέ μποροῦσε *πρακτικά* νά τά ζήσει, καί ἀφηνόταν στήν ἀλλοτρίωση τῆς στιγμῆς. Ὅταν ἐξαθλιωνόταν σέ μεγάλο βαθμό, συνέβαινε νά ἐξεγείρεται ἐνάντια στούς καταπιεστές του (ἐξεγέρσεις σκλάβων, χωρικῶν, ποικίλες ἐπαναστάσεις), ἀλλά, ἀγνοώντας τήν ἀληθινή προσωπικότητά του καί τή βαθιά ἀνάγκη του γι' αὐτονομία, δέν πρόφταινε νά βγεῖ νικητής στ' ἀφεντικά του κι ἔσπευδε νά ὑποτάξει τή μοίρα του σέ νέους ἀφεντάδες (λόγου χάρη, στόν Βοναπάρτη ἔπειτα ἀπ' τό 1789, στόν Λουδοβίκο Φίλιππο ἔπειτα ἀπ' τό 1830, στό Ναπολέοντα τόν Τρίτο ἔπειτα ἀπ' τό 1848, κλπ.).

Πρέπει νά προσθέσουμε ὅτι τό άτομο, *ὅσο λιγότερο ἀλλοτριωμένο ἦταν*, τόσο πιό εὔκολα ἀποδεχόταν τίς λογῆς ἀλλοτριώσεις του: ἡ χειρωναχτική ἐργασία παρεῖχε στούς τεχνίτες ὁρισμένες δημιουργικές ἱκανοποιήσεις. Ὑπῆρχε μές στό χωριό, στή γειτονιά, στίς μικρές

πολιτεῖες μιά πραγματική ἀλληλεγγύη μεταξύ τῶν κατοίκων. Γεύονταν ὅλοι τους μιά ἔντονη συλλογική ζωή μέσα στούς συνεταιρισμούς, ἡ τίς ὧρες τῆς σκόλης τους, μέ τή μορφή τῶν γιορτῶν πού τούς ἔδιναν τήν εὐκαιρία νά τραγουδήσουν, νά χορέψουν, νά δημιουργήσουν. Μπορούμε νά ποῦμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος, γιά μεγάλο χρονικό διάστημα, φαινόταν ν' ἀκολουθεῖ τίς ἐπιταγές δυό ἀντιθετικῶν συνειδήσεων: μιᾶς κυριαρχικῆς, δεσποτικῆς, καταλυτικῆς, καί μιᾶς ἄλλης, δημιουργικῆς καί ἀλληλέγγυας.

Ἐδῶ κι ἕναν αἰώνα, ὅμως, ἡ κυριαρχική συνείδηση ἔχει δεχτεῖ σκληρά χτυπήματα. Ἡ ἐξέλιξη τῶν γνώσεων ἀπογύμνωσε τόν Οὐρανό ἀπ' τίς θεότητές του. Οἱ εὐκολίες τῆς ἐπικοινωνίας κατέδειξαν τή ματαιότητα τῶν ἐθνικῶν συνόρων. Ἡ τεχνολογική ἐξέλιξη, δίνοντας μιά ἑνιαία μορφή στούς διάφορους τρόπους ζωῆς, μείωσε τή σημασία τῶν διαιρέσεων ἀνάμεσα στίς τάξεις. Ἡ ἀνώφελη ἀνθρώπινη σπατάλη σ' ἑκατομμύρια θύματα ἀπό τούς δυό παγκόσμιους πολέμους, ἀποκάλυψε τή φρίκη καί τόν παραλογισμό τῶν ρατσιστικῶν καί ἐθνικιστικῶν ἰδεολογιῶν. Ἡ παλιά συνοχή τῶν μεγάλων οἰκογενειῶν τοῦ παρελθόντος ἐξαφανίστηκε, καί λοιπά καί λοιπά.

Τό ἄτομο, στό βαθμό πού ἀπομακρυνόταν ἀπ' τίς κλειστές κοινότητες, στό βαθμό πού ἀμφισβητοῦσε τό βάσιμο τῶν κοινωνικῶν καί ἠθικῶν Ἀξιῶν τους, ἀποκτοῦσε συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του, τῆς μοναδικότητάς του, τῆς ἀξιοπρέπειάς του σάν ἀνθρώπινο ὄν. Τότε, ἄρχισε νά νιώθει τήν ἀνάγκη νά κατακυρώσει τήν προσωπικότητά του (τούτη ἡ ἀνάγκη ἀποτέλεσε τήν ἀφετηρία τοῦ ρομαντικοῦ κινήματος, καθώς καί τῶν σοσιαλιστικῶν θεωριῶν).

Ἐντούτοις, ἡ ἀδικία διαιωνιζόνταν. Τά κλειστά σύνολα, οἱ προνομιοῦχοι, οἱ ἀρχές, προσκολλημένοι στίς διάφορες συνταυτίσεις τους καί στίς δύσκαμπτες κοινωνικές δομές τους, ἀρνιόντουσαν νά λάβουν ὑπόψη τους τήν καινούρια τούτη ἀνάγκη.

Ἡ μαρξιστική ἰδεολογία ἐπιβεβαίωσε τήν ἀνάγκη νά μεταμορφωθοῦν οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις. Διακήρυξε τό θάνατο τῶν θρησκευτικῶν, κοινωνικῶν καί ἠθικῶν ἀξιῶν τῆς ἀστικῆς κοινωνίας καί τό ἐπικείμενο τέλος τῆς ἐκμετάλλευσης ἀνθρώπου ἀπό ἄνθρωπο, τό τέλος τῆς ἀνθρώπινης ἀλλοτρίωσης. Προεῖδε τή γέννηση τοῦ *ὁλοκληρωμένου ἀνθρώπου,* κοινωνικοῦ καί ταυτόχρονα ἀτομικοῦ, σέ μιά κοινωνία δίχως τάξεις, δίχως συγκρούσεις. Ἔπειτ' ἀπό τήν τελευταία πάλη τῶν τάξεων, τήν τελευταία ἐπανάσταση, θά γεννιόταν ἐπιτέλους ὁ ἀκέραιος ἄνθρωπος καί μιά κοινωνία στήν ὑπηρεσία τοῦ ἀτόμου.

Δυστυχῶς, μ' ὅλες τίς οὑμανιστικές ἀπόψεις τοῦ Κάρλ Μάρξ, ἡ Ὀκτωβριανή Ἐπανάσταση κατέληξε στό λενινισμό καί στό σταλινισμό καί στήν ἐγκαθίδρυση νέων αὐταρχικῶν καθεστώτων. Πολλοί κατάλαβαν τότε πώς τό μαρξιστικό δόγμα, ὅπως ὅλα τά δόγματα, ἀπαιτοῦσε τή θυσία τοῦ τωρινοῦ ἀνθρώπου στό μελλοντικό ἄνθρωπο τῆς ἰδανικῆς κοινωνίας. Κι εἴδαμε νά γεννιοῦνται, στίς «σοσιαλιστικές» λεγόμενες χῶρες, στυγνές δικτατορίες, νέες προνομιοῦχες τάξεις, νέες μορφές ἀλλοτρίωσης. Πολλοί κατάλαβαν ἀκόμα πώς δέν ἦταν ἀρκετό ν' ἀλλάξουν οἱ κοινωνικές δομές (μέ τήν κοινωνικοποίηση τῶν μέσων παραγωγῆς) γιά νά μπεῖ τέρμα στήν ἀνθρώπινη ἀλλοτρίωση.

Ταυτόχρονα, ἡ ἀνάπτυξη τῆς μηχανικῆς καί ἡ βελτίωση τῶν ὅρων ζωῆς τῶν ἐργατῶν στίς βιομηχανοποιημένες χῶρες, δημιουργοῦσαν καινούρια Ἀπόλυτα, καινούριους μύθους. Τό ἄτομο ὑποτάχτηκε στίς ἀνάγκες τῆς ἀπόδοσης, τῆς παραγωγῆς, τῆς ἀποτελεσματικότητας, ὅπως κάποτε ἦταν ὑποταγμένο στούς ἡγέτες του. Οἱ τεχνοκράτες διακήρυξαν ἕνα καινούριο Χρυσό Αἰώνα... ὑπό τόν ὅρο νά ἐνταθεῖ ἀκόμα περισσότερο ὁ προγραμματισμός, ν' αὐξηθεῖ ἀκόμα περισσότερο ἡ παραγωγή. Ἀξίωσαν λοιπόν ἀπ' τούς ἐργάτες νά δεχτοῦν «προσωρινά» τήν ὑποδούλωση στήν ἐργασία, τήν ἀποπροσωπο-

ποίηση, τήν εὐρυθμία τῆς ζωῆς. Τούς ὑποσχέθηκαν – σέ ἀντάλλαγμα τῶν στιγμιαίων θυσιῶν τους – πώς θά γευτοῦν σύντομα τίς ἀπολαύσεις τοῦ «τριτογενοῦς» πολιτισμοῦ, τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀνέσεων.

Οἱ ἐργάτες ὅμως κι οἱ τεχνίτες, περιμένοντας τίς ἀπολαύσεις τοῦ τεχνοκρατικοῦ Παράδεισου, ἔπρεπε ν' ἀπαρνηθοῦν τίς σπάνιες δημιουργικές χαρές καί τήν ἀλληλεγγύη πού γνώριζε ὁρισμένες φορές ὁ ἄνθρωπος τῶν ἀγροτικῶν καί βιοτεχνικῶν κοινωνιῶν. Ἔπρεπε νά ὑπομείνουν τή δίχως νόημα «κατακερματισμένη» ἐργασία, τούς ἀπάνθρωπους ρυθμούς της, τίς τεράστιες μισθολογικές διαφορές, τά στεγανά μεταξύ «στελεχῶν» καί ἐργατῶν, τίς ἀδυσώπητες ἱεραρχίες, τήν ἀπουσία ὑπευθυνότητας, τό συναγωνισμό μεταξύ ἐργατῶν καί τόν ἀνταγωνισμό μεταξύ ἐπιχειρήσεων, τήν ἀπειλή τῆς ἀνεργίας καί τήν ἄγρια διασπορά, τό ξερίζωμα καί τή μεταφύτευση, ἔπρεπε νά δεχτοῦν τήν ἀνώνυμη ζωή στίς ἀχανεῖς Πολιτεῖες, ἔπρεπε νά δεχτοῦν τίς μαζοποιημένες ἀνέσεις.

Καί φτάνουμε στήν καρδιά τοῦ προβλήματος. Χιλιάδες ἄνθρωποι, στίς βιομηχανοποιημένες χῶρες, ἐργάζονται ὄχι γιά τή δημιουργική χαρά πού προσφέρει μιά ἐνδιαφέρουσα καί κοινωνικά χρήσιμη ἐπίδοση, ἀλλά γιά νἄ κερδίσουν περισσότερα, γιά νά γίνουν τεχνίτες, μεσαῖα στελέχη, ἀνώτερα στελέχη, γιά νά ἐπωφεληθοῦν ἀπ' τό κοινωνικό κύρος πού προσφέρει ἡ γνώση τῆς τεχνικῆς, γιά ν' ἀποκτήσουν περισσότερα, ὅλο καί περισσότερα ὑλικά ἀγαθά καί ἀνέσεις, γιά νά *παράγουν* στή διάρκεια τῆς ἐργασίας καί νά *καταναλώνουν* στίς ἐλεύθερες ὧρες τους.

Ὅμως ἡ ταύτιση μέ τό τεχνοκρατικό Ἀπόλυτο ἐπιφέρει, ὅπως κάθε ταύτιση, τή διαίρεση τῶν ἀνθρώπων σέ ἀνώτερους καί κατώτερους (στελέχη καί μή-στελέχη), σέ ἐκμεταλλευτές καί ἐκμεταλλευόμενους, σέ νικητές καί νικημένους (τοῦ συναγωνισμοῦ καί τοῦ ἀνταγωνισμοῦ). Ἐμποδίζει τήν πραγματική ἐπικοινωνία μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ ταυτόχρονα θυσιάζει τήν ἀτομική αὐτονο-

μία, τόν ἄνθρωπο τῆς τωρινῆς στιγμῆς στόν ἄνθρωπο τοῦ μέλλοντος. Ἡ τεχνολογική ἀνάπτυξη, πού βρίσκεται στήν ὑπηρεσία τοῦ Κέρδους (καί ὄχι τοῦ ἀνθρώπου), διαιρεῖ τόν κόσμο σέ χῶρες πλούσιες καί σέ χῶρες φτωχές. Στίς πλούσιες χῶρες σπαταλοῦν, στίς φτωχές πεθαίνουν ἀπ' τήν πείνα. Μέσα στίς ἴδιες τίς πλούσιες χῶρες, ὁρισμένοι δέν ξέρουν τί νά κάνουν τά λεφτά τους, ἐνῶ ἄλλοι μόλις καί μετά βίας κερδίζουν τά πρός τό ζῆν. Καί παρατηρεῖ κανείς, ἀπ' τή στιγμή πού ἡ τεχνική βαδίζει χέρι χέρι μέ τήν ἰδεολογία, ὅτι οἱ πλούσιες «σοσιαλιστικές» χῶρες, παρουσιάζουν στά ἄτομα ἀπό δῶ καί ἐμπρός τό ἴδιο ὑλιστικό ἰδεῶδες ζωῆς ὅπως κι οἱ «καπιταλιστικές» χῶρες, ἀλλ' ὅτι τό κάθε Μπλόκ, θέτοντας τήν Τεχνική στήν ὑπηρεσία τῆς ἐθνικῆς ἰσχύος, ξοδεύει ἕνα μεγάλο μέρος τῶν ἐσόδων του γιά νά ἐνισχύει καταστροφικούς ἐξοπλισμούς, νά συντηρεῖ ἑστίες πυρκαγιᾶς ἀνάμεσα στούς ἴδιους τούς λαούς πού ἔχουν ἀνάγκη τή μεγαλύτερη δυνατή βοήθεια, καί γιά νά καταστέλλουν μέ τή βοήθεια τῆς ἀστυνομίας καί τοῦ στρατοῦ κάθε ἀπελευθερωτική ἀπόπειρα (Οὐγγρική Ἐπανάσταση, Νέγροι τῶν ΕΠΑ, διανοούμενοι σέ ὁρισμένες ἀνατολικές χῶρες, ἡ νεολαία λίγο πολύ παντοῦ).

Ὁ ἐργάτης τοῦ βιομηχανικοῦ πολιτισμοῦ, σέ ἀντάλλαγμα γιά τόν κονφορμισμό του, πληρώνεται ἀρκετά ὁρισμένες φορές καί σχετικά τοῦ φέρονται καλά. Ἔτσι, σπάνια συνειδητοποιεῖ τήν ἀλλοτρίωσή του. Ἀσφυκτικά περιορισμένος, δέ μπορεῖ μήτε νά ξεσηκωθεῖ ἐνάντια στούς ἀφέντες του, ὅπως ἔκαναν οἱ σκλάβοι τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἤ οἱ χωρικοί τοῦ Μεσαίωνα. Ἔτσι «μονοδιάστατος» πού κατάντησε – γι' αὐτόν μιλάει ὁ Μαρκοῦζε – ἔτσι αἰχμάλωτος σ' ἕνα ἀόρατο δίχτυ, τοῦ εἶν' ἀδύνατο πιά νά ἐλευθερωθεῖ. Πρέπει ἄραγε νά προσθέσουμε ὅτι τά ἀριστερά Κόμματα καί τά συνδικάτα – ὅπως ἀπέδειξαν τά γεγονότα τοῦ Μάη – ζηλότυπα διαφυλάττοντας τήν ἐξουσία τους πάνω στίς μάζες, πολλές φορές γίνονται οἱ συνένοχοι τῆς καπιταλιστικῆς κοι-

νωνίας; Τά Κόμματα αὐτά καί τά συνδικάτα αὐτά, ἐνθαρρύνουν τούς ἐργάτες νά διεκδικοῦν μόνο μισθολογικές βελτιώσεις – βελτιώσεις ποσοτικές – καί πολύ σπάνια ἐνδιαφέρονται γιά τήν ἐπιτακτική ἀνάγκη ποιοτικῶν βελτιώσεων (ἀπαιτήσεις ἀξιοπρέπειας, ὑπευθυνότητας, ἰσότητας, πολιτιστικῆς ἀνάπτυξης κλπ.).

Μέσα σ' αὐτές τίς συνθῆκες, καταλαβαίνει κανείς ὅτι εἶναι δύσκολο γιά τούς ἐργάτες καί τά στελέχη ν' ἀπελευθερωθοῦν ἀπ' τά δεσμά τοῦ τεχνοκρατικοῦ συστήματος, κι ὅτι εἶναι ἴσως πιό εὔκολο στούς φοιτητές καί στούς νεαρούς ἐργάτες, πού δέν ἐνσωματώθηκαν ἀκόμα στούς διάφορους ὀργανισμούς, νά δοῦν μέ ψυχρό μάτι τούς οἰκονομικούς, κοινωνικοῦς, συνδικαλιστικούς μηχανισμούς, προκειμένου νά τούς κριτικάρουν καί ν' ἀπαιτήσουν τό μετασχηματισμό τους. Κατά τόν ἴδιο τρόπο, εἶναι πιό εὔκολο γιά τούς ἐκτός νόμου, γιά τίς φυλές καί τούς λαούς πού στενάζουν κάτω ἀπ' τήν ἐκμετάλλευση, πού ὑποφέρουν ἀπ' τήν ὑλική ἐξαθλίωση, νά ξεσηκωθοῦν ἐνάντια στήν καθεστηκυία τάξη, ἀπ' ὅ,τι εἶναι γιά τίς συντηρητικές μάζες τῶν εὔπορων κρατῶν, οἱ ὁποῖες ἐπωφελοῦνται ἀπ' τήν κοινωνία τῆς ἀφθονίας, καί δέν ἔχουν ἀκόμα καμιά συναίσθηση τῆς ἀλλοτρίωσής τους.

Ὡστόσο, δέν πιστεύουμε πώς ἡ ἐπαναστατική συνείδηση τῶν «ἀνθρώπων τοῦ περιθωρίου» εἶναι ἴδιου χαρακτήρα μέ τή φοιτητική ἐπαναστατική συνείδηση. Δέ μπορεῖ νά ὑπάρχει κοινή νοοτροπία ἀνάμεσα σ' αὐτούς πού στεροῦνται τά ἀναγκαῖα, καί κρατήθηκαν μακριά ἀπό κάθε λογῆς πολιτιστική γνώση, καί στούς ὑλικά ἐπαρκεῖς καί καλλιεργημένους νέους. Γιά τούς πρώτους, τό μόνο πού προέχει εἶναι ἕνας ἀγώνας γιά τή ζωή. Γιά τούς ἄλλους, εἶναι νά κατακτήσουν μιάν ἀνώτερη οὐμανιστική μορφή. Γιά τούς πρώτους, εἶναι ἡ κοινωνική ἐπανάσταση πού μετράει. Γιά τούς ἄλλους εἶναι μιά *ὑπαρξιακή ἐπανάσταση*.

Ἐκεῖ ὅμως ὅπου συναντῶνται οἱ δυό ἐπαναστάσεις,

εἶναι στό βαθμό ὅπου οἱ φοιτητές κατάλαβαν ὅτι ἡ τεχνοκρατική ὀργάνωση (καπιταλιστική, ἤ σοσιαλιστική) παρεμπόδιζε καί τήν πραγματοποίηση τῶν ὑπαρξιακῶν διεκδικήσεών τους, ὅσο καί τήν ἄνοδο τοῦ Τρίτου Κόσμου καί τοῦ λοῦμπεν προλεταριάτου τῶν πλούσιων χωρῶν σέ μιάν ἀξιοπρεπέστερη ζωή. Νἄ γιατί δέ διίστανται τά προβλήματα τῶν ἀπόκληρων, ἀπ' τίς δικές τους διεκδικήσεις.

3. ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΟΥ ΜΑΗ: ΦΑΡΜΑΚΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

Χιλιάδες εἶναι οἱ φοιτητές πού ἔχουν ἀπορρίψει δριστικά τίς παλιές 'Αξίες καί ἀμφισβητοῦν τίς νέες 'Αξίες τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας.

Μά ὅταν δέν πιστεύεις πιά στό Θεό, ὅταν ἀμφισβητεῖς τίς ἠθικές 'Αξίες τῆς κοινωνίας, ὅταν καταρρέουν τά φράγματα πού διαιροῦν τά σύνολα καί τά ἄτομα, ὅταν δέ στηρίζεσαι πιά σέ καμιά 'Υπερβατική Δύναμη, σέ καμιά 'Αρχή, σέ κανένα Κόμμα, σέ κανένα Κράτος γιά νά φτιάξεις τήν εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου, δταν οἱ ἄνθρωποι ἔχουν καταλάβει ὅτι ἡ λατρεία τῆς Τεχνολογίας, τοῦ Κέρδους, τῶν ὑλικῶν Πραγμάτων δδηγεῖ στήν ἀπανθρωποίηση τῆς ζωῆς, ὅταν δέν ταυτίζεσαι πιά μέ καμιά ἀπόλυτη 'Ιδέα, μέ κανένα Πρότυπο, μέ κανένα Εἴδωλο, ὅταν τέλος ξεφορτώνεσαι τά τελευταῖα ταμπού καί τά τελευταῖα φετίχ, τότε τί πρέπει νά κάνεις γιά νά ξεφύγεις ἀπ' τό «φόβο μπροστά στήν ἐλευθερία» [4] , ἀπό τό ἄγχος τοῦ κενοῦ κι ἀπ' τό μηδενιστικό ἴλιγγο; Τί πρέπει νά κάνεις γιά νά ξαναδώσεις ἕνα νόημα στή ζωή;

Ἄλλο δέ μένει παρά νά ξαναχτίσεις τήν ἀτομική ζωή καί τήν κοινωνική ζωή πάνω σέ τελείως καινούριες βάσεις. 'Απ' τή στιγμή πού θ' ἀπαλλαγοῦμε ἀπ' τίς μυθολογικές προβολές τοῦ πνεύματος, πού ἔδιναν στόν καθένα ἀπό μᾶς μιά ψευδαίσθηση προσωπικότητας καί μιά ψευδαίσθηση συνένωσής μας μέ τόν κόσμο, ἄλλο δέ μᾶς μένει παρά νά βροῦμε τόν *πραγματικό κόσμο,* τόν *πραγματικό πλησίον.* Ἄλλο δέ μᾶς μένει πιά παρά νά θέτουμε σέ λειτουργία, κάθε στιγμή τῆς ζωῆς μας, τίς διανοητικές καί ψυχικές ἰδιότητές μας, στόν τόπο τῆς δουλειᾶς μας, στίς ἐλεύθερες ὧρες μας, στίς κοινωνικές σχέσεις. Ἄλλο δέ μένει παρά νά ἑδραιώσουμε τίς ἀνθρώπι-

(4) Ἔκφραση τοῦ Ἔριχ Φρόμ.

νες σχέσεις πάνω σέ νέες βάσεις πού νά μή θυσιάζουν πιά τήν προσωπικότητα, καί πού νά ἐκφράζουν καθαρά τήν ἀλληλεγγύη πού ἑνώνει ὅλους τούς ἀνθρώπους. Σταματώντας τήν ἐπιδίωξη τοῦ ἀπατηλοῦ ὀνείρου μιᾶς ἀπόλυτης Εὐτυχίας στό μέλλον, τό ὅλο πρόβλημα συμπυκνώνεται στό νά μάθουμε νά ὑπάρχουμε πραγματικά στό παρόν. Πρέπει νά κάνουμε τήν «ὑπαρξιακή ἐπανάσταση» καί νά πραγματοποιήσουμε αὐτό πού δέ μπόρεσε ποτέ νά πραγματοποιήσει καμιά ἐπανάσταση, δηλαδή νά πάψουμε νά *μυθοποιοῦμε* τό 'Απόλυτο, καί νά τό *ζοῦμε* σέ κάθε στιγμή τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Τό ὅλο πρόβλημα, στήν πραγματικότητα, εἶναι ν' «ἀλλάξουμε τή ζωή».

Πολλοί νέοι ἔνιωσαν τήν ἀνάγκη μιᾶς τέτιας ἐπανάστασης. 'Από παλιά κιόλας, ἡ νεολαία ζοῦσε «κατά παρέκκλισιν» μέσα σ' ἕνα κόσμο ὅπου αἰσθανόταν ξένη: ἡ 'Επανάσταση τοῦ Μάη ἀποκάλυψε τό βάθος τῆς κρίσης τῆς νεολαίας.

'Εδῶ καί πολλά χρόνια, τούτη ἡ κρίση δέν ἔπαψε νά ἐκδηλώνεται μέσα σ' ὅλες τίς βιομηχανοποιημένες χῶρες: μ' ἕνα τρόπο θεαματικό, μέ τήν αὔξηση τῆς παιδικῆς ἐγκληματικότητας, μέ τίς βίαιες ἐξεγέρσεις τῶν διάφορων «πέτσινων μαύρων σακακιῶν», μέ τήν εἰρηνική ἐξέγερση τῶν «χίππυς», καθώς καί μ' ἕναν ἄλλο τρόπο, ὕπουλο, μέ τήν αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν νευρώσεων, τῶν ψυχασθενειῶν, τῶν αὐτοκτονιῶν στούς νέους [5], καί μέ μιάν ἀνησυχητική ροπή πρός τά ναρκωτικά (κυρίως στίς 'Ενωμένες Πολιτεῖες). Στήν πραγματικότητα, ἡ ἔκρηξη τῆς βίας, ὅπως ἀκριβῶς ἡ νεύρωση, ἤ ἡ φυγή στούς τεχνητούς Παράδεισους, προέρχονται ἀπό μιά βασική ἔλλειψη ἱκανοποίησης, ἀπό 'να εἶδος ἀηδίας ἀπέναντι στίς ὑλιστικές 'Αξίες πού προτείνουν οἱ μεγάλοι, ἀπό μιάν ἀνάγκη ν' ἀποφύγει ὁ ἄνθρωπος τό αἴσθημα ἄγχους πού συντηρεῖ μιά ζωή στερημένη ἀπό νόημα.

---

(5) Πάνω σ' αὐτό. Ματίλντ Νιέλ, «'Η Κρίση τῆς Νεολαίας» Ed. Le Courrier du Livre.

Πολλοί ἐνήλικες δέν καταλαβαίνουν τό βάθος αὐτῆς τῆς κρίσης. Διαμορφωμένοι ἀπό μιά παιδεία πού τοῦς θέλει προσκολλημένους στίς ἰδεολογίες, στίς πεποιθήσεις, στίς παραδοσιακές ἠθικές ἀξίες, πιστεύουν στήν ἀνωτερότητα τοῦ δικοῦ τους Ἔθνους, ἔχουν γιά σημεῖα ἀναφορᾶς ἄκαμπτες ἠθικές ἀρχές προκειμένου νά κρίνουν τούς συνανθρώπους τους (καί κυρίως τούς νέους), προσχωροῦν τυφλά σέ ὁρισμένες ἰδεολογίες, πιστεύουν στήν ἀναγκαιότητα τῆς Ἀρχῆς τῆς ἱεραρχίας, καί κολλᾶνε σά βδέλλες στά κοινωνικά τους προνόμια. Ταυτισμένοι ἀπ' τά παιδικά τους χρόνια κιόλας στά διάφορα Ἀπόλυτα τοῦ δικοῦ τους κοινωνικοῦ συνόλου, βρίσκουν σ' αὐτή τήν ταύτιση μιά δικαίωση τῆς ὕπαρξής τους, ἕνα σκοπό ζωῆς, μιά ἐσωτερική ἀσφάλεια.

Ὡστόσο, μόλο πού ταυτίζονται μέ τίς παλιές Ἀξίες, οἱ ἐνήλικες ἔχουν υἱοθετήσει τίς νέες Ἀξίες τῆς τεχνοκρατικῆς κοινωνίας: θεοποίηση τῆς Τεχνικῆς, τοῦ Χρήματος, τῆς Ἄνεσης, τῶν ὑλικῶν Ἀγαθῶν, πού αὐτά καθαυτά συγκρούονται συχνά μέ τίς πατροπαράδοτες ἀξίες (ἔτσι, ἡ ἐπιδίωξη τῶν ἀνέσεων καί τῆς πολυτέλειας συγκρούεται μέ τήν ἠθική ἤ τή θρησκεία πού κηρύσσουν τήν ἁπλότητα ζωῆς. Κατά τόν ἴδιο τρόπο, ἡ ἐπιδίωξη τοῦ κέρδους πού ὁδηγεῖ στόν ἀνταγωνισμό καί στήν ἐκμετάλλευση τῶν ἀδύναμων, συγκρούεται μέ τό ἠθικό ἰδεῶδες τῆς ἀδερφοσύνης. Ἡ υἱοθέτηση τῆς τεχνοκρατούμενης εὐημερίας σπάει τά φράγματα ἀνάμεσα σέ τάξεις, ἀνάμεσα σέ ἔθνη, κλπ.).

Ἀποτέλεσμα: μές στά μυαλά τῶν μεγάλων δημιουργεῖται κάτι σά σύγχιση: ταυτιζόμενη διαδοχικά μέ παλιά Ἀπόλυτα καί μέ καινούρια ἀπόλυτα, ἡ ζέση τῆς πίστης καταστέλλεται, παγώνει, γιατί κάθε βαθιά πίστη ἀπαιτεῖ τήν ὁλοκληρωτική προσχώρηση τοῦ ἀτόμου, τήν πλήρη ταύτισή του μ' ἕνα καί μοναδικό Ἀπόλυτο. Πολλοί προσκολλῶνται στίς παλιές Ἀξίες, πιό πολύ γιά νά καθησυχάσουν τόν ἑαυτό τους παρά ἀπό καθαρή πίστη. Στερημένοι λοιπόν ἀπό βαθιά πίστη σέ μιά ὁποιαδήποτε

άξία, ζώντας οί ἴδιοι σέ ἀντίφαση μέ ὁρισμένες ἀπ' τίς ἀξίες πού υἱοθέτησαν, πῶς εἶναι δυνατό οί μεγάλοι νά μεταδιβάσουν μιά ἰσχυρή πίστη στά παιδιά τους; Οἱ νέοι δέν πιστεύουν πιά στίς 'Αξίες τῶν μεγαλυτερών τους, γιατί κι αὐτοί οί ἴδιοι δέν πιστεύουν πιά σ' αὐτές. 'Ενῶ ὅμως οἱ μεγάλοι προτιμοῦν τό μυστικισμό ἀπ' τήν κενότητα, οἱ νέοι τόλμησαν ν' ἀναλάβουν τό ἔργο τῆς ὁλοκληρωτικῆς ἀπομυστικοποίησης.

Πρέπει νά παρατηρήσουμε ὅτι ἡ νεολαία, πού δέν ἔζησε τίς περιόδους ἰδεολογικῆς ὑστερίας, μπόρεσε ἐντούτοις νά πιστοποιήσει τίς καταστροφικές συνέπειες τῶν ποικίλων φανατισμῶν (τούς δυό παγκόσμιους πολέμους μέ τά ἑκατό ἑκατομμύρια νεκρούς, τά τριάντα ἑκατομμύρια θύματα τῆς σταλινικῆς δικτατορίας, τήν κατάλυση τῶν ἐλευθεριῶν στίς ὁλοκληρωτικές χῶρες, κλπ.), πράγμα τό ὁποῖο δημιούργησε σέ χιλιάδες νέους τήν καχυποψία ἀπέναντι στίς ἰδεολογίες. Κατά τόν ἴδιο τρόπο, ζώντας μέσα σέ πόλεις ἀσφυκτικά πυκνοκατοικημένες, μέσα στά λύκεια καί στά Πανεπιστήμιαστρατῶνες, μέσα σέ οἰκογένειες ὅπου οἱ σύγχρονες ἀνέσεις δέν ἐξασφαλίζουν καμιά νηφαλιότητα, ἀλλά μιά συνεχή ὑπερένταση καί μιά κατάσταση μόνιμου ἄγχους, οἱ νέοι μπόρεσαν νά πιστοποιήσουν τή χρεωκοπία τῶν ἀξιῶν τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας.

Οἱ νέοι, ἐπειδή ταξιδεύουν πολύ περισσότερο ἀπ' ὅσο οἱ μεγάλοι, δοκίμασαν τόν ψεύτικο χαρακτήρα τῶν ἐθνικῶν συνόρων, ἀπ' τή στιγμή πού κατανόησαν τόν παγκόσμιο χαρακτήρα τῶν προβλημάτων πού θέτει ὁ βιομηχανικός πολιτισμός. Βεβαιώθηκαν ὅτι παντοῦ στόν κόσμο κυριαρχοῦν τά προβλήματα τῆς ἀνθρώπινης ἀλλοτρίωσης (ἀπέναντι στήν καπιταλιστική κοινωνία, στήν Τεχνολογία, στά Κόμματα, στίς 'Αρχές, κλπ.). Παντοῦ στόν κόσμο οἱ μάζες ἁρπάζονται ἀπελπισμένα ἀπ' τούς παλιούς μύθους, ἀλλά παντοῦ οἱ νέοι ὀρθώνονται ἐνάντια στίς κάθε λογῆς δεοντολογίες, κι ἐπιδιώκουν ν' ἀπομυθοποιήσουν τήν κοινωνία καί τό ἄτομο.

Οἱ νέοι, ὅμως, ἐφόσον τίποτε δέν ἦρθε ν' ἀντικαταστήσει τίς παλιές 'Αξίες, καί ἐπειδή δέν τούς ἱκανοποιοῦν οἱ καινούριες, δοκιμάζουν τό ὀξύτατο συναίσθημα ὅτι εἶναι *ἀποκομμένοι* ἀπό τόν κόσμο. Τό συναίσθημα τοῦτο τῆς διάστασης δέ θά εἶχε τίποτε τά άγχοτικό ἄν συνοδευόταν ἀπ' τό συναίσθημα ὅτι, ταυτόχρονα, εἶναι *ἑνωμένοι μέ τόν κόσμο*, μές ἀπ' τήν ἐργασία, τήν οἰκογένεια, τήν Πολιτεία, ἀπ' τήν κοινωνική ζωή, κι ἄν αὐτό τό συναίσθημα ἦταν ἡ ἔκφραση μιᾶς *διούμενης* αὐτονομίας. Δυστυχῶς, τό συναίσθημα τῆς διάστασης πού δοκιμάζουν οἱ νέοι, δέ συνοδεύεται ἀπό καμιά αἴσθηση *συνένωσης μέ τόν κόσμο*. Νά γιατί ἀναγνώρισαν τόσες πολλές φορές τήν κατάστασή τους μέσα στά πρόσωπα τοῦ θεάτρου τοῦ Παράλογου (εἶναι γνωστό ὅτι τά ἔργα τοῦ 'Ιονέσκο καί τοῦ Μπέκετ τά παρακολούθησαν μέ πάθος οἱ νέοι τῆς Εὐρώπης, καθώς καί οἱ νέοι ὁρισμένων ἀνατολικῶν χωρῶν ὅπου ἐπέτρεψαν νά παιχτοῦν).

Οἱ νέοι ἔχουν συνείδηση τῆς μηδαμινότητας καί τῆς μοναξιᾶς τους («Δέν ἔχουμε καταλάβει τή μοναξιά, τήν ἀπόγνωση τῆς νεολαίας» — διαβάζουμε στή διακήρυξη τοῦ Κινήματος συσπείρωσης μέ τούς φοιτητές - Στρασβοῦργο, Μάης 1968). Κι ἔχουν συνείδηση ὅτι αὐτή ἡ μοναξιά κι αὐτή ἡ μηδαμινότητα θά ἐνταθοῦν ὅταν ἀρχίσουν νά ἐργάζονται μές στά γραφεῖα καί τίς ἐπιχειρήσεις.

Ξένοι τίς περισσότερες φορές μέσα στήν ἴδια τους τήν οἰκογένεια, χωρίς στενούς δεσμούς μέ τούς καθηγητές τους, στερημένοι ἀπό κάθε κοινωνική εὐθύνη κι ἀπό μιά ζωή δημιουργική, οἱ νέοι, βλέπουν σχεδόν κατά κανόνα νά συντρίβονται οἱ ἐσωτερικές δημιουργικές τους δυνάμεις. Αὐτή ἀκριβῶς ἡ συντριβή ἐξηγεῖ τήν ἀνησυχία τους, τή λαχτάρα τους νά ξεφύγουν, μές ἀπ' τόν ἴλιγγο τῆς ταχύτητας, τῶν ναρκωτικῶν, μές ἀπ' τήν τάση ν' ἀνήκουν σέ μιά ὁμάδα «τοῦ περιθωρίου» τῆς κοινωνίας (πέτσινα μαῦρα σακάκια, προκλητικότητα, χιππισμός), μές ἀπ' τή σημασία πού δίνουν στή σεξουαλικότητα (στή

μόνη «ἐπικοινωνία» πού τούς ἀπομένει), μές ἀπό τά ξεσπάσματα βίας τῶν παιδιῶν μέ τά πέτσινα μαῦρα σακάκια καί ὁρισμένων ἄλλων τίς τελευταῖες μέρες τῶν ἐξεγέρσεων Μαΐου-'Ιουνίου.

Οἱ φοιτητές – κυρίως αὐτοί τῶν Θεωρητικῶν 'Επιστημῶν – διαμορφώνουν μιά προσωπικότητα μέ κριτικό πνεῦμα. 'Αλλά στήν πράξη τούς εἶναι ἀδύνατο νά ἐξασκήσουν τό κριτικό αὐτό πνεῦμα. 'Απελευθερωμένοι ἀπό ἀπόλυτες 'Αξίες, ἀπελευθερωμένοι ἀπ' τήν ἐπίδραση τῆς οἰκογένειας, εἶναι πέρα γιά πέρα ἱκανοί νά κρίνουν – καί νά ἐπικρίνουν – τήν κοινωνία στήν ὁποία ζοῦν, ἀλλά κι αὐτοί, ὅπως οἱ ρωμαῖες γυναῖκες πού περιγράφει ἡ Σιμόν ντέ Μπωβουάρ, εἶναι «ἐλεύθερες γιά τό τίποτα». Κι ἐνῶ ἡ πτώση τῶν 'Αξιῶν τούς ἐπιτρέπει ν' ἀποκτήσουν μιά ἰσχυρότατη αἴσθηση *διάστασης* μέ τόν κόσμο – δηλαδή τήν ἔντονη συνείδηση τῆς ἀτομικότητας τους – αὐτή ἡ ἀτομικότητα, ἀπαράλλαχτα ὅπως καί τό κριτικό πνεῦμα τους, δέν ἐκφράζεται μές ἀπό μιά πράξη τοῦ παρόντος καί συλλογική. 'Απαιτοῦν ἀπ' αὐτά τά παιδιά νά ὑπακούουν, ν' ἀκοῦν παθητικά τίς παραδόσεις τῶν μαθημάτων, νά περνοῦν τίς τάξεις καί ν' ἀποκτοῦν διπλώματα πού δέν ἀνοίγουν μπροστά τους παρά ἕνα κλειστό ὁρίζοντα, νά ἔχουν ἐμπιστοσύνη στίς ἀρχές καί ν' ἀποδέχονται τυφλά τόσο τήν πανεπιστημιακή ὀργάνωση, ὅσο καί τό κοινωνικό σύστημα: «Νά εἶσαι νέος καί νά σωπαίνεις», διαβάζαμε σέ μιάν ἀφίσσα τίς μέρες τοῦ Μάη. 'Ο φοιτητής ἀρχίζει μέσα του νά νιώθει λεύτερος, ὅμως ἡ συμπεριφορά του παραμένει συμπεριφορά σκλάβου. 'Απ' τή στιγμή πού καταργήθηκε μέσα του ἡ αἴσθηση τῶν ἐθνικῶν, φυλετικῶν καί ταξικῶν συνόρων, νιώθει βαθιά ἀλληλέγγυος μέ ὅλους τούς ἀνθρώπους τῆς Γῆς, ὅμως ἡ ἀνθρωπότητα παραμένει διαιρεμένη σέ κλειστά καί ἀνταγωνιστικά σύνολα (ἔθνη, ἰδεολογικά στρατόπεδα, τάξεις, ἐργατιά, διανοούμενοι, κλπ.) καί, ὅπως ἀκριβῶς αἰσθάνεται «ἐλεύθερος γιά τίποτα», αἰσθάνεται ταυτόχρονα «ἀλληλέγγυος γιά τίπο-

τα». Οἱ δυό θεμελιώδεις ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος: ἀνάγκη γι' αὐτονομία, καί ἀνάγκη συνένωσης μέ τόν κόσμο, καταντοῦν *θεωρητικός διαλογισμός*. Παραμένουν στό στάδιο τῆς λαχτάρας, ἀλλά στήν πράξη δέ *βιώνονται* ποτέ. Καί μένουμε κατάπληκτοι ὅταν μπροστά σέ τέτιες ἀποδεσμεύσεις ἐνέργειας τινάζεται στόν ἀέρα ἡ μηχανή!

Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Μάη ἀντιπροσώπευε μιάν ἀπόπειρα νά βγοῦμε ἀπό μιά κατάσταση ἀδιέξοδου, μιά ἐπιταχτική θέληση *νά πραγματωθεῖ* ἡ αὐτονομία καί ὁ διάλογος. Νά γιατί ἀποτέλεσε φάρμακο γιά τήν «ἐξαθλιωμένη συνείδηση» τοῦ ὑπαρξιακοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ ἀνθρώπου τοῦ θεάτρου τοῦ Παράλογου. Οἱ νέοι ἀρνοῦνται στό ἑξῆς νά περιμένουν μέσα στό ἄγχος ἕναν ἀπατηλό «Γκοντό», ὅπως ἀρνοῦνται νά περιμένουν νά τούς δοθεῖ τό δικαίωμα τῆς ζωῆς ἀπ' τήν καλή θέληση τῶν ἀρχῶν. Οἱ νέοι, κάθε ἄλλο παρά «μηδενιστές», ὅπως ἰσχυρίστηκαν οἱ κατήγοροί τους, ἀνακάλυψαν ἕνα καινούριο νόημα στή ζωή, μές ἀπ' τό διάλογο, τήν ἐποικοδομητική δράση καί ἀδελφικότητα τῶν 'Ημερῶν τοῦ Μάη. Κι αὐτή ἡ εὐοίωνη ἀφύπνιση, μόλο πού θά μποροῦσε ν' ἀμφισβητηθεῖ ὁρισμένες φορές ἡ ἔκφραση τούτης τῆς ὁρμῆς γιά ζωή, εἶναι πολύ προτιμότερη ἀπ' τήν ἀπάθεια κι ἀπ' τήν ἄσκοπη βία τῶν παλιῶν καιρῶν.

4. Η ΑΡΝΗΣΗ ΚΑΘΕ ΜΟΡΦΗΣ ΑΥΤΑΡΧΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ Η ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ

Δυστυχῶς, πολλοί ἀπό τούς μεγάλους, δέν κατάλαβαν τό βαθύ χαρακτήρα τοῦ Κινήματος τοῦ Μάη. 'Ορισμένοι δέν παραδέχονται ὅτι ἡ νεολαία ἐπαναστατεῖ ἀπ' τή στιγμή πού ὑλικά τήν ἔχουν ἐξυμνήσει καί παραχορτάσει: ναί, εἶναι ἀλήθεια πώς οἱ μεγάλοι, μές ἀπό τά *μαζικά μέσα πληροφόρησης* ἔχουν δημιουργήσει τό μύθο τῆς νεολαίας. Ἔχουν μεταμορφώσει τή νεολαία σέ *εἴδωλο*. Οἱ νέοι ὅμως κατάλαβαν πώς, κάτω ἀπ' αὐτή τήν εἰδωλοποίηση, κρυβόταν ἡ ἐκμετάλλευση κι ἡ ἐπιδίωξη νά τούς κρατοῦν πάντα σέ κατάσταση ἐξάρτησης. Ξέρουν καλά πώς ἡ θεοποίηση τῆς Νεολαίας, πού τήν καλλιεργεῖ καί τήν ἀναπτύσσει ἡ δημοσιότητα, δέν ἔχει ἄλλο σκοπό παρά νά ἐξασφαλίσει μιά καινούρια πελατεία, καί ὅτι «εἰδωλοποιεῖ» πολύ πιό εὔκολα τούς νέους ὅταν πρακτικά τούς ἀπομακρύνει ἀπ' τήν ἐνεργητική ζωή. Κεῖνο πού ἐνδιαφέρει τούς νέους, δέν εἶναι νά τούς θεωρήσουμε θεούς, ἀλλά νά τούς δοῦμε σάν ἀνθρώπους – συνεπῶς σάν ἴσους. 'Επιθυμοῦν κι αὐτοί, μέ τό ἴδιο δικαίωμα πού τό ἐπιθυμοῦν οἱ μεγάλοι, ν' ἀνακατευτοῦν δραστήρια καί βαθιά στήν κοινωνία (ἀπαιτοῦν ὅμως ἀπό τήν κοινωνία ν' ἀπαρνηθεῖ τίς ψεύτικες ἀξίες της καί τίς αὐταρχικές δομές της). Δέ θέλουν πιά νά τούς μεταχειρίζονται στό Πανεπιστήμιο σάν ἀνεύθυνες μειονότητες, μήτε καί νά τούς ἀπομονώνουν μέσα σέ ἀπάνθρωπα στρατόπεδα, ξεκομμένους ἀπ' τή ζωή (τό Πανεπιστήμιο τῆς Ναντέρ, ἀπ' ὅπου ἐξαπολύθηκε ἡ ἐπανάσταση, εἶναι τό πιό γνωστό παράδειγμα). 'Αρνοῦνται νά 'ναι ἐξαρτώμενα τῶν οἰκογενειῶν τους (νά γιατί – καί μέ πνεῦμα δημοκρατικό – ἀπαιτοῦν τήν προ-ἀμοιβή), ἀρνοῦνται νά 'ναι ἐξαρτώμενα τῶν καθηγητῶν, τῶν μεγάλων πού τούς ἀπομακρύνουν ἀπ' τήν ἐνεργητική ζωή.

θέλουν νά εἶναι σίγουροι ὅτι, στό τέλος τῶν σπουδῶν τους, θά βροῦν μιά θέση ἐλεύθερα διαλεγμένη, προσαρμοσμένη στήν προσωπικότητά τους, μιά θέση ὅπου θά μπορέσουν ν' ἀναπτυχθοῦν καί νά προσφέρουν ἔργο χρήσιμο. Ζητοῦν νά σταματήσουν τή μηχανή πρίν τούς συντρίψει. 'Αρνοῦνται νά σφηνωθοῦν μές στά γρανάζια τῆς ἀλλοτριωμένης ἐργασίας, ὅπως ἀρνοῦνται καί νά γίνουν οἱ ἐκμεταλλευτές τῆς ἐργατικῆς τάξης:

«Οἱ προϋποθέσεις καί ἡ οὐσία τῶν σπουδῶν μας δέν ἀποβλέπουν νά μᾶς κάνουν θύματα τῆς ἐκμετάλλευσης, ἀλλά προνομιούχους», διαβάζουμε σέ μιά φοιτητική ἐφημερίδα τοῦ Μάη 1968. «'Ο ρόλος τοῦ πανεπιστημιακοῦ θεσμοῦ συνίσταται στό νά μᾶς προετοιμάσει γιά νά γίνουμε αὔριο ἱκανοί ὀργανωτές αὐτῆς τῆς ἐκμετάλλευσης. Τό Πανεπιστήμιο εἶναι ἕνα κερδοσκοπικό ἀντικείμενο. Τά στελέχη πού πρόκειται νά γίνουμε, σ' ἀντάλλαγμα τῶν ὑπηρεσιῶν πού μᾶς προσφέρουν τά Πανεπιστήμια, θά μοιραστοῦμε ἐνμέρει τό κέρδος τῆς ἐκμετάλλευσης αὐτῆς»[6]

Κι ἐνῶ ἀκόμα δέν ἔχουν εἰσχωρήσει στό σύστημα τῆς διοικητικῆς μηχανῆς, μποροῦν νά λένε «ὄχι». Αὔριο θά 'ναι πολύ ἀργά. Μήπως ἐξάλλου δέν εἶναι αὐτοί κιόλας τά πρῶτα θύματα τοῦ τεχνοκρατικοῦ συστήματος; Στήν πραγματικότητα, τό Πανεπιστήμιο εἶναι εἰκόνα τῆς κοινωνίας: οἱ σπουδαστές, μέσα στά ὑπερπλήρη Πανεπιστήμια, βρίσκουν τόν ἀνώνυμο περίγυρο πού θ' ἀποτελέσει τό αὐριανό περιβάλλον τῆς ἐπιχείρησης. Οἱ καθηγητές, ὑπερφίαλοι ἀπό ἐξουσία, εἶναι ἴδιοι κι ἀπαράλλαχτοι οἱ μελλοντικοί διευθυντάδες. Οἱ σπουδαστές δέν κατανοοῦν τήν οὐσία τῶν σπουδῶν τους περισσότερο ἀπ' ὅ,τι οἱ ἐργάτες τό νόημα τοῦ μόχθου τους. Οἱ ἐξετάσεις παίρνουν κιόλας γι' αὐτούς τήν ἀπόλυτη 'Αξία πού θά πάρει αὔριο ἡ ἀνάγκη τῆς παραγωγικότητας καί τῆς

(6) 'Απόσπασμα ἀπ' τήν ἐφημερίδα Majuscule, Faculté des Lettres de Lyon, 19 mai 1968.

ἀποδοτικότητας. Τό δίπλωμα εἶναι κιόλας ὁ Μισθός πού θ' ἀνταμείβει τήν παθητικότητα καί τόν κονφορμισμό τους:

«Ἕνα τέτιο σύστημα (δηλαδή τῆς καπιταλιστικῆς καί τεχνοκρατικῆς κοινωνίας) ἀντιστοιχοῦσε στή μόνη ἔγνοια νά διατηρηθεῖ ἡ ἀστική κουλτούρα καί μιά κοινωνία πού πίστευε τόν ἑαυτό της ἀμετάβλητο», γράφει μιά ὁμάδα σπουδαστῶν. «Τό σύστημα τῶν βαθμῶν τῶν ἐξετάσεων, τῶν πρόχειρων διαγωνισμάτων, καί τῶν καθορισμένων προγραμμάτων ἐπέτρεπε νά ἐπιλέγεται ἡ ἀναγκαία «ἐλίτ» γιά τή διαχείριση αὐτῆς τῆς κοινωνίας» [7].

Ἄλλοι σπουδαστές γράφουν:

«Τό Πανεπιστήμιο εἶν' ἕνα ἐργοστάσιο διπλωμάτων» [8].

«Οἱ ἐξετάσεις, τηρουμένων ὅλων τῶν ἀναλογιῶν, παίζουν τό ρόλο τῆς μισθολογικῆς κατάστασης στήν οἰκονομική παραγωγή. Οἱ ἐξετάσεις ἀποτελοῦν τήν ἐπίσημη μέτρηση τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἐργασίας, τόν ὑποχρεωτικό βαθμό τῆς προσπάθειας καί τῆς ἀξίας, τό τίμημα – πνευματικό καί ὑλικό – τοῦ πανεπιστημιακοῦ κονφορμισμοῦ, τό πνεῦμα μιᾶς παιδείας δίχως πνεῦμα» [9].

Στό Πανεπιστήμιο, οἱ σπουδαστές αἰσθάνονται ξεκομμένοι ἀπ' τούς ὑπόλοιπους ἐργάτες, ὅπως θά γίνουν δηλαδή, ἀργότερα μές στά γραφεῖα τους τῶν μελετῶν. Ἡ ἐργασία πού προσφέρουν (ὅπως ἄλλωστε κι αὐτή τῶν ἐργατῶν) δέ θά συμβάλλει στό νά γίνει πιό εὐτυχισμένο τό ἄτομο, καί πιό ἀνθρώπινος ὁ κόσμος. Στό δημοτικό, στό Γυμνάσιο, στό Πανεπιστήμιο, οἱ νέοι συναντοῦν κιόλας τόν κόσμο τῆς ἀνελέητης πάλης καί τοῦ ἀδυσώπητου

(7) Le groupe de Sociologie des Mines, mai 1968.

(8) L' Université sauvage, Strasbourg, 20-28 mai 1968.

(9) U.N.E.F. 22 Mars, Paris 20 mai 1968, in Action, No 3 (Union Nationale des Etudiants de France: Ἐθνική Φοιτητική Ἕνωση Γαλλίας, σημ. ἑλλην. ἔκδοσης).

ἀνταγωνισμοῦ, ἐνῶ ἐκεῖνο πού λαχταροῦν εἶναι ὁ διάλογος καί ἡ ἰσότητα («ὁ ἀρριβισμός ἀρχίζει ἀπό τά ἕξη μας χρόνια» ἔλεγε μιά γραφική παράσταση στή Σορβόνη).

Ὡστόσο, ἀντίθετα ἀπ' ὅ,τι οἱ ἐργάτες, πολλοί σπουδαστές (τουλάχιστο αὐτοί πού δέν εἶναι ἀναγκασμένοι νά δουλεύουν γιά νά πληρώνουν τίς σπουδές τους) ἔχουν ἀρκετό χρόνο νά διαβάζουν, νά σκέπτονται, ν' ἀντιμετωπίζουν τίς ἀπόψεις ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου. Συμβαίνει πολύ συχνά νά ὑποστηρίζονται καί νά καθοδηγοῦνται ἀπ' ὁρισμένους καθηγητές, φιλελεύθερους κι ἐπαναστατημένους, πού 'ναι κι αὐτοί ταγμένοι ἐνάντια στό σύστημα (ἡ ἐξέγερση τῆς Ναντέρ μπορεῖ νά μήν εἶχε γίνει δίχως τήν ὑποστήριξη μερικῶν συμπαθούντων καθηγητῶν)[10]. Κι εἶναι σέ θέση νά αἰσθανθοῦν τήν ἀδελφικότητα καί τήν ἀλληλεγγύη πρός τούς συντρόφους τους (τά ἀντίποινα πού ἐπιβάλλονται στόν ἕνα, τά συναισθάνονται ὅλοι τήν ἴδια στιγμή, ὅπως ἀκριβῶς ἔγινε τή στιγμή πού ἀπέλασαν τόν Ντανιέλ Κόν Μπεντί, ἐνῶ πολλοί ἀπ' τούς συντρόφους του συμφοιτητές δέν εἶχαν τίς ἴδιες μ' αὐτόν ἰδέες). Ἡ μεταπολεμική δημογραφική ἔκρηξη καί ἡ παράταση τῶν σπουδῶν μεταμόρφωσε τό σύνολο τῶν σπουδαστῶν (600.000 γιά τή Γαλλία, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 130.000 στήν παρισινή περιοχή) σέ μιά σπουδαία μάζα, πού τήν ἐμψυχώνει μιά ἔντονη συλλογική συνείδηση.

Δέν εἶναι βέβαια ὁμοιογενής ἡ μάζα αὐτή. Μερικοί σπουδαστές ἐξακολουθοῦν νά παραμένουν σημαδεμένοι ἀπ' τήν οἰκογενειακή ἀνατροφή τους, κι αὐτό, ὅσο περισσότερο κλειστή καί μέ αὐστηρές ἀρχές εἶναι ἡ οἰκογένεια (εἴδαμε ὁρισμένους ἀπ' αὐτούς, πλάι στά πιό συντηρητικά στοιχεῖα, νά κραδαίνουν στίς 30 τοῦ Μάη τήν τρίχρωμη σημαία). Ἄλλοι, (εἶναι οἱ ἴδιοι πολλές φορές), ἔχουν ἀποδεχτεῖ τίς ἀξίες τῆς καπιταλιστικῆς καί τεχνοκρατικῆς κοινωνίας (λατρεία τοῦ Χρήματος,

(10) Περισσότερες πληροφορίες: Epistémon: Ces idées qui ont ébranlé la France. Fayard.

τοῦ κοινωνικοῦ Κύρους, τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, τῶν ἀνέσεων). Γι' αὐτές τίς κατηγορίες σπουδαστῶν, δέν τίθεται θέμα ν' ἀμφισβητήσουν τό «καλῶς ἔχειν» τῶν ἐξετάσεων, μήτε τήν ἱεραρχημένη καί περιφραγμένη ὀργάνωση μιᾶς κοινωνίας, μέσα στήν ὁποία ἐπιδιώκουν νά κατακτήσουν μιά περίοπτη θέση.

Ὁρισμένοι ἀμφισβητοῦν τήν καπιταλιστική κοινωνία, ἀλλά δέ θέλουν νά δεχτοῦν τίς ἀλλοτριώσεις τῶν «σοσιαλιστικῶν» λεγόμενων κοινωνιῶν, καί δέν ἀντιμετωπίζουν τήν Ἐπανάσταση ὑποχρεωτικά κάτω ἀπ' τήν ἐξουσία τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος (ἄλλωστε, οἱ ὀπαδοί μιᾶς τέτιας ἀντίληψης ὅλο καί λιγότεροι μένουν, κι ὅλοι γνωρίζουμε τίς δυσκολίες πού ἀντιμετωπίζει τό Κ.Κ. μέ τίς κομμουνιστικές νεολαῖες καί μέ τούς νέους διανοούμενους).

Ἄλλοι νέοι, μαρξιστικῶν πεποιθήσεων, ἀρνοῦνται ἐντούτοις τό δογματισμό καί τή γραφειοκρατικοποίηση τοῦ Κόμματος, γιά νά κρατήσουν ἀπ' τόν Μάρξ μόνο τό ἀνθρωπιστικό του μήνυμα. Ὡστόσο, δέσμιοι καθώς εἶναι τῆς μαρξιστικῆς-λενινιστικῆς ἰδεολογίας, ἀνίκανοι πολλές φορές νά συλλάβουν μιά μορφή Ἐπανάστασης διαφορετική ἀπ' τίς διάφορες σοσιαλιστικές Ἐπαναστάσεις, μή μπορώντας νά ἀποφύγουν μήτε τήν κατήχηση, μήτε τά φετίχ, ἔφτιαξαν νέα εἴδωλα στό πρόσωπο τοῦ Μάο, τοῦ Κάστρο, τοῦ Τσέ Γκεβάρα, καί ζητοῦν νά ἐφαρμόσουν σέ μιά βιομηχανοποιημένη καί μέ ἰσχυρή δημοκρατική παράδοση χώρα, ὅπως εἶναι ἡ Γαλλία, ἐπαναστατικές μεθόδους (πού μποροῦν νά ἰσχύουν γι' ἄλλους καιρούς καί γι' ἄλλους τόπους) οἱ ὁποῖες δέν τῆς ταιριάζουν. Τό «ρεφορμιστικό» αὐταρχισμό τοῦ Κ.Κ. κινδυνεύουν νά τόν ὑποκαταστήσουν μ' ἕναν «ἀριστερισμό» ἀκόμη αὐταρχικότερο, νά ὁδηγήσουν σέ ὑπερβολές πού θά δίχαζαν τούς ἴδιους τούς σπουδαστές, καί νά παίξουν ἔτσι τό παιχνίδι τῶν ἀντιδραστικῶν δυνάμεων:

«Ἡ Ἐπανάσταση χρησιμοποιεῖ ἕναν ὁρισμένο ἀριθμό μαρξιστικῶν ἐννοιῶν, λένε μερικοί σπουδαστές πού ἀρ-

νοῦνται τίς τροτσκιστικές ἤ τίς μαοϊκές τάσεις. Ἡ μαρξιστική ἀνάλυση, ὅμως, ἰδαίτερα πάνω στό οἰκονομικό πλάνο, εἶναι ἀνίκανη νά τή συλλάβει. Εἶν' ἕνα κίνημα πού ξεχύνεται κιόλας στόν 21ο αἰώνα, ἕνα κίνημα πού προετοιμάζει ἕνα νέου τύπου σοσιαλισμό, πού τίς πολιτικές του δομές δέ μποροῦμε σήμερα νά τίς ξέρουμε»[11].

Οἱ περισσότεροι σπουδαστές ἀρνοῦνται ν' «ἀποστερηθοῦν τήν ἐλευθερία τους» τόσο μές στίς ἀξίες τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας, ὅσο καί μές στούς νέους ἰδεολογικούς καί θρησκευτικούς μυστικισμούς:

«Δέν ἔχουμε πιά καμιά διάθεση νά διαλέξουμε ἀνάμεσα στήν ἀριστερά καί τή δεξιά, στήν ἀνατολή καί στή δύση», γράφουν κάποιοι ἀπ' αὐτούς: «Πιστεύουμε ὅτι ὑπάρχουν ἄλλες δυνατότητες ἐκλογῆς πέρα ἀπ' τίς παλιές πολιτικές δομές τοῦ σήμερα, πού μᾶς κληροδότησε ὁ δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος»[12].

Μ' ἄλλα λόγια, εἶναι πολλοί οἱ σπουδαστές πού δέν ἐπιθυμοῦν ν' ἀφήσουν κανένα νά τούς κλέψει τήν ἐλευθερία τους, μήτε οἱ ὁλοκληρωτικές δυνάμεις τῆς δεξιᾶς μήτε αὐτές τῆς ἀριστερᾶς. Ἀναζητοῦν ἕνα *νέο σοσιαλισμό*, πού νά στηρίζεται στή λύτρωση τοῦ ἀτόμου ἀπ' τήν ἀλλοτρίωση, καί τήν ἴδια στιγμή στή λύτρωση τῆς κοινωνίας ἀπ' τήν ἀλλοτρίωση. Αὐτοί ἐνσαρκώνουν τίς νέες ἐλπιδοφόρες δυνάμεις τῆς Ἐπανάστασης τοῦ Μάη.

---

(11) Ἀπόσπασμα ἀπ' τό Κέντρο συλλογῆς πανεπιστημιακῶν πληροφοριῶν: ἡ φοιτητική ἀμφισβήτηση κι οἱ ἐκλογές, Paris, 17 Ἰουνίου 1968.

(12) Ecole spéciale d' Architecture, mai 1968.

II

Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

II

1. ΜΙΑ ΜΕΤΑΣΤΡΟΦΗ ΝΟΟΤΡΟΠΙΑΣ

Ἴσως νά ὑπάρξουν μερικοί πού θά σκεφτοῦν ὅτι στήν Ἐπανάσταση τοῦ Μάη εἴδαμε μόνο κεῖνα πού θέλαμε νά δοῦμε. Γιαυτό, θά ἐπιχειρήσουμε νά μελετήσουμε ἀπό πολύ κοντά τίς ἰδέες πού πηγάζουν ἀπ' τό ἐπαναστατικό αὐτό κίνημα, αὐτές πού μπορέσαμε νά τίς δοῦμε νά ἐκφράζονται πάνω στούς τοίχους, καθώς καί στίς διάφορες ἀποφάσεις καί προγραμματισμούς πού καταστρώθηκαν ἀπ' τούς σπουδαστές ὅσο διαρκοῦσαν οἱ ἐργασίες τῶν ὁμάδων. Θά προσπαθήσουμε νά καταλάβουμε γιατί οἱ ἀναρχικές ἰδέες, πού τίς εἶχαν ρίξει ἐδῶ κι ἕναν αἰώνα μερικοί φωτισμένοι προφῆτες, κτῆμα μόνο ὁρισμένων μυημένων, πού γενικά τούς θεωροῦσαν σάν ἐπικίνδυνους οὐτοπιστές, ἐπινοήθηκαν ἄξαφνα γι' ἄλλη μιά φορά καί τέθηκαν σ' ἐφαρμογή ἀπό διανοούμενους κι ἀπό ἐργάτες οἱ ὁποῖοι δέ διάβασαν ποτέ οὔτε μιά λέξη ἀπ' τόν Προυντόν ἤ τόν Μπακούνιν. Θά δοῦμε γιατί ὁρισμένοι δέχτηκαν τόσο εὔκολα τίς ἰδέες τῆς αὐτοδιαχείρισης μέσα στά πανεπιστήμια καί τίς ἐπιχειρήσεις, καθώς καί τήν ἰδέα τῆς ἄμεσης δημοκρατίας. Θά δοῦμε γιατί ἡ *Οὐτοπία* τοῦ ἀπόλυτου σοσιαλισμοῦ φάνηκε ἄξαφνα σάν ἡ μόνη *ρεαλιστική ὁδός*, πού μόνη αὐτή θά μποροῦσε νά λύσει ἐπιτέλους τό πρόβλημα τῆς ἀνθρώπινης ἀλλοτρίωσης.

«Μιά δίχως προηγούμενο ἀτομική ἀπελευθέρωση»[13], κάτι σάν ἐσωτερική μεταστροφή πραγματοποιήθηκε σέ ὁρισμένα πνεύματα, ἐξαπλώθηκε μέ ἀπίστευτη ταχύτη-

(13) J. Julliard, στό περιοδικό Esprit, Μάης 1968, No 1.043.

τα, καί, ξαφνικά, οἱ φιλελεύθερες ἔννοιες φάνηκαν ν' ἀνταποκρίνονται σέ *βαθιές ἐσωτερικές λαχτάρες*, ἀπωθημένες ἴσαμε κείνη τή στιγμή. Καταλάβαμε ὅτι, αὐτή τή φορά, ἀντιμετωπιζόταν σοβαρά τό πρόβλημα τῆς ὁλοκλήρωσης τοῦ *ἀνθρώπου* («πρέπει νά δώσουμε στόν καθένα νά καταλάβει ὅτι τό κίνημά μας εἶναι στήν ὑπηρεσία τοῦ ἀνθρώπου»)[14].

Νά γιατί ἀμφισβητήθηκε ὄχι μόνο ἡ καπιταλιστική καί τεχνοκρατική κοινωνία, ἀλλά κι ὁ ἴδιος ὁ μαρξισμός, γιατί κι αὐτός, ἐφόσο μεταθέτει πάντα γι' ἀργότερα τήν ὁλοκλήρωση τοῦ ἀτόμου, φάνταξε ἄξαφνα σάν ψευτο-ἐπαναστατική ἰδεολογία («ὁ μαρξισμός εἶναι τό ὄπιο τοῦ λαοῦ», ἔλεγε μιά ἀφίσσα). Κατάλαβαν ἄξαφνα ὅτι δέν ἦταν ἀρκετό ν' ἀλλάξουν οἱ οἰκονομικές δομές γιά νά ἐλευθερωθεῖ τό ἄτομο, ἀλλ' ὅτι ἔπρεπε ν' ἀλλάξουν κι οἱ δομές τῆς νοοτροπίας, κι ἀκόμα ὅτι «δέ χρησιμεύει σέ τίποτε ν' ἀλλάξουμε τήν κοινωνία ἄν δέν ἀλλάξουμε τόν ἄνθρωπο»[15].

«Κατηγοροῦν τούς σπουδαστές», γράφει μιά ὁμάδα καθηγητῶν, «ὅτι ζητοῦν 'νά καταστρέψουν τά πάντα' χωρίς νά προτείνουν σ' ἀντικατάσταση καινούριες δομές: *δέν εἶναι οἱ σπουδαστές πού δημιουργοῦν τό χάος*. Τό δικό μας χάος εἶν' αὐτό ἀκριβῶς πού ἀπορρίπτουν. Καί γιατί τάχα νά μήν εἶναι αὐτοί πού θά ἐπινοήσουν τήν κοινωνία στήν ὁποία θέλουν νά ζήσουν; Γονεῖς καί παιδαγωγοί, τί ἄλλο ἄραγε προτείνουμε στά παιδιά μας ἐκτός ἀπό τό νά διαιωνίζουν τή δική μας κοινωνία, πού *ἔχει γιά ἐπίκεντρο τή διαχείριση τῶν πραγμάτων*, ἀντί νά 'χει γιά μόνο κίνητρό της *νά προάγει τούς ἀνθρώπους;*»[16].

Οἱ σπουδαστές τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἀπαιτοῦν «τήν

---

(14) Ecole spéciale d' Architecture, mai 1968.

(15) J. Julliard, στό περιοδικό Esprit, Μάης 1968, No 1.043.

(16) Διακήρυξη τοῦ «Κινήματος συμπαράστασης μέ τούς σπουδαστές», Στρασβοῦργο, Μάης 1968.

κατάργηση τῆς οἰκονομικῆς ἀνάγκης ἀπέναντι σ' ὅλες τίς ἄλλες ἀνθρώπινες ἀξίες»[17].

'Απ' τήν πλευρά του, ὁ 'Αντρέ Ρουέρ, πού ἔζησε μία πρός μία τίς μέρες τοῦ Μάη, σά λυκειάρχης, δέν ἔχει καμιά αὐταπάτη γιά τό κίνημα: «'Εδῶ πρόκειται γι' ἀληθινή ἐπανάσταση...» γράφει, «πρόκειται ἴσως, ἄν κατορθώσουμε νά κρατήσουμε τή φλόγα ἀναμμένη, γιά μιά μεταστροφή ἀνυπολόγιστης ἀξίας»[18].

«Όσο γιά μᾶς», γράφουν ἀπ' τήν πλευρά τους τρεῖς νεαροί καθηγητές, ἐμψυχωτές τοῦ κινήματος τῶν φοιτητῶν, «συνειδητοποιοῦμε πλήρως ὅτι ζοῦμε μιά ἐπαναστατική ἐμπειρία καί μιά μεταστροφή νοοτροπίας»[19].

«'Εδῶ δέν κάνουμε ἐπανάσταση. 'Αλλάζουμε τή νοοτροπία», μποροῦσε νά διαβάσει κανείς πάνω στούς τοίχους τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ναντέρ, ἐνῶ πάνω στούς τοίχους τῆς 'Ιατρικῆς Σχολῆς ἕνας σπουδαστής ἔγραφε: «'Επανάσταση σημαίνει νά σπάσουμε ὅλες τίς ἐσωτερικές μας ἀλυσίδες».

Μιά πολύπλοκη συγκυρία πολιτικῶν, κοινωνικῶν καί ψυχολογικῶν παραγόντων ἀποτέλεσε τό ἔναυσμα γιά νά ξεσπάσει μιά ὁμαδική κρίση, πού πολλοί νέοι καί μερικοί μεγάλοι τή ζοῦσαν συγκεχυμένα ἴσαμε κείνη τή στιγμή, σά μιάν ἀρρώστια ἐσωτερική. Καί, ἐντελῶς ξαφνικά, δημιουργήθηκε ἕνα ὁριστικό χάσμα ἀνάμεσα σέ δυό κατηγορίες Γάλλων, ὄχι ἀνάμεσα σέ γκωλιστές καί κομμουνιστές, ὅπως ἐπιδίωξε νά κάνει πιστευτό ἡ προεκλογική προπαγάνδα, ἀλλά ἀνάμεσα στήν αὐταρχική, σκληροπυρηνική καί ἐπιθετική νοοτροπία, καί στή νοοτροπία τῆς ἰσότητας, τήν ἀπελευθερωμένη ἀπό δόγματα καί 'Απόλυτα νοοτροπία. Τοῦτο τό χάσμα ἀνάμεσα σέ δυό νοοτροπίες θά τό βροῦμε τόσο στούς γκω-

(17) Ecole spéciale d' Architecture, mai 1968.

(18) 'Αντρέ Ρουέρ, στό περιοδικό Esprit, Μάης 1968, σελ. 1.005.

(19) Π. Κουλόμπ, Ζ. Φαβρέ, Ζ. Π. Πετέρ στό «Νέο Παρατηρητή», 3-9 'Ιουλίου 1968.

λιστές (ἀνορθόδοξους καί γκωλιστές τῆς ἀριστερᾶς), ὅσο καί στούς καθολικούς, στούς σοσιαλιστές καί στούς κομμουνιστές. Οἱ σκληροπυρηνικοί τῶν δυό τελευταίων αὐτῶν κομμάτων κάνουν τ' ἀδύνατα δυνατά γιά ν' ἀποκρούσουν τίς βίαιες ἐπιθέσεις τῶν σπουδαστῶν, ὅταν οἱ τελευταῖοι προσπαθοῦν νά ματαιώσουν τίς διάφορες ἐκλογικές κομπίνες τῆς ἀριστερᾶς πρός ὄφελος – καί θρίαμβο – τοῦ γκωλισμοῦ. Ἡ ρητορική ὑπερβολή ὁρισμένων ἀπ' αὐτούς δείχνει καί τό μέτρο τῆς μνησικακίας τους. Ἄς ἀκούσουμε, πάνω σ' αὐτό τό συγκεκριμένο σημεῖο, πῶς μιλάει ἕνας «σοσιαλιστής» δημοσιογράφος:

«Ἀλίμονο ὅμως, μαζί μέ τήν ἐπιτυχία κατέφθασαν κι οἱ μωροί, οἱ μισοπάλαβοι, οἱ ἀπατεῶνες κι οἱ προβοκάτορες. Αὐτοί πού ἀτίμασαν τήν ἐθνική σημαία, πού ἐξευτέλισαν τή δημοκρατική Γαλλία, παρενόχλησαν τό λαό καί μεταμόρφωσαν σέ χοιροστάσια τά μνημεῖα πού εἶχαν καταλάβει. Καλυπτόμενοι πίσω ἀπ' τή συνθηματολογία, χρησιμοποίησαν φασιστικές μεθόδους. Μέ τό πρόσχημα νά δώσουν στή ζωή τους τήν πιπεράτη γεύση ἑνός «νοήματος», ἀποπειράθηκαν ἀτιμωρητί νά κάψουν καί νά αἱματοκυλίσουν τήν πρωτεύουσα»[20]. (Ἐδῶ μετρᾶ κανείς τό μέγεθος ἀκατανοησίας ἀνθρώπων πού ἐντούτοις ἰσχυρίζονται πώς εἶναι «ἐπαναστάτες». Τά ἴδια περίπου ἔγραψαν κι οἱ πιό ἀντιδραστικοί γκωλιστές. Ἀκόμα καί στήν κομμουνιστική «Οὐμανιτέ» θά βροῦμε παρόμοια κείμενα).

Εἶναι βέβαιο ὅτι χιλιάδες Γάλλοι ἔκαναν τή δική τους ἐπανάσταση, ἐνῶ ἄλλοι ἀπ' αὐτούς δέν κατάλαβαν τίποτα ἀπ' τά τελευταῖα γεγονότα, κι οὔτε συνέλαβαν τή δύναμή τους:[21] «Ἕνας εἶναι ὁ νόμος σ' αὐτό τό κίνημα:

(20) Μάρκ Βάλ, στήν ἐφημερίδα «Μάχη», 8 Ἰουλίου 1968.

(21) Πρέπει νά διαβάσει κανείς τά ἄρθρα τοῦ Ραιημόν Ἀρόν, πού δημοσιεύτηκαν στόν Φιγκαρό, 11-16 Ἰουνίου 1968, γιά νά καταλάβει μέχρι ποίου σημείου ὁρισμένοι διανοούμενοι δέν παίρνουν χαμπάρι ἀπ' τή δύναμη τῶν γεγονότων πού ζοῦν.

κανείς δέ μπορεῖ νά προσχωρήσει, μήτε νά δράσει μέσα στούς κόλπους του, άν πρῶτα δέν ἔχει κάνει τή δική του ἐπανάσταση», γράφουν τρεῖς νεαροί καθηγητές[22].

Πραγματικά, εἶναι πολλοί αὐτοί – τόσο τῆς δεξιᾶς, ὅσο καί τῆς ἀριστερᾶς, θύματα τῶν αὐταρχικῶν δομῶν τῆς κοινωνικῆς τους ὀργάνωσης, καί τῆς δικῆς τους νοοτροπίας – πού στάθηκαν ἀνίκανοι νά πραγματοποιήσουν αὐτή τήν ἐπανάσταση.

Κι ἄν τή μεταστροφή αὐτή τήν ἔζησε ἕνας μεγάλος ἀριθμός νέων καί ὥριμων ἀνθρώπων, αὐτοί οἱ νέοι κι αὐτοί οἱ ὥριμοι δέν παύουν ν' ἀποτελοῦν μιά εὔθραυστη ἀκόμα μειοψηφία, γιατί ἡ μεγάλη μάζα, ἔτσι στενά προσηλωμένη στίς ἠθικές καί κοινωνικές ἀξίες, καθώς καί στούς μύθους τῆς τεχνοκρατικῆς κοινωνίας, ἔτσι ἄμεσα ἐξαρτώμενη ἀπό κυριαρχικούς μηχανισμούς, ἦταν ἀνίκανη νά τήν πραγματοποιήσει (εἶναι γνωστό ὅτι, τά αὐτοκίνητα πού κάηκαν κεῖνες τίς νύχτες τῶν ὀδοφραγμάτων, ξεσήκωσαν βίαιες ἀντιδράσεις, ἀκόμα καί σ' αὐτούς πού δέν εἶχαν ὑποστεῖ καμιά ζημιά. Γιά τόν πολιτισμό τοῦ 20οῦ αἰώνα, τό αὐτοκίνητο εἶναι κάτι «ἱερό». 'Απ' τή στιγμή πού ἔχει γίνει ἀντικείμενο λατρείας, τό αὐτοκίνητο δέν πρέπει νά «βεβηλώνεται», καί ὁρισμένοι νοιάζονται πολύ περισσότερο γιά τ' αὐτοκίνητα πού τούς βάνουν φωτιά, ἀπ' ὅ,τι νοιάζονται γιά τά κεφάλια τῶν παιδιῶν πού ἀνοίγονται μέ λύσσα ἀπ' τά ρόπαλα τῆς ἀστυνομίας, κι ἀπ' τά παιδικά μάτια πού τυφλώνονται ἀπό τά δακρυγόνα γιά χάρη τῆς ζωῆς).

Κι αὐτό γιατί, ἡ καινούρια ἐπανάσταση δέν εἶναι μήτε πολιτική, μήτε κοινωνική, μολονότι περιέχει πολιτικές καί κοινωνικές διεκδικήσεις. Εἶναι μιά ἐπανάσταση τῆς συνείδησης, μιά ἐσωτερική ἀνατροπή τέτια, ὥστε ὅσοι τήν ἔζησαν, νά μή μποροῦν ποτέ πιά νά ξαναγυρίσουν πρός τά πίσω, μήτε καί νά μείνουν μέ τά

(22) Βλέπε σημείωση 19.

χέρια σταυρωμένα. Εἶναι μιά Ἐπανάσταση πού θά ὁδηγήσει στό νά ζήσουμε τή ζωή καί τίς ἀνθρώπινες σχέσεις μ' ἕνα τρόπο ἐντελῶς καινούριο.

2. Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΑ ΚΑΘΕ ΛΟΓΗΣ ΑΠΟΛΥΤΑ
ΤΟ ΞΥΠΝΗΜΑ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ

῾Ο ἄνθρωπος, ἐδῶ καί χιλιετηρίδες, *ταυτίστηκε* μέ διάφορα Φετίχ, μέ ἀπόλυτες ᾽Ιδέες Συνένωσης, καί μέ Πρότυπα ὑπερβατικά. Μή μπορώντας νά λύσει τό δύσκολο πρόβλημα πού δημιούργησε στό ἀνθρώπινο εἶδος ἡ ἐμφάνιση τῆς συνείδησης τοῦ ἑαυτοῦ – ἀπό δῶ ξεκινᾶ τό πρόβλημα τῆς *διάστασής του μέ τόν κόσμο* καί τῆς ἀνάγκης του ὡστόσο νά *συνενωθεῖ μέ τόν κόσμο* – ὁ ἄνθρωπος *ἀπέφυγε τήν αἴσθηση τῆς διάστασής του μέ τόν κόσμο* καταφεύγοντας σέ μιάν ἀπατηλή ῞Ενωση, σέ μιά μυστικιστική συγχώνευση μέ τό *῝Εν καί ῎Αφθαρτον*. Ταυτισμένος μέ τό δικό του ᾽Απόλυτο, δοκίμαζε μιά αἴσθηση εὐφορίας, *δύναμης:* εἶχε τήν αἴσθηση ὅτι, τό ᾽Εγώ του μεγάλωνε, ἀποκτοῦσε τεράστιες διαστάσεις, τίς διαστάσεις τοῦ Θεοῦ του, τῆς Πατρίδας του, καί γινόταν τόσο ἰσχυρό ὅσο κι ὁ ᾽Αρχηγός του. Τοῦ φαινόταν ὅτι κατέχει τή Δύναμη, τήν *᾽Εξουσία,* κι ὅτι *κυριαρχοῦσε* πάνω σ᾽ ὅσους δέν εἶχαν τόν ἴδιο Θεό, τό ἴδιο ῎Εθνος, τόν ἴδιο ᾽Αρχηγό.

Αὐτή τή φορά, οἱ νέοι ἐπαναστάτες δέ θέλουν πιά νά ἐξαρτῶνται ἀπό μιά ᾽Εξουσία πού τούς ξεπερνᾶ, μήτε νά νιώθουν οἱ ἴδιοι αὐτοί σάν «᾽Εξουσία». Δέν ἐπιθυμοῦν πιά τήν ψευτοπροσωπικότητα πού χαρίζει ἡ ταύτιση μ᾽ ἕνα ᾽Απόλυτο. Θέλουν νά εἶναι ὁ ἑαυτός τους, ἀντίκρυ σ᾽ ἄλλους ἀνθρώπους πού ᾽ναι κι αὐτοί πέρα γιά πέρα ὁ ἑαυτός τους:

«Καταγγέλλουμε a priori *κάθε ἀπόλυτο*»
γράφει μιά ὁμάδα σπουδαστῶν,
«περί ὁμαλότητος .
περί ἀντικειμενικότητος

περί όρθολογισμοῦ.
'Η ἀστήριχτη ἀρχή τῆς ὕπαρξης ἀπολύτων, *κρύβει* τίς μόνες ἀνθρώπινες ὄψεις πού εἶναι ούσιαστικές»[23].

Μέσα σέ κάθε ἀνθρώπινο ὄν, δέ θέλουν πιά νά βλέπουν τήν ἐνσάρκωση μιᾶς *'Οντότητας*, ἀλλά τόν ἴδιο τόν ἄνθρωπο, γιατί ἡ κάθε ταύτιση ἐμποδίζει τό ἄτομο νά εἶναι αὐτόνομο καί τό ἀποκόβει όριστικά ἀπ' τόν διπλανό του. Τό ν' ἀπαλλαγοῦμε ἀπ' τά 'Απόλυτα, ὅποια κι ἄν εἶναι αὐτά, σημαίνει ὅτι βρίσκουμε τόν ἑαυτό μας καί ταυτόχρονα ὅτι βρίσκουμε τόν ἄλλο μέσα στή δική του πραγματικότητα! Σημαίνει ὅτι λύνουμε τό πρόβλημα τῆς συνένωσής μας μέ τόν κόσμο, μέ τήν ἀπελευθέρωση τῶν δημιουργικῶν δυνάμεων καί τῶν δυνάμεων τῆς γνήσιας ἀγάπης.

Οἱ νέοι ἐπαναστάτες κατάλαβαν ὅτι μποροῦσαν νά ξαναδώσουν ἕνα νόημα στή ζωή παραμένοντας αὐτόνομοι καί δημιουργικοί, μά μέ τόν ὅρο, αὐτή ἡ αὐτονομία κι αὐτή ἡ δημιουργικότητα νά *βιώνονται* στό παρόν, μέσα στήν καθημερινή καί πρακτική ζωή καί σέ συνεργασία μέ ἄλλα ἄτομα, ἐξίσου αὐτόνομα. *Τό ἀτομικό πρόβλημα λοιπόν, καθώς καί τό κοινωνικό πρόβλημα εἶναι στενά δεμένα μεταξύ τους.* 'Η ἐλευθερία δέν εἶναι κάτι πού μπορεῖ ν' ἀχνοσαλεύει μόνο στό βάθος τῶν συνειδήσεων, ὅπως μᾶς δίδαξαν ὁρισμένες πνευματοκρατούμενες θρησκεῖες. 'Ο ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκη ἀπό ἐπικοινωνία, ὅσο καί ἀπό αὐτονομία. Ἄν ὁ κάθε ἄνθρωπος, ἐγκαταλείποντας κάθε παγιωμένο σύστημα ἀναφορῶν, ζήσει συγκεκριμένα καί χειροπιαστά αὐτή τήν αὐτονομία, κανένας φραγμός δέ θά χωρίζει πιά τούς ἀνθρώπους. Στή χειρωνακτική ἤ τή διανοητική ἐργασία, στήν κοινωνική ζωή, οἱ ἄνθρωποι θά μποροῦν νά ἐπινοοῦν, νά μαθαίνουν, νά δημιουργοῦν ἐλεύθερα, νά μετα-

(23) «Nous sommes en marche», Censier, mai 1968.

μορφώνουν τόν κόσμο δίχως νά τούς χωρίζει κανένας φραγμός. Πρέπει ἀκόμα οἱ κοινωνικές δομές νά ἐπιτρέπουν στό κάθε ἄτομο ξεχωριστά νά πραγματοποιεῖ τή *σύνθεση* τῶν ἀτομικῶν του δυνατοτήτων καί τοῦ κόσμου. Ἀπό δῶ πηγάζει κι ἡ ἀνάγκη ν' ἀλλάξουμε καί τίς κοινωνικές δομές πού ἐμποδίζουν τήν πραγματοποίηση αὐτῆς τῆς σύνθεσης. Ἡ οἰκονομική καί κοινωνική ἐπανάσταση, ὅπως ἀντιμετωπίζεται ἀπό τούς μαρξιστές, εἶναι ἀναγκαία. Ὅμως, ἡ ἐπανάσταση αὐτή δέ μπορεῖ νά καταλήξει σέ ἀποτελέσματα παρά μονάχα ἄν συνοδεύεται ἀπό μιά ἐπανάσταση ψυχολογική.

Οἱ πραγματικοί ἐπαναστάτες γνωρίζουν ὅτι ἡ *ἀμοιβαία* συμμαχία ἀνάμεσα στήν αὐτονομία καί στήν κοινωνικότητα θά ἐπιτρέψει στό ἀνθρώπινο εἶδος νά προσφέρει ὅλες τίς δυνατότητές του, νά ὁλοκληρώσει αὐτή καθαυτή τή λειτουργία του – λειτουργία πού δέν τήν ἔχει πραγματοποιήσει ἴσαμε σήμερα παρά μόνο ἐνμέρει, μέ τήν καλλιτεχνική καί λογοτεχνική δημιουργία, μέ τήν ἐπιστημονική καί τεχνική ἐφεύρεση, ἀφήνοντάς την ὅμως ἀνολοκλήρωτη στίς ἀνθρώπινες σχέσεις.

Συνοπτικά: οἱ νέοι ἐπαναστάτες κατάλαβαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος, στήν πραγματικότητα, διέθετε δυό συνειδήσεις!

– μιά «παλιά» συνείδηση, κληροδοτημένη ἀπό τό παρελθόν, πού κάνει τόν ἄνθρωπο ἕνα ζῶο ἀγελαῖο καί μυστικοπαθές, ἕνα ὄν ἀντικοινωνικό, πού μεταμορφώνει σέ πάλη ὅλες τίς ἀνθρώπινες σχέσεις, ἕνα ὄν ἐσωτερικά διχασμένο καί σπαραγμένο,

– καί μιά συνείδηση ἑνωτική καί δημιουργική, πού κάνει τόν ἄνθρωπο ἕνα αὐτόνομο καί ξεχωριστό ὄν, ἱκανό νά μεταμορφώνει, νά καλλωπίζει τόν κόσμο γιά τό μεγαλύτερο δυνατό καλό ὅλων, ἱκανό νά ἐπικοινωνεῖ μέ τούς συνανθρώπους του, ἕνα ὄν πού βρίσκει, μές ἀπ' αὐτή τή μεταμόρφωση κι ἀπ' αὐτή τήν ἐπικοινωνία, τήν πληρότητα καί τή δικαίωση τῆς ὕπαρξής του.

Αὐτές λοιπόν οἱ δυό συνειδήσεις συνυπάρχουν μέσα στόν ἄνθρωπο, ἀλλά ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀνάγκη ν' ἀπαλ-

λαγεῖ ἀπ' τήν «παλιά» κυριαρχική καί ἀντιθετική συνείδησή του, ἄν θέλει ν' ἀναδείξει στήν πληρότητά της τή δημιουργική του συνείδηση, αὐτήν ποῦ ἀπωθεῖ συνεχῶς, καί γιά νά μπορέσουν ν' ἀναπτυχθοῦν πολύπλευρα ὅλες οἱ ἀνθρώπινες ἰδιότητες. Ὅμως, ὁ ἄνθρωπος πρέπει ν' ἀπαλλαγεῖ κι ἀπ' τίς κυριαρχικές ὅσο καί καταπιεστικές δυνάμεις, καί κυρίως ἀπ' τή γραφειοκρατική ὀργάνωση τοῦ κράτους:

> «Γιά πρώτη φορά, ἐδῶ καί πάρα πολύ παλιά, στήν ἱστορία αὐτῆς τῆς χώρας», γράφουν οἱ τρεῖς νεαροί καθηγητές πού ἀναφέραμε ἤδη, «παρουσιάστηκε μιά ἐπανάσταση πού δέν ἀποβλέπει μονάχα στήν ἰσότητα, μά καί στήν ἐλευθερία... Ποτέ κανείς δέν ἀναφέρθηκε στά τραύματα, στούς ξεσηκωμούς πού καταπνίγηκαν, στή φθορά τῶν δημιουργικῶν δυνάμεων καί στό μαρασμό κάθε ζωντανῆς ἐνεργητικότητας πού προκάλεσε ἐδῶ κι αἰῶνες, στή χώρα αὐτή, ἡ ἐγκαθίδρυση, κατόπιν ἡ ἑδραίωση, καί τέλος ὁ θρίαμβος τοῦ συγκεντρωτικοῦ Κράτους, ἐνάντια σέ μύριες ὅσες διαφορετικές φυγόκεντρες δυνάμεις... Μέσα σέ κάθε Γάλλο, λαγοκοιμόταν ἐξουδετερωμένος ἕνας ἐλεύθερος ἄνθρωπος» [24]

---

(24) Βλέπε σημείωση 19.

3. Η ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ

Ἡ ἔκρηξη τοῦ Μάη ἀπελευθέρωσε πάμπολλα ἄτομα ἀπ' τήν ἐσωτερική καταπίεση καί τά ἀφύπνισε σέ μιά καινούρια πραγματικότητα, πού λεγόταν ἐλευθερία. Κι ὁ παλιός, ἀρτηριοσκληρωμένος κόσμος, κατέρρευσε ξαφνικά κάτω ἀπ' τήν πίεση τῆς δημιουργικῆς συνείδησης. Παντοῦ, στή Σορβόνη, στό 'Οντεόν, στά Πανεπιστήμια, στά λύκεια, στίς ἐπιχειρήσεις, στά γραφεῖα καί στούς δρόμους ἡ ἐξέγερση γενικευόταν. Τά παλιά φράγματα ἔπεφταν. Οἱ ἄνθρωποι μιλοῦσαν μεταξύ τους, γύρευαν νά συνεννοηθοῦν, ἀνεξάρτητα ἀπό ἡλικία, φύλο, ἐθνικότητα, γνώσεις. Συνεσταλμένοι ἔφηβοι ἄρχισαν νά ἐκφράζονται μέ μιά σοβαρότητα πού ἄφηνε ἄναυδους τούς μεγάλους, τό μίσος φαινόταν νάχει ἐξαφανιστεῖ ὡς ἐκ θαύματος (τό μίσος αὐτό στράφηκε μόνο ἐνάντια στήν ἀστυνομία· θά δοῦμε παρακάτω γιατί). Οἱ ἄνθρωποι καταλάβαιναν ἄξαφνα τόν ἀντι-ἀνθρώπινο χαρακτήρα τοῦ παλιοῦ συστήματος, κι ἄρχισαν ἐπιταχτικά ν' ἀναζητοῦν καινούριες δομές πού θά 'ταν ἐπιτέλους στήν ὑπηρεσία τοῦ ἀνθρώπου, ἕνα Πανεπιστήμιο πού θά 'ταν ἐπιτέλους στήν ὑπηρεσία τοῦ σπουδαστῆ – κι ὄχι στήν ὑπηρεσία τῆς ἑκάστοτε ἐξουσίας – μιά κοινωνία, ὅπου ὁ κάθε ἄνθρωπος θά εἶχε τή θέση του, τό δικό του μερίδιο εὐθύνης. Ἔγραφαν ἀδέξια – μά ἐλεύθερα – πάνω στούς τοίχους ὅ,τι αὐθόρμητα τούς ἐρχόταν στό νοῦ:

«Τρέξε, Σύντροφε, εἶναι πίσω σου πιά ὁ παλιός κόσμος», ἔλεγε μιά ἀφίσσα. Πραγματικά, ἐπρόκειτο γιά τή δημιουργία ἑνός κόσμου καινούριου, ἐπειδή ὁ ἄνθρωπος, στόν κόσμο αὐτό, θά ἦταν διαφορετικός (δηλαδή χωρίς περιφρόνηση, χωρίς μίσος, καί χωρίς ἀλλοτριώσεις). Συνειδητοποιοῦσαν ὅτι δέν εἶχαν ζήσει πραγμα-

τικά ἴσαμε κείνη τή στιγμή, κι ὅτι τό μόνο πού ἔκαναν ἦταν νά περιοριστοῦν στό κυνήγι ἑνός 'Ονείρου εὐτυχίας, κι ὅτι ἡ εὐτυχία, ὡστόσο, ἄρχιζε μ' αὐτή τήν ἀδελφικότητα. «Κιόλας δέκα μέρες Εὐτυχίας!»: σ' αὐτή τήν ἀφίσσα, μποροῦσες νά διαβάσεις τή χαρά νά ζεῖς τήν ἀληθινή ζωή, καί ταυτόχρονα τήν ἀγωνία πώς τοὐτη ἡ ἀναλαμπή δημιουργικῆς ζωῆς καί φιλίας δέ γίνεται ὕπαρξη δίχως προηγούμενη χαρά.

Γιά πολλούς, ὅλο αὐτό ὑπῆρξε μιά ἀφύπνιση, ἕνας διανοητικός καί συναισθηματικός ἐμπλουτισμός, μιά πραγματική ὡρίμανση. Στή διάρκεια τῶν ἀναρίθμητων συνεδριάσεων καί συζητήσεων, ἀποκαλύπτονταν σιγά σιγά τά ἐλαττώματα τῆς τεχνοκρατο-καπιταλιστικῆς ὀργάνωσης τοῦ πανεπιστημιακοῦ συστήματος σέ φοιτητές, πού δέν εἶχαν σκεφτεῖ ποτέ τέτιου εἴδους προβλήματα.

«Τή μέρα αὐτή (6 τοῦ Μάη) καί τίς ἄλλες πού ἀκολούθησαν», γράφει ἕνας σπουδαστής, «εἶχα τήν ἐντύπωση ὅτι ξυπνοῦσα ἀπό ἕναν ἀτέλειωτο λήθαργο. Ζοῦσα, γευόμουνα τό μέλλον μου. Ἤμουν κάπως σά μεθυσμένος...». Ὁ σπουδαστής, στή συνέχεια, μιλάει γιά τήν ἔλλειψη γνώσεων πού εἶχε πάνω στά παιδαγωγικά, οἰκονομικά καί πολιτικά προβλήματα. Καί συνεχίζει: «Βγαίνοντας ἀπ' τό δικό μας ἐπιστημονικό σύμπαν, καταντοῦσε δύσκολο καί κουραστικό νά κινηθοῦμε σ' ἕνα ἐπίπεδο κοινωνικῆς, οἰκονομικῆς καί πολιτικῆς σκέψης... Περιορίζοντας κάπως τό πρόβλημα, πιστοποιῶ τό φοβερό χάσμα τῆς παιδείας μας, ἡ ὁποία, ἀπ' τό δημοτικό κιόλας, δέν ξέρει – κατά τόν ἐπιεικέστερο χαρακτηρισμό – νά ὑποδαυλίζει τήν κριτική περιέργεια καί τή σκέψη γιά τά δημόσια πράγματα, ἔτσι καθώς εἶναι προσανατολισμένη ὁλοκληρωτικά πρός τήν παγιωμένη γνώση καί τήν ἐξειδίκευση...».

Καί κατέληγε: «Κεῖνο πού ξέρω εἶναι ὅτι πολλοί νέοι, πολλοί σπουδαστές, κέρδισαν ἀρκετά, σέ ὡριμότητα, σέ γνώσεις, κι ὅτι, ἄν δέν ἤξεραν στίς ἀρχές τοῦ Μάη γιατί

κατέβαιναν σέ ἀπεργία, θά τό ξέρουν καλά στήν ἑπόμενη εὐκαιρία»[25].

Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὑπῆρξαν πολλοί σπουδαστές πού δέν ἔδρασαν μέ τήν ἴδια ἀγνότητα ὅπως ὁ τελευταῖος. Κεῖνες τίς μέρες τοῦ Μάη ὑπῆρξαν ἀναμφισβήτητα συνεντεύξεις καί λόγοι ἀτέλειωτοι δίχως ἐνδιαφέρον (ἀλλά οἱ νέοι, ἀμάθητοι στό διάλογο καί τήν ἐποικοδομητική κοινή δράση, ἔπρεπε νά μαθητεύσουν καί σ' αὐτό!). Ὁρισμένες ἀφίσσες εἶναι πολύ περισσότερο ἔκφραση μιᾶς ἄγριας ἐξανάστασης παρά μιᾶς δλοκληρωμένης σκέψης. Ὅμως αὐτός δέν εἶναι λόγος ν' ἀγανακτοῦμε μπροστά σέ ὁρισμένες τέτιες ἀσεβεῖς ἤ σκανδαλιστικές ἐπιγραφές πού φιγουράρουν στούς τοίχους τῶν Πανεπιστημίων μας. Θά κάναμε καλύτερα νά προσπαθήσουμε νά καταλάβουμε κείνους πού τίς ἔγραψαν παρά νά τούς καταδικάζουμε, ὅπως τό θέλει ἡ παλιά μέθοδος. Οἱ ἀφίσσες αὐτές: «Καθηγητές, εἴσαστε γέροι», — «Κάτω ὁ βάτραχος τῆς Ναζαρέτ», — «Καψούρια ὅλων τῶν χωρῶν, ἑνωθεῖτε!», κλπ., ἐκφράζουν τήν ἐπιθετικότητα ὁρισμένων νέων ἐνάντια σέ μιά κοινωνία καταπιεστική καί ἐνάντια στίς ἠθικές της ἀξίες, καί ταυτόχρονα μιάν ἀπελευθέρωση ἀπέναντι στίς ἀξίες αὐτές. Εἶναι γνωστό ὅτι οἱ ψυχαναλυτές δέχονται συχνά ἄδικες προσβολές ἀπό τούς ἀσθενεῖς τους ὅσο βαστάει ἡ ψυχαναλυτική θεραπεία, κι ὅτι, ἀντί ν' ἀγανακτοῦν, θεωροῦν τή στάση αὐτή σά μιά φυσιολογική φάση τῆς πορείας πρός τή θεραπεία. Εἶναι φυσικό λοιπόν νά παραδόθηκαν σέ ὑπερβολές ὁρισμένοι νέοι ὅσο βαστοῦσε ἡ ὁμαδική ἐκείνη κάθαρση πού ἀντιπροσώπευε ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Μάη. Τό πιό ἀξιοθαύμαστο εἶναι τ' ὅτι, αὐτές οἱ ὑπερβολές, παρέμειναν πάντα σχεδόν μέσα στά πλαίσια τῶν λόγων.

Τέλος, εἶναι ἐξίσου ἀληθινό τό ὅτι, ὁρισμένα στοιχεῖα

(25) J. Postic: «Μαρτυρία ἑνός σπουδαστῆ», Γράμμα στήν καθημερινή ἐφημερίδα Monde, 4-5 Αὐγούστου 1968.

χρησιμοποίησαν δικτατορικές μεθόδους καί άποπειράθηκαν νά ἐπιβάλουν τίς πολιτικές τους ἀπόψεις στίς συνελεύσεις καί τίς ἐπιτροπές. Μά ἡ πλειοψηφία τῶν σπουδαστῶν ἀπέφευγε πάντα τούς ἐξτρεμιστές τόσο τῆς δεξιᾶς ὅσο καί τῆς ἀριστερᾶς (ἀξίζει νά σημειωθεῖ πώς ἡ καταστολή στράφηκε μόνο πρός ὁρισμένα ἀριστερά κινήματα, ἐνῶ τά κινήματα τῆς δεξιᾶς, πολύ πιό βίαια, ἀφέθηκαν ἐλεύθερα νά δράσουν, καί νά ὀργανώσουν ἀνενόχλητα, μέσα στό C. D. R., τήν ἀντίδραση). Οἱ ἐργασίες πού πραγματοποιήθηκαν στό κτίριο τῆς Φιλοσοφικῆς, στό κτίριο τῆς 'Ιατρικῆς, τῆς Νομικῆς, τῶν Πολιτικῶν 'Επιστημῶν, τῶν Σχολῶν τῆς 'Αρχιτεκτονικῆς, κλπ., ἀποδείχνουν τή θέληση ἑνός μεγάλου ἀριθμοῦ σπουδαστῶν ν' ἀπελευθερωθοῦν ἀπό τίς ἰδεολογίες τόσο τῆς δεξιᾶς, ὅσο καί τῆς ἀριστερᾶς. Παντοῦ σχεδόν σεβάστηκαν τήν ἐλευθερία τοῦ λόγου (ἀκόμα καί στό 'Οντεόν, ὅπου μπόρεσαν νά ἐκφραστοῦν ἐλεύθερα ὄχι μόνο οἱ γκωλιστές, ἀλλά κι οἱ ἀστυνομικοί!) κι οἱ διάφορες πολιτικές ὁμάδες, μέ διαφορετικό ἰδεολογικό περιεχόμενο, συστεγάστηκαν ἀπρόσκοπτα στή Σορβόνη. Στήν πραγματικότητα, ἡ ἐπίδραση τῶν τροτσκιστῶν καί τῶν μαοϊκῶν ὑπῆρξε ἀσήμαντη, ἐπειδή ἀκριβῶς ἐρχόταν σέ ἀντίθεση μέ τό φιλελεύθερο κύμα πού πλημμύριζε τίς πανεπιστημιακές σχολές, κι ἐπειδή *τό ρεῦμα κατευθυνόταν πρός τήν πλευρά τῆς ἐλευθερίας καί τοῦ διαλόγου, κι ὄχι τῆς ἀντιπαράταξης καί τῆς ἀναμέτρησης*.

Τό σημαντικό εἶναι ὅτι ἀνακάλυψαν ἀπό κοινοῦ, μές ἀπ' τή δράση, *τίς φιλελεύθερες ἀρετές τῆς αὐθόρμητης ἔκφρασης καί τῆς ὁμαδικῆς δουλειᾶς*, κι ὅτι ὁρισμένοι κατάλαβαν πώς ἦταν δυνατό νά οἰκοδομηθεῖ μιά κοινωνία ὅπου οἱ ἄνθρωποι θά ἦταν ὁ ἑαυτός τους, καί ταυτόχρονα ἀδελφωμένοι μέ τούς ἄλλους.

Ὅσοι γνώρισαν τήν πληρότητα καί τήν εὐφορία πού χαρίζει ἡ ἐλεύθερη ἔκφραση τοῦ ἑαυτοῦ, ἔτσι ὅπως τήν ἔζησαν μές ἀπ' τό διάλογο, δέ θά μπορέσουν νά ξεχά-

σουν αὐτή τήν ἐμπειρία. Δέ θά 'ναι διόλου εὔκολο νά ξαναγυρίσουν στή ρουτίνα καί στήν ἀποχαύνωση ὅσοι ἀφυπνίστηκαν στήν πραγματική ζωή. Κάθε ἀπόπειρα νά καταπνιγεῖ ἡ φιλελεύθερη ὁρμή θά ἐπιφέρει μοιραῖα τήν ἀπόγνωση καί τή βία (καί τήν ἐπιφέρει ἤδη, ἄν πιστέψουμε στό νεαρό σπουδαστή πού ἀναφέραμε πιό πάνω, κι ὁ ὁποῖος ἐξεγείρεται μπροστά στή στάση τῶν πολιτικῶν κομμάτων καί τῆς κυβέρνησης, ἔπειτα ἀπό τή γνωστή δημηγορία τῆς 30 τοῦ Μάη: «Οἱ λόγοι αὐτοί, κι αὐτές οἱ δημηγορίες, ὁ φαρισαϊσμός αὐτός», γράφει, «ἄφησαν ὄχι μόνο σέ μένα ἀλλά καί σ' ἄλλους πολλούς, μιά γεύση πικρίας στή γλώσσα, καί κάτι σά διάθεση νά σκοτώσω, μιά διάθεση πού ἀνεβαίνει μέσα μου κι ἐγώ δέν ξέρω ἀπό ποῦ»).

4. Η ΑΦΥΠΝΙΣΗ ΤΗΣ ΑΥΤΑΡΧΙΚΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ

Μά ἡ μεγάλη μάζα τῶν Γάλλων δέ μπόρεσε νά τή ζήσει τούτη τήν ἀπελευθερωτική ἐμπειρία. Ἡ μεγάλη μάζα, τίς περισσότερες φορές, ἔμεινε περιορισμένη στά λύκεια καί στά πανεπιστημιακά κτίρια. Εἶναι γνωστό ὅτι, στά ἐργοστάσια, οἱ κομμουνιστές ἡγέτες τοῦ συνδικάτου C. G. T. ἐμπόδισαν τούς σπουδαστές νά «μολύνουν» τούς ἐργάτες, κι ὅτι οἱ ἐργάτες ἀρκέστηκαν στό σύνολό τους νά κάνουν ἀπεργία μέ σταυρωμένα τά χέρια, χωρίς νά ἐπιδιώξουν νά πάρουν στά χέρια τους τήν ἐπιχείρηση, μήτε νά ἐξασφαλίσουν τήν ὁμαλή λειτουργία τῆς χώρας (ἀκόμα κι ἡ ἴδια ἡ σιωπή τῶν τεχνοκρατικῶν στελεχῶν, ἐξηγεῖ αὐτή τήν παθητικότητα). Ὡστόσο, σέ ὁρισμένες σπάνιες περιπτώσεις ἐπιχειρήσεων, παρατηρήθηκε μιά ἀπαρχή συνεργασίας – προοίμιο γιά τήν αὐτοδιαχείριση – μεταξύ τῶν ἐργατῶν καί τῶν ἀπεργούντων στελεχῶν, σέ συνεργασία πάντα μέ τούς σπουδαστές. Καί ξέρουμε πόσο βαθιά σημαδεύτηκαν ὅσοι τήν ἔζησαν μιά τέτια ἐμπειρία.

Ἐξίσου ἀλήθεια εἶναι καί τό γεγονός ὅτι ἡ πλειοψηφία τῶν Γάλλων (ἐργάτες, ἀγρότες, στελέχη, ἔμποροι, ὑπάλληλοι) παρέμεινε, μ' ὅλη τήν ἀπεργία, ἔξω ἀπ' τό Κίνημα τοῦ Μάη. Οἱ περισσότεροι δέν κατάλαβαν τίποτα ἀπ' αὐτή τήν ἀφύπνιση τῆς δημιουργικῆς συνείδησης. Ἀντίθετα, ἐνιωσαν ν' ἀπειλοῦνται ἄμεσα. Ἀσυνείδητα μέσα τους, ἀναζητοῦσαν ἕνα Σωτήρα – ἐνσάρκωση τῶν ἀπειλούμενων παραδοσιακῶν καί τεχνοκρατικῶν ἀξιῶν. Νά γιατί παραστάθηκαν συγκινητικά στή νεκρανάσταση μιᾶς σκιώδους κυβέρνησης καί στήν ἐπανεμφάνιση τοῦ «ἀρχηγοῦ» της. Ὅμως, αὐτός δέν τόλμησε νά συγκρουστεῖ κατά μέτωπο μέ τίς ἀνερχόμενες δυνάμεις. Προκειμένου νά παραμείνει στήν ἐξουσία, καί μέ τόν μακιαβελισμό πού τόν διακρίνει, σφετερί-

στηκε τίς νέες ἰδέες, αὐτές ἀκριβῶς πού μέ λύσσα εἶχε καταπολεμήσει ἴσαμε ἐκείνη τή στιγμή. 'Αποπειράθηκε λοιπόν νά ποδηγετήσει τή δημιουργούμενη ἐλευθερία, γιά νά τή σφίξει μέσα στά βρόχια μιᾶς μαγικῆς φόρμουλας, πού ν' ἀγκαλιάζει ἀπ' τή μιά τούς ἴδιους τούς ἐπαναστατημένους, κι ἀπό τήν ἄλλη νά ἐξασφαλίζει τίς προφυλακές τῆς παλιᾶς τάξης. Γιά νά δώσουν στούς σπουδαστές μιά αἴσθηση ἀλλαγῆς, μίλησαν γιά «συμμετοχή», καί γιά τή μάζα μίλησαν περί ἐπαναφορᾶς «εἰς τήν τάξιν». Ἔτσι, ἐπῆλθε ἡ «ἐκτόνωση» καί ἡ αὐθάδης χαρά τῶν συντηρητικῶν, πού συσπειρώθηκαν γύρω ἀπ' τήν ἐθνική σημαία, ἐνάντια σ' αὐτούς πού δέν ἤθελαν πιά νά ὑπάρχουνε σύνορα. Ἔτσι ἐπῆλθε ἡ ἀπομόνωση τῶν σπουδαστῶν, οἱ χειραγωγημένες ἐκλογές, ἡ νεκρανάσταση τοῦ παλιοῦ κόσμου, μέ τίς ἐξετάσεις του, μέ τήν ἀστυνομία πού διέλυσε μία μία τίς ἑστίες τῆς φοιτητικῆς ἀντίστασης, μέ τά ἀντίποινα ἐνάντια στίς ὁμάδες τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς καί ἐνάντια στούς ξένους, μέ τήν ἐπανάληψη τῆς ἐργασίας, μέ τήν ἀναχώρηση στίς διακοπές – μέ δυό λόγια, μέ τή θριαμβευτική ἐπιστροφή τῆς κυριαρχικῆς καί κονφορμιστικῆς συνείδησης.

5. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΘΕΤΙΚΗ ΚΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΑΡΝΗΤΙΚΗ
ΜΙΑ ΝΕΑ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΗΣ ΕΥΤΥΧΙΑΣ

Ὡστόσο, παρ' ὅλη τήν ἐκτόνωση, ἡ ἑνωτική συνείδηση ἀφυπνίστηκε ὁριστικά σ' ὅλους αὐτούς πού πραγματοποίησαν τή δική τους ἐπανάσταση. Κι αὐτή ἡ συνείδηση, πρωταρχικά, εἶναι ἀπαίτηση γιά *ἐλευθερία* – γιά μιά ἐλευθερία ὄχι πιά ἰδεατή, τοποθετημένη στό μέλλον, μέ τή συνακόλουθη ἀποδοχή τῆς δουλείας στό παρόν, ἀλλά γιά μιά *ζωντανή ἐλευθερία*, πού νά ἰσχύει γιά ὅλες τίς στιγμές τῆς ζωῆς. Δέν πρόκειται πιά γιά μιάν *ἀρνητική ἐλευθερία*[26], αὐτήν πού γνώρισαν τόσο συχνά οἱ μεγαλύτεροι ἀπό μᾶς. μιά ἐλευθερία ὅπου τό ἄτομο ξεσηκώνεται ἐνάντια στούς ἀφέντες του, γιά νά παραιτηθεῖ στή συνέχεια – μιᾶς κι ἡ νοοτροπία παρέμεινε ἡ ἴδια – μπροστά σέ νέες ἀρχές (ὁ Βοναπάρτης ἔπειτα ἀπ' τό 1789, ὁ Ναπολέων ὁ Γ΄ ἔπειτα ἀπ' τό 1848, ὁ Λένιν κι ὁ Στάλιν ἔπειτα ἀπ' τό 1917).Πρόκειται γιά μιά ἐλευθερία θετική, ἐπειδή ἀποτελεῖ ἐλευθερία ἑνός αὐτόνομου ἀτόμου: «Δέν ὠφελεῖ ν' ἀλλάξουμε ἀφέντες», ἔλεγαν οἱ τοῖχοι τῆς Σορβόνης, «πρέπει νά γίνουμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι ἀφέντες τῆς ζωῆς μας». Πρόκειται ἐδῶ γιά μιά ἐλευθερία πού ἀρνεῖται τά ἄκαμπτα προγράμματα, ἀλλά διακηρύσσει ἕνα «τρόπο νά ἐπινοήσουμε τή ζωή, ν' ἀδράξουμε τό πιθανό, νά μήν εἴμαστε πιά αἰχμάλωτοι τῶν συνθηκῶν καί τῶν μηχανισμῶν»[27], μιά ἐλευθερία ἱκανή νά ἐπινοεῖ, ἀντίκρυ στήν πραγματικότητα, ἐξελικτικές δομές στίς ὁποῖες νά μπορεῖ τό ἄτομο ν' ἀναπτύσσεται ὁλόπλευρα.

«Ἕνα πρόγραμμα γνωστικό, κι ἄς εἶναι ἀκόμη

(26) Ἡ ἔκφραση ἀνήκει στόν Ἔριχ Φρόμ.

(27) Ὁ Πώλ Τεμπώ, στό περιοδικό Esprit, Νο 1.304.

μπερδεμένο, ἔχει γιά κύριο ἄξονά του τή *θετική ἐλευθερία* ἀντρῶν καί γυναικῶν, πού ἀσφυκτιοῦσαν ἴσαμε σήμερα μέσα στό περιβάλλον τους, μές στίς ἰδέες τους, μέσα στήν ἴδια τή ζωή τους. Ἀπό δῶ ἀκριβῶς πηγάζει κι ἡ πεποίθησή μας ὅτι τό κίνημα τοῦτο εἶναι βαθύ, ἀκαταμάχητο, κι ὅτι δέν περιορίζεται μονάχα στό φοιτητικό κίνημα»[28].

Ἡ καινούρια αὐτή ἐλευθερία ἀποτελεῖ πρωταρχικά μιάν ἄρνηση στίς στερεότυπες καί ἰδεατές μορφές εὐτυχίας πού προτείνουν οἱ μεγαλύτεροι, καί διεκδικεῖ μιά καινούρια μορφή εὐτυχίας – μιᾶς *βιούμενης* εὐτυχίας – αὐτῆς πού δοκιμάζει τό ἄτομο ὅταν μπορεῖ νά ἐξασκεῖ τίς δημιουργικές του δυνατότητες, σέ ὁμόνοια μέ τούς ἄλλους ἀνθρώπους.

Καθολικός, εἴτε διαμαρτυρόμενος, ἀρνεῖσαι τήν εὐτυχία πού ὑπόσχονται οἱ παραδοσιακές θρησκεῖες, δηλαδή δέν ἀφήνεσαι πιά στήν ἀδικία – μήτε γιά τόν ἑαυτό σου, μήτε γιά τούς ἄλλους – κι ἀρνεῖσαι νά θυσιάσεις τή γήινη ζωή γιά χάρη τῆς Οὐράνιας. Νά γιατί τόσοι νέοι χριστιανοί, μά καί μεγάλοι ἀκόμα χριστιανοί, προσχώρησαν στό φοιτητικό κίνημα. Τούς βλέπουμε στό πλάι τῶν νέων, στήν Ἰσπανία, στή Βραζιλία, παντοῦ ὅπου ὁ κλῆρος ὑποστηρίζει τούς δυνατούς καί κηρύσσει στούς ἀπόκληρους τήν παραίτηση.

Ἀρνεῖσαι τήν εὐτυχία πού ὑπόσχονται οἱ ἰδεολογίες: ἀπαιτεῖς ἐπιταχτικά ἀπό δῶ καί μπρός νά μή θυσιάζεται τό ἄτομο τοῦ παρόντος στήν ἰδανική κοινωνία τοῦ μέλλοντος. «Ὁ ἄνθρωπος γεννήθηκε γιά νά ζεῖ, κι ὄχι γιά νά προετοιμάζεται νά ζήσει», ἔλεγε ὁ Μπόρις Πάστερνακ στό βιβλίο του «Δόκτωρ Ζιβάγκο».

«Ὁ μυστικισμός γιά τούς ἀνθρώπους τῆς αὔριον, πού τραγουδοῦν ἀμέριμνοι, δικαιώνει σέ διάφορα ἐπίπεδα ἀναφορᾶς τήν ὀρθολογική ἐκμετάλλευση τῶν ἀνθρώπων

(28) Βλέπε σημείωση 19.

τοῦ σήμερα», γράφει ἕνας ἀπό τούς ἡγέτες τῆς *Σιτυασιονιστῆς Διεθνοῦς* – κίνημα πού ἔπαιξε σπουδαῖο ρόλο στήν ἔκρηξη τῶν γεγονότων τοῦ Μάη [29]. Κι ὁ ἴδιος, παρακάτω, συνεχίζει:

> «Ἡ θεοποίηση τοῦ παρελθόντος εἶναι ἐξίσου ἀντιδραστική ὅσο κι ἡ θεοποίηση τοῦ μέλλοντος. Ὅ,τι πρέπει νά οἰκοδομηθεῖ, οἰκοδομεῖται στό παρόν... Καί πάνω ἀπ' ὅλα, τοῦτος ὁ νόμος: 'Νά δρᾶς μέ τέτιο τρόπο, σά νά μήν ἦταν νά ὑπάρξεις ποτέ στό μέλλον'» [30].

Στή σκάλα C τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ναντέρ, μποροῦσες νά διαβάσεις:

> «Ἡ προοπτική νά χαρῶ αὔριο, δέ θά μέ παρηγορήσει ποτέ ἀπ' τή θλίψη τοῦ σήμερα».

Ἀρνιέσαι τήν εὐτυχία μέσω τῶν Ἐξετάσεων, αὐτήν πού σοῦ ὑπόσχονται οἱ καθηγητές, σ' ἀντάλλαγμα τῆς ὑπακοῆς καί τῆς παθητικότητας τῶν σπουδαστῶν.

Ἀρνιέσαι τίς λογῆς εὐτυχίες, πού σοῦ ὑπόσχονται οἱ τεχνοκράτες: τή σταντερισμένη εὐτυχία τῶν γουήκ-ἔντ καί τῶν διακοπῶν, καί τήν εὐτυχία τοῦ Χρυσοῦ Αἰώνα τοῦ «τριτογενοῦς πολιτισμοῦ» στ' ὄνομα τῶν ὁποίων οἱ ἐργάτες ἀποδέχονται «εὐπειθῶς» μιά δουλειά δίχως ὑπευθυνότητα καί στερημένη σημασίας. Ὅσο βαστοῦσαν οἱ μέρες τοῦ Μάη, μποροῦσες πάνω στούς τοίχους νά διαβάσεις:

> «Σέ ἀλλοτριωμένη δουλειά, ἀλλοτριωμένος κι ὁ ἐλεύθερος χρόνος».

---

(29) Raoul Vaneigem: «Πραγματεία πάνω στό πῶς νά ξέρεις νά ζεῖς», σελ. 119, Gallimard.

(30) Τό ἴδιο, σελ. 83.

«Παραγωγή καί κατανάλωση, εἶναι οἱ δυό μαστοί τῆς κοινωνίας μας».
«Καταναλῶστε πιό πολύ, γιά νά ζήσετε πιό λίγο» κλπ.

Γιά νά διαλύσουμε πάντως μιάν ἀμφιβολία, ἄς σημειώσουμε ὅτι οἱ σπουδαστές δέν ἀπέρριψαν ποτέ – ὅπως τούς κατηγόρησαν τά κόμματα τῆς δεξιᾶς κι ὁρισμένα κόμματα τῆς ἀριστερᾶς – τά ἀγαθά τῆς τεχνολογίας, μήτε ἀπαίτησαν τήν ἐπιστροφή στόν τροχό ἤ τό κερί. Πολύ περισσότερο δέν ἀμφισβήτησαν τό δίκαιο τῶν μισθολογικῶν διεκδικήσεων γιά ὁρισμένες κατηγορίες ἐργατῶν. Ἄν ἀρνοῦνται τήν «καταναλωτική κοινωνία», τήν ἀρνοῦνται στό βαθμό ὅπου ἡ τεχνολογία μπαίνει στήν ὑπηρεσία τοῦ κέρδους καί τῆς ἐπιτακτικῆς θέλησης τοῦ Κράτους γιά ἰσχύ, καί δημιουργεῖ «ψευδεῖς ἀνάγκες», πού θύματά τους εἶναι οἱ ἴδιοι οἱ ἐργάτες (ἡ διαφήμιση σέ κεντρίζει ν' ἀγοράσεις καινούρια καί ἄχρηστα προϊόντα, νά ξοδέψεις τά χρήματα πού κέρδισες σκληρά δουλεύοντας ὑπερωριακά κλπ.), σέ βάρος τῶν πραγματικῶν ἀναγκῶν (ἀνάγκη γιά ἀξιοπρέπεια, ὑπευθυνότητα, κουλτούρα κλπ.). Ἁπλούστατα, οἱ σπουδαστές ἀπαιτοῦσαν νά μπεῖ ἡ τεχνολογία στήν ὑπηρεσία τῆς πολύπλευρης ἀνάπτυξης τοῦ ἀνθρώπου, κι ὄχι στήν ὑπηρεσία τῆς ἀλλοτρίωσής του. Κι ἄν εἶναι ὀπαδοί μιᾶς κάποιας ἁπλότητας στήν ὑλική ζωή, αὐτό δέ σημαίνει ὅτι κηρύσσουν τήν ἐξαθλίωση καί τόν αὐστηρό ἀσκητισμό.

Μέ λίγα λόγια, τό ἄτομο ἀπαιτεῖ νά μή δουλεύει πιά ἀπό *καθῆκον*, ἤ ἀπό *θέληση*, ἤ ἀκόμα γιά ν' *ἀποκτήσει* κάτι. Τό ἄτομο ἀπαιτεῖ νά ζήσει τήν ἐλευθερία στό παρόν. Γιατί, ἄν ζῶ *γιά* τόν Παράδεισο, *γιά* τήν κοινωνία τοῦ μέλλοντος, *γιά* τίς ἐξετάσεις, *γιά* τίς διακοπές, *γιά* ν' ἀγοράσω ἕνα καινούριο ἀντικείμενο, ἄλλο δέν κάνω παρά νά δοκιμάζω κάποιες σκόρπιες στιγμές χαρᾶς καί εὐφορίας: εἶμαι εὐτυχισμένος ὅταν πιστεύω ὅτι διαθέτω

τήν «χάριν», ἤ ὅταν βλέπω νά πλησιάζει ἡ 'Επανάσταση, ἤ πάλι ὅταν πλησιάζει ἡ μέρα τῶν διακοπῶν, ἤ ὅταν ἀγοράζω τό καινούριο ἀντικείμενο, ἀλλά ἔξω ἀπ' αὐτές τίς σκόρπιες στιγμές εὐφορίας, εἶμαι εἴτε ταπεινωμένος, εἴτε στραμμένος πρός τό Σκοπό μου, πού παίρνει τήν ἀξία ἑνός 'Απόλυτου. *Δέ ζῶ.* Παρά ἐπιδιώκω τό *Ὄνειρο* τῆς Ζωῆς: «'Εμεῖς δέν πολεμᾶμε *γιά* τήν ἐλευθερία, ἐμεῖς ἀπελευθερώνουμε»[31] ἔγραψαν σπουδαστές, ἐκφράζοντας ἔτσι τόν πραγματικό χαρακτήρα τῆς ἐπανάστασης αὐτῆς, κι ὅ,τι τήν ξεχωρίζει ἀπό τίς ἄλλες.

Χιλιάδες εἶν' οἱ ἀφίσσες πού ὅμοια διαλαλοῦν αὐτό τόν πόθο γιά ἐλευθερία *βιούμενη* στό παρόν:

«Πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἡ ζωή»
«Πάρε τή ζωή στά χέρια σου»
«'Απαιτοῦμε νά ζήσουμε»
«Θεσπίζω τό κράτος τῆς διαρκοῦς εὐτυχίας»
«Δημιουργικότητα, Αὐθορμητισμός, Ζωή» κλπ.

Πραγματικά, δέν εἶναι τυχαῖο πού, τόσο συχνά, κεῖνες τίς μέρες τοῦ Μάη, ἀκούστηκαν νά μιλοῦν γιά *αὐθορμητισμό* καί *δημιουργικότητα.*

(31) Στήν ἐφημερίδα Parti-pris, τῆς ἐπιτροπῆς δράσης σπουδαστῶν-ἐργατῶν, Σχολή Νομικῆς, Παρίσι.

6. ΑΥΘΟΡΜΗΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑ
Η ΖΩΗ ΟΤΑΝ ΤΗ ΖΕΙΣ ΣΑ ΓΙΟΡΤΗ

Πίσω ἀπ' τήν ὄψη αὐτῶν τῶν συνθημάτων, μπορεῖ νά ἐντοπίσει κανείς τήν ἐξέγερση ἐνάντια στόν ἐσωτερικό πειθαναγκασμό καθώς καί στόν κοινωνικό πειθαναγκασμό, καί τή λαχτάρα ν' ἀναχθεῖ σέ κανόνα ἡ δημιουργικότητα καί νά πάψει νά 'ναι ἐξαίρεση.

Γιατί, ἄν ἡ ἐργασία πού κάνω δέν εἶναι τίποτ' ἄλλο γιά μένα παρά ἕνας τρόπος γιά νά φτάσω στήν 'Επιτυχία καί στήν Εὐτυχία (ἐπιτυχία ἀτομική, ἡ ἐπιτυχία τοῦ κλειστοῦ συνόλου ὅπου ἀνήκω), τότε δέν εἶναι πιά ἡ ἐργασία πού μετρᾶ γιά μένα, ἀλλά ἡ 'Επιτυχία. Δέ μπορῶ νά δοθῶ ὁλόκληρος σ' ὅ,τι ἀναλαμβάνω. 'Ανάμεσα σέ μένα καί στήν ἐργασία μου παρεμβάλλεται πάντα ὁ ἀπόλυτος Σκοπός πού ἔχω θέσει στή ζωή μου. Παραμένω ἀμέτοχος σέ ὅ,τι ἀναλαμβάνω. Τό ἐκτελῶ, ἐνῶ ὀνειρεύομαι κάτι ἄλλο. Δέν εἶμαι μήτε αὐθόρμητος, μήτε δημιουργικός.

Κατά τόν ἴδιο τρόπο, ἄν ὁ Ἄλλος εἶναι γιά μένα μονάχα ἕνα *μέσον* πού θά μοῦ ἐπιτρέψει νά φτάσω στό Σκοπό μου, ἄν εἶναι λόγου χάρη, ὁ 'Ανώτερος πού πρέπει νά κολακέψω γιά νά φτάσω, ἡ ὁ Κατώτερος πού πρέπει νά ἐκμεταλλευτῶ, ἄν βλέπω σ' αὐτόν ἕνα *Σύμμαχο* πού θά βοηθήσει νά θριαμβεύσει ὁ σκοπός μου, ἤ ἕναν *'Εχθρό* πού πρέπει νά τόν καταπολεμήσω γιά νά νικήσει ἡ δική μου ἰδεολογία, τότε δέ γνωρίζω τόν ἄλλο βαθιά, δέν τόν συλλαμβάνω *ἄμεσα*, παραμένω ξένος πρός αὐτόν καί χάνω κάθε αὐθορμητισμό στίς ἀνθρώπινες σχέσεις.

Αὐθόρμητος καί δημιουργικός σημαίνει νά μήν εἶμαι πιά ἀμέτοχος καί χωρισμένος μήτε ἀπ' τούς ἄλλους, μήτε ἀπ' αὐτό πού ἀναλαμβάνω μές ἀπό τούς φραγμούς τῶν 'Απόλυτων. Ἄν ἡ ἐργασία πού κάνω μ' ἐνδιαφέρει μονάχα στό βαθμό ὅπου μοῦ ἐπιτρέπει νά ἐξασφαλίζω

τίς διακοπές μου, κι όχι γιά τόν ἴδιο τόν ἑαυτό μου, τότε δουλεύω μόνο ἀπό πειθαναγκασμό κι ἐπιδιώκοντας τό ὄνειρο «τῆς Εὐτυχίας τῶν ἀνέσεων». Αὐτό ἀκριβῶς ἐκφράζουν πάρα πολλές ἀφίσσες:

> «Σταματεῖστε νά δουλεύετε. Σταματεῖστε νά πηγαίνετε διακοπές».
> «Οἱ ἄνθρωποι πού δουλεύουν βυθίζονται στήν κατάθλιψη ὅταν δέν τό κάνουν, κι οἱ ἄνθρωποι πού δέ δουλεύουν δέ νιώθουν θλίψη ποτέ».
> «Σκύψε πάνω στή δουλειά σου. Κεῖ μέσα θά βρεῖς νά συμβαδίζουν ἡ ἀθλιότητα καί τό ἄγχος».

Αὐτοί πού ἐμπνεύστηκαν ἐκεῖνες τίς ἀφίσσες, δέν προτείνουν μήτε τό ἰδανικό τῆς ὀκνηρίας, μήτε καί μιά ζωή δίχως ἐκτόνωση. Λαχταροῦν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπό τή διχοτόμηση ἐργασία-ἀνάπαυση, πού 'ναι προϊόν τοῦ πολιτισμοῦ μας. Πραγματικά, ὅταν ἐργάζεται κανείς γιά νά «πετύχει», γιά νά κερδίζει χρήματα, γιά νά φεύγει σέ διακοπές, ὅταν τόν θεωροῦν μιά μηχανή παραγωγῆς καί κατανάλωσης, ὅταν δέ μπορεῖ ν' ἀγαπᾶ αὐτό πού κάνει, νιώθει τήν ἀνάγκη ν' *ἀποφύγει* τή δουλειά πού κάνει μές ἀπό μιά ἀπολυτοποιημένη Ἰδέα τῆς Εὐτυχίας. Φαντάζεται τή στιγμή πού θά σχολάσει σάν Παράδεισο, καί δουλεύει γιά τή μεγάλη στιγμή ὅπου δέ θά δουλεύει πιά. Κι ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπ' τή φύση του ἕνα δραστήριο ὄν, καί βρίσκει φυσιολογικά τήν πληρότητα μές στήν ἐλεύθερη ἐνάσκηση τῶν δημιουργικῶν ἱκανοτήτων του, τόν κάνουν νά πιστέψει ὅτι θά βρεῖ τήν εὐτυχία στήν ἀπραξία καί τήν παθητικότητα, κι ὅτι αὐτή ἡ εὐτυχία θά 'ναι τέτια, ὥστε μπορεῖ νά θυσιάσει γιά χάρη της τή μισή του ζωή! Ἡ σύγχρονη θεοποίηση τῶν ἀνέσεων θυσιάζει, ὅπως ἀκριβῶς οἱ θρησκεῖες κι οἱ ἰδεολογίες, τό παρόν στό μέλλον.

Ὅλο τό πρόβλημα συμπυκνώνεται στ' ὅτι πρέπει νά εἴμαστε δημιουργικοί σ' ὅλες τίς στιγμές τῆς ζωῆς μας.

Τό άτομο θά 'πρεπε νά μπορεῖ ν' ἀσκεῖ τήν ἐργασία πού ἀνταποκρίνεται στίς δημιουργικές του ἱκανότητες, καί νά τήν ἀσκεῖ σάν ὑπεύθυνο πρόσωπο. Τό ἄτομο δέν πρέπει νά θυσιάζει τή ζωή του στούς μύθους τῆς κοινωνίας του, καί στήν «οἰκονομική ἀνάγκη», ἀλλά ἀντίθετα, ἡ κοινωνία καί ἡ οἰκονομία πρέπει νά εἶναι στήν ὑπηρεσία τοῦ ἀτόμου.

«Ἡ διαίρεση ἐργασία-ἀνάπαυση», γράφει μιά ὁμάδα σπουδαστῶν, «ἀνώτατο σημεῖο τῆς Προόδου τοῦ πολιτισμοῦ μας, δείχνει τό βάθος τῆς ἀλλοτρίωσής μας, γιατί ἡ ἐργασία ἔχει καταντήσει καθαρός μόχθος, καί τό ἄτομο τή ζεῖ, τήν ἀντιλαμβάνεται καί τήν ἐκτελεῖ σά μιάν *ἀνάγκη*. Τότε κι ἡ ἀνάπαυση καταντάει ἡ τεχνητή «ὄψη» τῆς ἐλευθερίας, κι αὐτή μέ τή σειρά της, καταντάει ἀμέσως μιά καινούρια ἀνάγκη, προορισμένη ν' ἀνταμείψει τήν «ἐργασία-ἀνάγκη». *Ἐργασία καί ἀνάπαυση*, λοιπόν, εἶναι δυό ἔννοιες πού καταντοῦν δυό «ἰσότιμες ἀνάγκες».

Πρέπει λοιπόν νά δουλεύουμε γιά νά «ἐξοικονομοῦμε τά ἔξοδα τῶν διακοπῶν», πρέπει «ν' ἀναπαυόμαστε γιά νά μποροῦμε νά δουλεύουμε τήν ἄλλη μέρα» καί οὕτω καθεξῆς.

> «Αὐτή τή στιγμή, σκοπός μας εἶναι νά *ξαναδοῦμε τήν ἐργασία σά μιάν ἀναγκαία καί ἐλεύθερη δραστηριότητα*. Πρέπει νά ξαναβροῦμε τό νόημα καί τήν πρωτότυπη λειτουργία τῆς ἐργασίας πέρα ἀπ' τίς ἀλλοτριώσεις πού τή συνιστοῦν»[32].

Ὁ Κόν Μπεντί, ἀπ' τήν πλευρά του, γράφει: «ὅτι τό κάθε ἄτομο πρέπει νά 'ναι ἄνθρωπος καί ὄχι ἐργαλεῖο, νά ὁλοκληρώνεται μές ἀπό τή διαχείριση τῆς ἐργασίας του, καί νά τοῦ παρέχεται ἡ κουλτούρα πού τοῦ λείπει»[33].

---

(32) «Προχωρᾶμε», Censier, Μάης 1968.

(33) Ντανιέλ Κόν Μπεντί, στό Magazine Littéraire, No 18.

Ὁ ἐργάτης, γιά νά μή ζεῖ πιά τήν ἐργασία του σάν πειθαναγκασμό, ὀφείλει πιά νά ταυτίζεται ὁλοκληρωτικά μέ τό ἐπάγγελμά του. Ὀφείλει νά ξανοιχτεῖ στόν κόσμο, νά πάψει πιά νά εἶναι μόνο καί μόνο «ειδικός». Ἀπό δῶ πηγάζει κι ἡ ἀνάγκη νά «τοῦ παρασχεθεῖ ἡ κουλτούρα πού τοῦ λείπει». Ἀλλά καί ἡ ἰδέα μας περί «κουλτούρας» πρέπει κι αὐτή νά διαφοροποιηθεῖ. Οἱ σπουδαστές ἀναζητοῦν μιά νέα μορφή κουλτούρας πού δέ θά 'ναι πιά ἡ ἀρτηριοσκληρωμένη κουλτούρα τῶν μανδαρίνων, αὐτή πού δημιουργεῖ πολύ συχνά ἀπ' τούς «κατόχους» μιᾶς τέτιας κουλτούρας μιά νέα ὑπερφίαλη τάξη πού ἀντιστρατεύεται τήν τάξη τῶν ἐργατῶν. Ἡ κουλτούρα δέ θά 'πρεπε νά 'ναι ἕνα καινούριο ὄργανο ξιπασιᾶς καί κυριαρχίας, μιά «πολυτέλεια» προορισμένη γιά μερικούς προνομιούχους, μά ἕνας σύνδεσμος ἀνάμεσα στόν ἄνθρωπο καί τό περιβάλλον του, ἀνάμεσα στούς πολιτισμούς τοῦ παρελθόντος καί στόν πολιτισμό τῆς ἐποχῆς μας, ἕνας σύνδεσμος τελικά ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους. Αὐτήν ἀκριβῶς τήν ταξική κουλτούρα ἔχουν γιά στόχο τους οἱ παρακάτω ἀφίσσες:

> «Ἡ κουλτούρα εἶναι ἡ διαστροφή τῆς ζωῆς».
> «Ἐδῶ ἀρχίζει ἡ ἀλλοτρίωση» (μπροστά σ' ἕνα σχολεῖο).
> «Καθηγητές, μᾶς γερνᾶτε πρίν τήν ὥρα μας».
> «Κάψτε τή Σορβόνη».
> «Ἡ κουλτούρα μέ τό σταγονόμετρο».
> «Τέρμα στούς στρατῶνες τοῦ πνεύματος».

Κι οἱ σπουδαστές τοῦ Censier, γράφουν:

> «Ἡ 'κουλτούρα' δημιουργεῖ μονάχα *περιττούς*. Ἡ κουλτούρα κατακυρώνει τή διαίρεση πολυτέλεια-ἀνάγκη καί τή συντηρεῖ πιστά».
>
> «Ἡ κουλτούρα δέ φτάνει ποτέ τό «χαμένο παρά-

δεισο» πού άναζητᾶ. Δημιουργεῖ μονάχα τεχνητούς παράδεισους πού κρύβουν τή βαθιά άλλοτρίωση τοῦ άνθρώπου».

«*Ἡ κουλτούρα δέ μπορεῖ νά 'ναι τίποτ' ἄλλο παρά μιά ἀναγκαία καί ἐλεύθερη δραστηριότητα,* πού ἐμπερικλείεται σ' ὅλους τούς τρόπους παραγωγῆς καί κατανάλωσης σά στοιχεῖο *συστατικό.* Δέν εἶναι τίποτε ἄν «περισσεύει». Εἶναι τά πάντα, ἄν δέν ὑπάρχει τίποτε χωρίς αὐτήν».

«Ἄν ἡ κουλτούρα ἔρχεται μετά τό ψωμί, δέ θά γίνει ποτέ τό καθημερινό ψωμί τοῦ καθενός».

Ἡ ζωντανή κουλτούρα θά ἔπρεπε νά συμβάλει στήν κατάργηση τῆς διαίρεσης ἀνάμεσα στήν ἐργασία καί τήν ἀνάπαυση, ἀνάμεσα στήν πολυτέλεια καί τά στοιχειωδῶς ἀναγκαῖα, καί νά καταρρίψει τά φράγματα πού χωρίζουν τούς ἐργάτες ἀπ' τούς διανοούμενους. Ὁλόκληρη ἀκριβῶς ἡ ζωή μας καί ἡ ζωή ὅλων θά 'πρεπε νά γίνει μιά κουλτούρα. Τότε τή ζωή δέ θά τή ζούσαμε σάν ἕνα ἀσήκωτο βάρος, ἀλλά σά μιά «γιορτή». Τήν Ἐπανάσταση τοῦ Μάη τήν ἔζησαν πραγματικά πάρα πολλοί σά μιά γιορτή, γιατί ὁ καθένας δούλευε νυχθημερόν, ἐλεύθερα, γιά νά φτιάξει ἕνα κόσμο καλύτερο, νά τόν φτιάξει ἀπό κοινοῦ μέ τούς ἄλλους, σάν ἴσος μαζί τους.

«Ἡ ἐπανάσταση εἶναι γιορτή», ἔγραφε μιά ἀφίσσα στή Σορβόνη.

Μόνο μές στήν ἀληθινή γιορτή (κι ὄχι στίς προγραμματισμένες καί στερεότυπες γιορτές τοῦ πολιτισμοῦ μας) δουλεύει ὁ καθένας καί προετοιμάζεται μέσα σ' ἀτμόσφαιρα χαρᾶς. Ἐφευρίσκει, μιλάει, χορεύει, τραγουδάει αὐθόρμητα. Οἱ κοινωνικοί φραγμοί καταργοῦνται. Ὁ καθένας ἐκφράζει τόν ἑαυτό του, νιώθοντας ἑνωμένος μέ τούς ἄλλους.

Μά οἱ γιορτές τοῦ παρελθόντος παρουσίαζαν ἕνα χαρακτήρα παραφορᾶς, στό βαθμό πού ἦταν ἀφιερωμένες

σέ μιά θεότητα, ή στό βαθμό πού έξυμνοῦσαν τή νίκη τῶν νικητῶν πάνω στούς νικημένους (νίκες έθνικές, νίκες ταξικές κλπ.). Συχνά, βέβαια, στίς γιορτές αὐτές, ὁ ἄνθρωπος παρουσιαζόταν δημιουργικός καί αὐθόρμητος, ἀλλά ταυτόχρονα, «μετελάμβανε» μές ἀπ' τό ἴδιο μυστήριο, μές ἀπ' τίς ἴδιες ἱερές ἀξίες, τίς ἴδιες λατρεῖες, τά ἴδια μίση. Ὅσο κρατοῦσε ἡ γιορτή, δοκίμαζε ἕνα συναίσθημα ἰσότιμης ἐπικοινωνίας, ἀλλά οἱ κοινωνικοί φραγμοί, τήν ἄλλη μέρα, ἄρχιζαν πάλι νά ἰσχύουν. Ἡ γιορτή χρησίμευε κυρίως σά διέξοδος στίς ἀπωθημένες δημιουργικές δυνάμεις. Πραγματικά, ἐπέτρεπε στίς πολιτικές καί θρησκευτικές ἀρχές νά ποδηγετήσουν καλύτερα τίς μάζες ἔπειτ' ἀπ' τή γιορτή. Τήν ἄλλη μέρα, ὁ καθένας ἀνακτοῦσε τό βαθμό του, ξανάπαιζε τό ρόλο του, ἀποδεχόταν τίς ἀλλοτριώσεις του, καί ζοῦσε στήν ἀναμονή τῆς γιορτῆς πού θά γινόταν τήν ἄλλη χρονιά. Μ' αὐτό τόν τρόπο, ἡ γιορτή, ἀντιστρατευόταν τήν καθημερινότητα, κι ἐπέτρεπε στό ἄτομο νά ὑποτάσσεται καλύτερα σ' αὐτήν. Αὐτήν ἀκριβῶς τήν ἀντινομία *γιορτή-καθημερινότητα* θέλησαν νά καταργήσουν οἱ φοιτητές. Καί θά τήν καταργοῦσαν ἄν τή δημιουργικότητα, πού τή ζοῦσαν αὐθόρμητα τίς μέρες τῆς γιορτῆς, μποροῦσαν νά τή ζήσουν σ' ὅλες τίς στιγμές τῆς ζωῆς.

> «Ζητᾶμε νά μεταμορφώσουμε τή μέτρια καί καταναγκαστική καθημερινότητα σέ μιάν ἀπελευθερωτική γιορτή πού χαρίζει στόν ἄνθρωπο τήν πληρότητα τῆς ζωῆς», γράφουν ὁρισμένοι σπουδαστές [34].
> «Δέ δεχόμαστε πιά τό αὔριο τῆς γιορτῆς».
> «Ἐπιζητοῦμε νά κάνουμε τήν ἐπανάσταση μιά διαρκή γιορτή, καί τή ζωή τοῦ καθενός ἕνα ἔργο τέχνης πού πρέπει νά πραγματώσει», γράφουν ἄλλοι σπουδαστές [35].

(34) Προκήρυξη ἀναρχικῶν, Μάης 1968.

(35) Ἀναρχική Ὁμάδα «Μαῦρο Μέτωπο».

7. ΓΙ' ΑΝΘΡΩΠΙΝΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΔΙΧΩΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΤΟ ΑΤΟΜΟ ΘΑ ΜΠΟΡΟΥΣΕ ΝΑ ΓΙΝΕΙ ΑΥΤΟΝΟΜΟ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ

Μποροῦμε λοιπόν νά ποῦμε ὅτι ἡ 'Επανάσταση τοῦ Μάη ἐκφράζει μιά διεκδίκηση αὐτονομίας καί πληρότητας, ἔτσι ὅπως πρέπει νά τίς ζήσει κανείς στήν καθημερινή του δράση καί, βέβαια, στό παρόν. Μά ἡ ἐλευθερία αὐτή πού διεκδικεῖ ἡ νεολαία δέν εἶναι ἡ εὐτυχία τοῦ μοναχικοῦ καί ἐγωιστῆ ἀνθρώπου. 'Αντίθετα, εἶναι στενά συνδεδεμένη μέ τήν κοινωνικότητα.

Οἱ νέοι, ἀντίθετα ἀπ' τόν Φρόυντ καί σύμφωνα μέ τίς ἀπόψεις τοῦ Κροπότκιν, πού πίστευε σ' «ἕνα ἔνστικτο τῆς ἀλληλοβοήθειας», πείστηκαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος, στή ρίζα του, δέν εἶναι ἀκοινωνικός, κι ὅτι τό κάθε ἄτομο ἔχει ἀνάγκη ἀπό τόν ἄλλο γιά νά ὁλοκληρώσει τήν αὐτονομία του. Δέν καταντάει ἐγωιστής κι ἀντικοινωνικός, παρά μονάχα στό βαθμό ὅπου οἱ κοινωνικές συνθῆκες κι οἱ ἐσωτερικές του ἐξαρτήσεις τόν ἐμποδίζουν νά ἐκφράσει πρακτικά τίς δυνατότητές του, καί συνεπῶς νά συνδεθεῖ δημιουργικά μέ τόν κόσμο. Εἴδαμε ὅτι τό 'Εγώ, ἀκριβῶς γιά νά ξαναβρεῖ μιά μορφή σύνδεσης μέ τόν κόσμο καί γιά ν' ἀποφύγει τό ἀγχοτικό συναίσθημα τῆς ἀποκοπῆς ἀπ' τόν κόσμο, ταυτίζεται μ' ἕνα συλλογικό 'Απόλυτο ('Εθνος, Τάξη, Φυλή, Κάστα, Οἰκογένεια, 'Ιδεολογία κλπ.) ἤ μ' ἕνα ἀτομικό 'Απόλυτο (Κύρος, Κέρδος, 'Ανεση, 'Υπόληψη, κλπ.).

'Οταν τό 'Εγώ ταυτίζεται μ' ἕνα *συλλογικό 'Απόλυτο*, ἀντιπαραθέτει στό 'Απόλυτο αὐτό ἕνα *ἀντι-'Απόλυτο* πού ἐπιδιώκει νά τό καταπολεμήσει καί νά τό νικήσει (ἕνα ἄλλο 'Εθνος, μιά ἄλλη Τάξη, μιά ἄλλη φυλή, κλπ.). Καί, βέβαια, στή μάχη του, αὐτή βρίσκει σύμμαχους ἤ συνένοχους: εἶναι ὅσοι «μεταλαμβάνουν» μαζί του μές ἀπ' τό ἴδιο 'Απόλυτο καί μές ἀπ' τά ἴδια μίση. Τούτη

ὅμως ἡ μετάληψη, τούτη ἡ φαινομενική ἐπικοινωνία, στήν πραγματικότητα, δέν εἶναι παρά μιά ἐπικοινωνία μέ μιά 'Οντότητα, κι ὄχι μέ τόν πραγματικό ἄνθρωπο. Δέ διαρκεῖ, παρά ὅσο διαρκεῖ καί ἡ μάχη: ὅλο τό ζήτημα εἶναι νά ἑνωθοῦν μεταξύ τους *ἐνάντια* στό ἀντι-'Απόλυτο, *ἐνάντια* στόν 'Εχθρό. 'Απ' τή στιγμή πού ἐξασφαλίζεται ἡ νίκη, καί ἡ εἰρήνη ἀποκαθίσταται, ὁ πρώην σύμμαχος, ὁ πρώην συνένοχος σοῦ γίνεται ξένος. Μπορεῖ κι αὐτός μέ τή σειρά του νά μεταμορφωθεῖ σέ ἐχθρό, ἄν ἀποβλέπει σ' ἕνα Σκοπό πού ἔρχεται σ' ἀντίθεση μέ τό δικό σου. Κι ὁ καθένας ξαναγυρίζει στή μοναξιά του, σ' αὐτήν ὅπου, πραγματικά, δέν ἔπαψε ποτέ νά ζεῖ.

Κατά παράδοξο τρόπο, ὁ ἀγελαῖος ἄνθρωπος (καί τό κάθε συλλογικό 'Απόλυτο ὁδηγεῖ στόν κονφορμισμό καί στήν ἀγελαία κατευθυνόμενη ζωή) εἶναι ἕνας ἄνθρωπος ἔρημος.

"Οταν τό 'Εγώ ταυτίζεται μ' ἕνα *ἀτομικό 'Απόλυτο*, τότε ὁ "Αλλος γίνεται ὁ ἀνταγωνιστής, ὁ ἀντίπαλος. 'Ο κάθε ἄνθρωπος εἶν' ἕνας ἐν δυνάμει ἐχθρός, πού μπορεῖ ν' ἀποσπάσει τό 'Απόλυτό σου: εἶν' ἕνας κατώτερος πού προσφέρεται γιά καταδυνάστευση, ἢ ἕνας ἀντίπαλος γιά νά τόν καταπολεμήσεις, ἐνῶ εἶναι ἀδιάφορη γιά σένα ἡ μάζα τῶν ἀνθρώπων. Σέ τέτια περίπτωση, καμιά ἀληθινή ἐπικοινωνία δέ μπορεῖ νά ἑδραιωθεῖ. 'Ο φιλόδοξος εἶν' ἕνας ἄνθρωπος περιφρονητικός. Εἶναι πάντα ἔρημος.

Προκειμένου οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις νά ξεφύγουν ἀπό τίς σχέσεις σύγκρουσης καί συνενοχῆς, εἶναι ἀνάγκη νά «ἀποταυτιστοῦν» τά ἄτομα τόσο ἀπ' τά συλλογικά, ὅσο κι ἀπ' τά ἀτομικά ἀπόλυτα. Εἶναι γεγονός ὅτι σπάνια βλέπει κανείς μέσα στόν ἄλλο τόν *ἄνθρωπο*. Κεῖνο πού βλέπει εἶναι μιά *στερεότυπη 'Ιδέα τοῦ "Αλλου* (τοῦ 'Εβραίου, τοῦ Λευκοῦ, τοῦ Μαύρου). Ἔτσι, αὐτός τόν ὁποῖο κατατρέχεις, δέν εἶναι ὁ *ἄνθρωπος* τῆς ἑβραϊκῆς θρησκείας, μά ἡ *'Ιδέα* πού δημιουργεῖται ἀπ' τ' ὅτι εἶναι ἑβραῖος. Κεῖνο πού περιφρονεῖς, δέν εἶναι ὁ *ἄνθρωπος*

μέ τό μαῦρο πετσί, μά ἡ *Ἰδέα* πού δημιουργεῖται ἀπ' τ' ὅτι εἶναι μαῦρος κάποιος ἄλλος, καί οὕτω καθεξῆς. Κι ἐπειδή ἀκριβῶς ξεχνᾶμε τόν *ἄνθρωπο*, γιά νά δοῦμε μονάχα τή *στερεότυπη Ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου*, γιαυτό γινόμαστε τόσο εὔκολα σκληροί στή μάχη.

Τό πραγματικά αὐτόνομο ἄτομο δέν ταυτίζεται, μήτε καί τόν ἄλλο ταυτίζει a priori μέ καμιά Ἰδέα. Ἔχει λοιπόν τήν ἱκανότητα νά ἐπικοινωνεῖ *ἄμεσα* μέ τό συνάνθρωπό του. Τό ἄτομο, ὅσο πιό αὐτόνομο εἶναι, τόσο καί περισσότερο κοινωνικό. Οἱ ἐπαναστάτες τοῦ Μάη βρίσκονται σ' ἀναζήτηση μιᾶς ἄμεσης, χειροπιαστῆς ἐπικοινωνίας, ἀνάμεσα σέ αὐτόνομα ἄτομα. «Ἡ ἐπαναστατική ἰσότητα θά 'ναι ἀξεδιάλυτα ἀτομική καί συλλογική», γράφει ὁ Raoul Vaneigem[36]. Ὁ Μπακούνιν δέν ἦταν αὐτός πού ἔγραφε ἐδῶ κι ἑκατό τόσα χρόνια: «Δέν ὑπάρχει ἐλευθερία δίχως ἰσότητα. Δέν εἶμαι ἀνθρώπινος, μήτε ἐλεύθερος παρά μόνο ὅταν ἀναγνωρίζω τήν ἐλευθερία καί τήν ἀνθρωπιά ὅλων τῶν ἀνθρώπων πού μέ περιβάλλουν»;[37]

Στήν ἐποχή μας, τό πρόβλημα εἶναι νά πᾶμε πιό μακριά καί νά καταλάβουμε *γιατί* ὁ ἄνθρωπος πραγματοποιεῖ τόσο δύσκολα αὐτή τήν ἐλευθερία κι αὐτή τήν ἰσότητα, γιατί γίνεται τόσο εὔκολα τυραννικός, συμφεροντολόγος, ὑπερφίαλος καί βίαιος. Πολλοί σπουδαστές κατάλαβαν ὅτι δέν ἀρκοῦσε ν' ἀλλάξουμε τίς κοινωνικές δομές γιά ν' ἀλλάξει ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὅτι ἦταν ἀνάγκη ν' ἀλλαχτοῦν καί «οἱ δομές τῆς νοοτροπίας» μας:

> «Οὐτοπιστές εἶν' αὐτοί πού πιστεύουν ὅτι, ἀλλάζοντας μονάχα τίς κοινωνικές δομές, θ' ἀλλάξει καί τό πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων», γράφουν μερικοί ἀπ' αὐτούς.

---

(36) Raoul Vaneigem: «Πραγματεία πάνω στό νά ξέρω νά ζω», Gallimard.

(37) Μπακούνιν: «Ἐπαναστατική Κατήχηση».

«Οἱ ἀρτηριοσκληρωμένες ψυχικές μας δομές πρέπει νά σαρωθοῦν γιά ν' ἀφήσουνε χῶρο στή φαντασία ἑνός καινούριου κόσμου»[38].

Τί πρέπει ὅμως νά ἐννοοῦμε ὅταν λέμε ν' «ἀλλάξουμε τίς δομές τῆς νοοτροπίας μας»; Στήν πραγματικότητα, κεῖνο πού πρέπει ν' ἀλλάξουμε δέν εἶναι *ὅλες* οἱ δομές τῆς νοοτροπίας μας, ἀλλά ν' ἀπαλλαγοῦμε ἀπ' τίς ἀρρωστημένες, γιά νά μπορέσουν νά ξεπηδήσουν οἱ ὑγιεῖς. Πρέπει νά διατηρήσουμε καί ν' ἀναπτύξουμε ἀκόμη περισσότερο τή δημουργική συνείδησή μας, χάρη στήν ὁποία μπόρεσε ὁ ἄνθρωπος, στό διάβα τῶν αἰώνων, νά δημιουργήσει καινούρια ἐργαλεῖα, ν' ἀποκτήσει καινούριες γνώσεις, νά ἐφεύρει καινούριες μορφές τέχνης, νά διδαχτεῖ ὁρισμένες φορές τήν ἀλληλεγγύη καί τή φιλία καί νά μεταδώσει, μ' ὅλους τούς ἀνταγωνισμούς καί τούς πολέμους, τή δάδα τοῦ πολιτισμοῦ. Εἴδαμε ὅμως ὅτι, ἡ κοινωνία, ἀπωθώντας τίς περισσότερες φορές τήν ἀνάγκη πού νιώθουμε γιά αὐτονομία καί κοινωνικότητα, κατορθώνει νά ἐξουδετερώσει τίς ὑγιεῖς δομές καί νά βάλει στή θέση τους τίς ἀρρωστημένες (μυθοποίηση μιᾶς ἀπόλυτης Ἰδέας συνένωσης μέ τόν κόσμο, ἀντι-Ἀπόλυτη Ἰδέα, δημιουργία τῆς ἀντιθετικῆς καί κυριαρχικῆς νοοτροπίας). Ὅπως τό ἔδειξε κι ὁ Ἔριχ Φρόμ, ἐπειδή ἀκριβῶς ἡ κοινωνία ἐμποδίζει τόν ἄνθρωπο νά γίνει δημιουργικός, καταντᾶ καταστροφικός – ἡ καταστροφικότητα, ἐδῶ, εἶναι ἐναλλακτική τῆς δημιουργικότητας[39].

Συνεπῶς, θά πεῖ κάποιος, δέν ἔχουμε παρά ν' ἀλλάξουμε τό κοινωνικό καί οἰκονομικό σύστημα, καί τό ἄτομο θ' ἀπαλλαγεῖ αὐτομάτως ἀπ' τίς ἀλλοτριώσεις του. Τό πρόβλημα δέν εἶναι δυστυχῶς τόσο ἁπλό. Παρόλο πού ἡ ἀλλοτριωμένη συνείδηση ἀναπτύσσεται στόν ἄνθρωπο σέ βάρος τῆς ὑγιοῦς συνειδήσεως,ὑπάρχουνἄν-

(38) «Προχωρᾶμε», Censier, Μάης 1968.

(39) Ἔριχ Φρόμ, «Ὁ ἄνθρωπος γιά τόν ἑαυτό του»

θρωποι ἀλλοτριωμένοι ἀπ' τήν παιδική τους ἡλικία κιόλας, οἱ ὁποῖοι ἀναλαμβάνουν ν' ἀλλάξουν τό κοινωνικό σύστημα. Μήν ἔχοντας τήν παραμικρή ἰδέα γιά τό τί θά μποροῦσε νά 'ναι ἡ διανοητική ὑγεία κι ἡ ὑγιής κοινωνία[40], φτάνουν φυσικά στό ἀποτέλεσμα νά θέλουν ν' ἀντικαταστήσουν ἕνα ἀπάνθρωπο κοινωνικό σύστημα ἀπό 'να ἄλλο ἐξίσου (ἤ περισσότερο) ἀπάνθρωπο, ἕνα αὐταρχικό καί ἱεραρχημένο σύστημα ἀπό 'να ἄλλο. Κι ἔτσι, στό διάβα τῆς ἱστορίας, τά διάφορα κοινωνικά συστήματα δέν ἐπέφεραν παρά ἐλάχιστες ριζικές ἀλλαγές. Μ' ὅλες τίς διαδοχικές ἐπαναστάσεις, πουθενά ὁ ἄνθρωπος δέν ἔλυσε τό πρόβλημα τῆς ἀλλοτρίωσης, δηλαδή, τῆς καταπιεσμένης συνείδησης: *ἄνθρωποι ἀλλοτριωμένοι ἐφεύρανε καί πάντα θά ἐφευρίσκουν ἀλλοτριωτικά κοινωνικά συστήματα* (διάφορα καπιταλιστικά συστήματα, διάφορα σοσιαλιστικά συστήματα).

Εἶναι φανερό ὅτι ὑπάρχουν κοινωνικά συστήματα λιγότερο ὀλέθρια γιά τόν ἄνθρωπο ἀπό ἄλλα, κι ὅτι ὁρισμένα, μ' ὅλες τίς ἀτέλειές τους, ἀφήνουν ἀκόμα δυνατότητες ἔκφρασης στή δημιουργική συνείδηση. Μά τά κάπως καλύτερα συστήματα, στό βαθμό πού συντηροῦν τήν ἀλλοτρίωση, δηλαδή, τήν καταπιεσμένη συνείδηση, κουβαλοῦν μέσα τους τό σπέρμα τῆς καταστροφῆς τους (ἔτσι, κάθε καπιταλιστικό σύστημα μπορεῖ νά καταλήξει σ' ἕνα σύστημα ὁλοκληρωτικό). Καμιά γνήσια ἐπανάσταση δέ θά μπορέσει λοιπόν νά πραγματοποιηθεῖ μέ ἄτομα ἀλλοτριωμένα.

Ἡ 'Επανάσταση τοῦ Μάη ἀντιπροσωπεύει μιάν ἀπόπειρα νά βγοῦμε ἀπ' τό σατανικό κύκλο *ἄνθρωπος ἀλλοτριωμένος, κοινωνία ἀλλοτριωμένη* καί νά ἐπιχειρήσουμε μιάν ἀνεπανάληπτη ἐπανάσταση.

Συμβαίνει στήν ἐποχή μας οἱ νέοι τῶν βιομηχανοποι-

---

(40) «Κοινωνία ἄρρωστη καί Κοινωνία ὑγιής» εἶναι ὁ γαλλικός τίτλος ἑνός ἔργου τοῦ Ἔριχ Φρόμ. Ἑλληνικά ἐκδόθηκε μέ τόν τίτλο «Ὑγιής Κοινωνία» ἐκδ. Μπουκουμάνη.

ημένων χωρῶν νά συναντοῦν, γιά πρώτη φορά στήν ἱστορία, τίς εὐνοϊκές συνθῆκες γιά μιά ἐπιχείρηση ὁλοκληρωμένης ἀπο-ἀλλοτρίωσης:

– ἐπειδή ἀκριβῶς εἶναι σχεδόν ἀπαλλαγμένοι ἀπό ὑλικές προκαταλήψεις,

– ἐπειδή εἶναι σχεδόν ἀπελευθερωμένοι ἀπό τίς ἠθικές καί κοινωνικές 'Αξίες τῶν μεγαλυτέρων τους.

Τό σωστό εἶναι νά ποῦμε ὅτι, σέ πάρα πολλούς νέους, οἱ ἀλλοτριωμένες, οἱ φθαρμένες δομές δέν ἔχουν κυριαρχήσει ἀκόμα πάνω στίς ἄφθαρτες καί ὑγιεῖς. Ἡ δημιουργική τους συνείδηση παραμένει ἀνόθευτη. Δέν πρόφτασε ἀκόμα νά καταπνιγεῖ ἀπ' τήν ἀπολυταρχική συνείδηση. Νά γιατί ἡ νεολαία ἀποκαλύφθηκε ὥριμη γιά μιά ἐσωτερική ἐπανάσταση καθώς καί γιά μιά ἐπανάσταση κοινωνική. Ὅσο γιά τούς ἐνήλικες, ἀνίκανοι τίς περισσότερες φορές νά ζήσουν τήν ἀπελευθερωτική ἐμπειρία, κατασταλαγμένοι σέ φθαρμένους κι ἀλλοτριωμένους τρόπους σκέψης, *δέν καταλαβαίνουν αὐτό πού ἐπιζητοῦν οἱ νέοι.* Ἁρπάζονται ἀπελπισμένα ἀπ' τίς ἱκανοποιήσεις πού παρέχει ἡ ἐξουσία, τό κύρος, ἡ ἰδιοκτησία, καί ἡ κοινωνική δομή πού τούς τά ἐξασφαλίζει, δίχως τά ὁποῖα δέ θά εἶχαν πιά μήτε ταυτότητα, μήτε σκοπό ζωῆς. Νά γιατί θεωροῦν τήν ἐπανάσταση τῶν νέων σάν ἀνατρεπτική. Κι εἶναι εὐνόητο ὅτι θά ἐπιστρατεύσουν ὅλη τήν ἐνεργητικότητά τους γιά νά τήν καταστείλουν.

8. Η ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΛΗΨΗΣ ΜΑΣ ΠΕΡΙ ΗΘΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΓΙΑ ΕΝΑ ΚΟΣΜΟ ΔΙΧΩΣ ΣΥΝΟΡΑ

Δέν πρέπει νά κρυβόμαστε ἀπ' τόν ἑαυτό μας καί νά ὑποστηρίζουμε ὅτι ἡ ἀλλαγή τῶν δομῶν τῆς νοοτροπίας μας, (καθώς καί τῶν κοινωνικῶν δομῶν) ἀνατρέπει ὁλοκληρωτικά κάθε ἀντίληψή μας περί ἠθικῆς καί κοινωνικῶν σχέσεων: δέν ὑπάρχει πιά μήτε Καλό, μήτε Κακό – δέν ὑπάρχουν συνεπῶς μήτε Καλοί, μήτε Κακοί – ἀλλά ὑπάρχουν εἴτε πλάσματα ἐλεύθερα, εἴτε πλάσματα ἀλλοτριωμένα, ἀνεύθυνα ἄλλωστε γιά τήν ἀλλοτρίωσή τους, ἐφόσο διαμορφώνονται ἀπό νοσηρές κοινωνικές καί ἐσωτερικές δομές. Καταντᾶ λοιπόν ἀδύνατο νά κρίνει κανείς τούς ἄλλους, νά τούς καταδικάσει ἤ νά τούς ἐξυμνήσει (ἐξ οὗ κι ἡ ἄρνηση τῶν σπουδαστῶν, τῶν μαθητῶν Γυμνασίων καί τῶν παιδαγωγῶν πού ἐμψύχωσαν τό Κίνημα τοῦ Μάη, νά διαχωρίσουν τούς σπουδαστές σέ καλούς καί σέ κακούς, σέ ὀκνηρούς καί ἐργατικούς, καί οὕτω καθεξῆς, καθώς καί ἡ λαχτάρα νά τούς ἐθίσουν στή διανοητική ὑγεία, μέ ὄχι αὐταρχικές παιδαγωγικές διαδικασίες, μέ τήν ἀπό κοινοῦ δουλειά, κατά συνεργεῖα, μέ τήν ἀφύπνιση τῆς αἴσθησης τῶν εὐθυνῶν κλπ.). Δέν ὑπάρχουν πιά προσωπικότητες πού «πρέπει νά θαυμάζουμε» («ἅς πάψουμε πιά ν' ἀναγνωρίζουμε τίς προσωπικότητες γιά ν' ἀναγνωρίσουμε καλύτερα τούς ἀνθρώπους», γράφουν κάποιοι σπουδαστές)[41]. Δέν ὑπάρχουν πιά «ρόλοι» γιά νά παίξουμε.

Πραγματικά, μές στίς παραδοσιακές κοινωνίες, ὁ καθένας ταυτίζεται μέ διάφορους ρόλους, οἱ ὁποῖοι στοιχειοθετοῦν μιά «προσωπικότητα» (ἤ μᾶλλον μιά «ψευδοπροσωπικότητα»): εἶναι κανείς Διευθυντής, Ὑπουργός, Ὑπάλληλος, Τεχνικός, Ἐργάτης, Καθηγητής,

---

(41) «Προχωρᾶμε», Censier, Μάης 1968.

Σπουδαστής, Πατέρας ἤ Μητέρα στήν οἰκογένεια, προτοῦ κατορθώσει κάν νά εἶναι *ἄνθρωπος*. Σέ κάθε ρόλο ἀντιστοιχεῖ ἕνα ὁλόκληρο σύστημα στερεότυπων στάσεων: καθένας ὀφείλει νά μιλάει, νά ζεῖ, νά ἐνεργεῖ, νά σκέπτεται σύμφωνα μέ προκαθορισμένα κριτήρια, πού ἀντιστοιχοῦν στόν παιζόμενο ρόλο. Ἀπέναντι στόν ἄλλο, ὁ καθένας ὀφείλει νά 'χει *τή στάση πού εἶναι σύμφωνη* μέ τό ρόλο του: ἔτσι ὁ Διευθυντής δέ μιλάει στόν ἐργάτη ὅπως μιλάει στόν Ὑπουργό ἤ στούς ὁμοιούς του. Ὁ ἐργάτης δέ συμπεριφέρεται μέ τό Διευθυντή του ὅπως συμπεριφέρεται μέ τούς συναδέλφους του. Ὁ ρόλος «στεγανοποιεῖ» τό ἄτομο ἀπέναντι στόν ἄλλο καί ἐμποδίζει κάθε εἰλικρίνεια, κάθε αὐθορμητισμό στίς ἀνθρώπινες σχέσεις. Ὁ καθένας φοράει μιά «μάσκα» πού ἐμποδίζει κάθε ζωντανή ἔκφραση, κάθε ἐπικοινωνία. («Πρέπει ὅλος ὁ κόσμος νά ἔχει δικαιώματα καί ὄχι ρόλους», διαβάζουμε στό *κάλεσμα τῆς Σορβόνης*, Μάης 1968. «Πρέπει ὅλος ὁ κόσμος νά ἔχει ἕνα πρόσωπο, καί ὄχι προσωπεῖο», ἔγραφαν οἱ σπουδαστές τοῦ Censier).

Ἄν οἱ ἄνθρωποι ἐξαρτῶνται τόσο πολύ ἀπ' τό ρόλο τους, εἶναι γιατί ὁ ρόλος αὐτός προσφέρει στό ἄτομο μιάν ἀνωτερότητα σέ βάρος αὐτοῦ πού ἔχει νά παίξει ρόλο κατώτερο. Στήν κοινωνία πού ζοῦμε, ὁ καθένας εἶναι πάντοτε «ἀνώτερος» ἀπό κάποιον ἄλλο.

Τό ἀποτέλεσμα λοιπόν ἦταν νά φτάσουν οἱ σπουδαστές, πολύ φυσικά, ν' ἀμφισβητήσουν κάθε ἀρχή, κάθε ἱεραρχία, κάθε ἐξουσία, εἴτε αὐτά ἀφοροῦν ἕναν ἄνθρωπο, εἴτε ἕνα σύνολο (Κράτος, Κόμμα, Ἐκκλησία). Ἐπειδή κατά κάποιο τρόπο σκέφτηκαν πολύ πάνω στό θέμα «ἀλλοτρίωση», ἀρκετοί υἱοθέτησαν – δίχως πολλές φορές νά τό γνωρίζουν – τίς ἰδέες τοῦ ἀναρχικοῦ στοχαστῆ Μπακούνιν, ὁ ὁποῖος ἔγραφε:

> γι' αὐτόν πού θέλει νά μπεῖ μές στήν «παγκόσμια οἰκογένεια, πρέπει νά εἶναι... ἐχθρός τῆς ἀρχῆς

τῆς ἐξουσίας, καί νά ἀπεχθάνεται ὅλες τίς ἐφαρμογές καί τίς ἐπιπτώσεις της, εἴτε στό διανοητικό καί ἠθικό χῶρο εἴτε στό χῶρο τῆς οἰκονομίας καί τῆς πολιτικῆς». Παρακάτω, πρόσθετε: «Συνεπῶς, ὀφείλουμε νά ἐπιζητοῦμε τήν καταστροφή κάθε ἔννοιας Κράτους, καί, ταυτόχρονα, τήν καταστροφή ὅλων τῶν θρησκευτικῶν, πολιτικῶν καί κοινωνικῶν θεσμῶν, ὅπως εἶναι λόγου χάρη ἡ ἐπίσημη Ἐκκλησία, ὁ μόνιμος στρατός, ἡ συγκεντρωτική ἐξουσία, ἡ γραφειοκρατία, οἱ κυβερνήσεις, τά ἀντιπροσωπευτικά κοινοβούλια, τά κρατικά πανεπιστήμια κι οἱ κρατικές τράπεζες, καθώς καί τό ἀριστοκρατικό καί ἀστικό μονοπώλιο. Μόνο ἔτσι θά μπορέσει, πάνω στά ἐρείπια ὅλων αὐτῶν, νά ξεπροβάλει ἐπιτέλους ἡ ἐλεύθερη καί ἀνθρώπινη κοινωνία, αὐτή πού ὀργανώνεται, ὄχι πιά ὅπως σήμερα, ἀπ' τά πάνω πρός τά κάτω, κι ἀπ' τό κέντρο πρός τήν περιφέρεια μές ἀπ' τό δρόμο τῆς ἀναγκαστικῆς ἑνότητας καί τοῦ συγκεντρωτισμοῦ, ἀλλά ξεκινώντας ἀπ' τόν ἐλεύθερο συνεταιρισμό καί τήν αὐτόνομη κομμούνα, ἀπ' τά κάτω πρός τά πάνω, ἀπ' τήν περιφέρεια πρός τό κέντρο, μές ἀπ' τό δρόμο τῆς ἐλεύθερης συμμαχίας»[42].

Δέν εἶναι παράδοξο λοιπόν πού οἱ σπουδαστές ἀρνοῦνται νά ὀργανωθοῦν μ' ἕναν ἄκαμπτο τρόπο καί ν' ἀφεθοῦν στά χέρια ἡγετῶν, ὅπως δέν εἶναι παράδοξο πού ἀρνοῦνται νά ὑποταχτοῦν στίς διάφορες πολιτικές καί συνδικαλιστικές ὀργανώσεις. Τό ζήτημα εἶναι νά ὑποκαταστήσουμε τά διάφορα καταπιεστικά, ἱεραρχημένα καί ἀνταγωνιστικά συστήματα, μ' ἕνα εὐέλικτο σύστημα συνεργασίας μεταξύ *ἀνθρώπων*. Ἐπειδή ἀκριβῶς οἱ σπουδαστές κατάλαβαν καλά τόν ἀλλοτριωτικό χαρα-

(42) Μπακούνιν: «Πρόγραμμα τῆς παγκόσμιας Ἀδελφότητας».

κτήρα τῶν κοινωνικῶν «ρόλων», ἐπειδή ἀκριβῶς κατάλαβαν ὅτι ἡ κάθε ταύτιση μέ μιά ὁποιαδήποτε Λειτουργία, ἤ μ' ἕνα ὁποιοδήποτε 'Απόλυτο, ἀπέκοπτε ὁριστικά τόν ἄνθρωπο ἀπ' τό συνάνθρωπό του, μπόρεσαν νά προσχωρήσουν, κεῖνο τό Μάη μήνα, σ' αὐτό τό τεράστιο, ἀνοιχτόκαρδο κι ἀδελφικό κίνημα, πού ἀποσκοποῦσε στό νά καταργήσει κάθε κοινωνική διάκριση ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους, καί νά καταρρίψει ὅλους τούς φραγμούς καί σύνορα.

> «'Απ' τή στιγμή πού στήθηκαν τά ὁδοφράγματα», γράφουν ὁρισμένοι ἀπ' αὐτούς, «ἔπαψαν πιά νά ὑπάρχουνε καθηγητές, σπουδαστές. Σέ λίγο δέ θά ὑπάρχουν πιά μήτε προλετάριοι. Ὅλοι μας ξεπεράσαμε τά ταξικά μας σύνορα, τά φυλετικά μας σύνορα, μές ἀπ' τήν αὐθόρμητη δράση. Δίχως νά τό ξέρουμε, ἀμφισβητήσαμε ὅλα αὐτά τά προσχεδιασμένα στεγανά» [43]

Οἱ ἐπαναστάτες τοῦ Μάη προσπάθησαν νά καταρρίψουν τό ἕνα μετά τό ἄλλο τά σύνορα:

– *σύνορα μεταξύ καθηγητῶν καί σπουδαστῶν*. Δέν ὑπάρχουνε πιά καθηγητές, μήτε σπουδαστές, διακηρύσσουν. 'Υπάρχουν μόνο «πανεπιστημιακοί» [44]

– *σύνορα μεταξύ σπουδαστῶν καί ἐργατῶν*.

Κι ἦρθε αὐτή ἡ μεγάλη πορεία τῶν σπουδαστῶν πρός τήν περιοχή Boulogne-Billancourt στίς 16 τοῦ Μάη, τό ξάνοιγμα τῶν πανεπιστημιακῶν Σχολῶν στούς ἐργάτες, τό σχέδιο λειτουργίας θερινῶν λαϊκῶν Πανεπιστημίων στή διάρκεια τῶν διακοπῶν. 'Ο Κόν Μπεντί κάλεσε

(43) «Προχωρᾶμε», Censier, Μάης 1968.

(44) 'Επιτροπή «Πανεπιστήμιο-Κουλτούρα», Σχολή Νομικῆς, Παρίσι, Μάης 1968.

τούς νέους ἐργάτες νά ἐπωφεληθοῦν ἀπό τά πανεπιστημιακά ἑστιατόρια πού θά γίνονταν «ἑστιατόρια τῆς νεολαίας», καθώς κι ἀπό τίς πανεπιστημιουπόλεις ἤ Φοιτητικές Ἑστίες, πού θά γίνονταν «Πόλεις ἤ Λέσχες τῆς Νεολαίας». Σέ μιά προκήρυξη προορισμένη νά τή διαβάσουν οἱ ἐργάτες, τό Κίνημα τῆς 22 τοῦ Μάη ἔγραφε:

«Ὁ ἀγώνας σας κι ὁ ἀγώνας ὁ δικός μας εἶναι ἀγῶνες κοινοί. Πρέπει νά καταστρέψουμε ὁτιδήποτε μᾶς ἀπομονώνει καί μᾶς χωρίζει τούς μέν ἀπό τούς δέ».

– *σύνορα μεταξύ ἐθνῶν*. Ἀπό δῶ κι ἐμπρός, οἱ σπουδαστές αἰσθάνονται σάν «πολίτες τοῦ κόσμου», κι ὄχι σάν πολίτες μιᾶς καί μόνο χώρας. Ἔτσι τουλάχιστον μαρτυροῦν τά συνθήματα πού ἐκφωνήθηκαν ἀπ' τούς διαδηλωτές μετά τήν ἐκδίωξη τοῦ Κόν Μπεντί:

«Εἴμαστε ὅλοι γερμανο-ἑβραῖοι»
«Κάτω τά σύνορα»

ἤ ἀκόμα οἱ γραφικές παραστάσεις στό Κτίριο τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Σορβόνης:

«Εἰρηνιστές ὅλων τῶν χωρῶν, μόνο σάν πολίτες τοῦ κόσμου θά μπορέσουμε νά ἐξουδετερώσουμε τίς πολεμικές ἐπιχειρήσεις».

– *σύνορα μεταξύ φυλῶν:* εἶναι γνωστός ὁ ἀντιρατσιστικός χαρακτήρας τοῦ ἀμερικάνικου φοιτητικοῦ κινήματος, ὅπως γνωστή εἶναι κι ἡ συμπαράσταση ὅλων τῶν λευκῶν ἐπαναστατῶν φοιτητῶν στούς ἔγχρωμους λαούς.

– *σύνορα μεταξύ φύλων:* οἱ σπουδαστές θέλησαν νά κάνουν τή γυναίκα ἴση τους. Εἶχαν τήν εὐαισθησία νά καταλάβουν ὅτι τό πρόβλημα τῆς πάλης τῶν δυό φύλων

μεταξύ τους δέν ἦταν τίποτ' ἄλλο παρά μιά ξεχωριστή πτυχή τοῦ ὅλου προβλήματος τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων[45]. Καί ἀμφισβήτησαν *ἀνελέητα* τήν ἀξία τῶν στερεότυπων πού ἀφοροῦσαν τήν Παρθενιά, τή Θηλυκότητα, τή Μητρότητα, ὅπως ἀκριβῶς ἀμφισβήτησαν ὅλα τά κοινωνικά στερεότυπα:

«Μητρότητα, Παρθενιά, Θηλυκότητα: ἰδεολογικές ἔννοιες πού ἀποβλέπουν στήν ὁλοκλήρωσή μας μέσα ἀπό μιά κοινωνία πού βρίσκεται στό δρόμο τῆς ἀποσύνθεσης, ἔννοιες πού ἐπιτρέπουν τό διαχωρισμό ἀντρῶν καί γυναικῶν, ἀνάμεσα σέ ἀσθενῆ στοιχεῖα καί βίαια στοιχεῖα, ἀνάμεσα σέ κατακτητές καί παθητικούς, ἀνάμεσα σέ νέους κι ἐνήλικες, ἀνάμεσα σέ μυημένους καί μή-μυημένους, ἀντιστρατεύοντας τούς μέν στούς δέ, προκειμένου νά θριαμβεύει παντοῦ, σέ κάθε στιγμή καί στήν τελευταία ἴνα τοῦ σώματος τοῦ καθενός, μιά σχέση ἐξάρτησης, βίας, καταπίεσης»[46].
«Πρέπει ὅλοι νά γίνουμε «φειδωλοί» στό μερικό χρόνο, γιά νά μήν ὑπάρχουν φειδωλοί στόν πλήρη χρόνο»[47].

– σύνορα *ἀνάμεσα σέ νέους καί ἐνήλικες*. 'Αντίθετα μ' αὐτούς πού ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ ἐπανάσταση τοῦ Μάη εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς σύγκρουσης τῶν γενεῶν οἱ νέοι γράφουν:

«Πρέπει νά ἐξαφανιστεῖ ἀπ' τόν κόσμο ἡ ἔννοια τῆς σύγκρουσης τῶν γενεῶν. 'Η σύγκρουση αὐτή

---

(45) Πάνω σ' αὐτό: Μαντίλντ Νιέλ, «Τό Δράμα τῆς 'Απελευθέρωσης τῆς Γυναίκας». Le Courrier du Livre. Paris.

(46) «Προχωράει». Censier. Μάης 1968.

(47) Τό ἴδιο.

δέν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρά ἕνα προκάλυμμα γιά πάλη γιά τήν ἐξουσία» [48] .

– σύνορα *ἀνάμεσα σ' ἐργάτες – στελέχη – ἀφεντικά*, σύνορα πού προέρχονται ἀπό τίς μισθολογικές διαφορές, κι ἀπό τό θέλγητρο τοῦ κέρδους:

> «Κάθε ἐπιδίωξη κέρδους», γράφουν οἱ ἴδιοι σπουδαστές, «εἴτε ὀνομάζεται ἀτομικό κίνητρο πρός ἐργασίαν, πού εἶναι κινητήρια δύναμη τῆς οἰκονομίας, εἴτε ὀνομάζεται μοχλός τῆς προόδου, *εἶναι προγραμμένη ἀπό δῶ καί στό ἑξῆς*... Ὁ μισθός δέν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρά ἕνας ἁπλός τρόπος μεταμόρφωσης μιᾶς κοινωνικῆς παραγωγῆς σέ ἀτομική κατανάλωση. Ὁ μισθός πρέπει νά ἐπιτρέπει τή διαφοροποίηση καί τήν ἀτομική ἱκανοποίηση τῶν *ἐπιθυμιῶν* μιᾶς καί οἱ στοιχειώδεις καί κοινωνικές λεγόμενες ἀνάγκες ἔχουνε φορτωθεῖ στό σύνολό τους στίς αὐτοδιαχειριζόμενες μονάδες.
> »Ὁ μισθός δέ μπορεῖ παρά μονάχα *ἑνιαῖος* νά εἶναι. Μόνο αὐτός θά ἐπιτρέψει τίς *πολλαπλές καί πραγματικές δυνατότητες ἐκλογῆς*» [49] .

Οἱ σπουδαστές μιᾶς ἄλλης ὁμάδας καί μερικοί ἐργάτες, γράφουν καί τοῦτα:

> «Αὐτοδιαχειριση γιά τούς σύντροφους ἐργάτες, πρακτικά σημαίνει ν' ἀναλάβουν τή λειτουργία τῶν ἐργοστασίων τους αὐτοί οἱ ἴδιοι καί γιά δικό τους λογαριασμό, κατά συνέπεια σημαίνει νά καταργήσουμε τήν *ἱεραρχία τῶν μισθῶν*, καθώς καί τίς ἔννοιες μισθοδοσία καί πατρονάρισμα» [50].

(48) Τό ἴδιο (49) Τό ἴδιο

(50) Ἐπιτροπή δράσης ἐργατῶν-σπουδαστῶν, Σορβόνη, Ἰούνιος 1968

Ὑπάρχουν ἄλλωστε κι ἄλλα «σύνορα ἀντιλήψεων», λιγότερο ὁρατά, πού περιορίζουν τόν ἄνθρωπο σέ μιά ἐμπειρία ζωῆς, καί πού τόν ἀποκόβουν ἀπ' αὐτούς πού δέ διαθέτουν τίς ἴδιες γνώσεις: θέλουμε ἐδῶ νά μιλήσουμε γιά τά σύνορα καί τούς φραγμούς πού ὀρθώνονται ἀπό τήν *ἐξειδίκευση*, γι' αὐτά τά σύνορα πού ἐμποδίζουν τόν τεχνοκράτη νά κατανοήσει τό φιλόσοφο, πού ἐμποδίζουν τόν καλλιτέχνη καί τούς τεχνικούς νά συνεννοηθοῦν μεταξύ τους. Ὁποιαδήποτε κι ἄν εἶναι ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπιστημονικῆς καί τεχνικῆς ἐξειδίκευσης γιά τήν ἐποχή μας, κανένα ἄτομο ξεχωριστά δέ θά 'πρεπε νά περιορίσει τήν ὕπαρξή του καί τή ζωή του στό ρόλο τοῦ εἰδικοῦ πού ἔχει ἀναλάβει. Ἡ γνώση δέ θά 'πρεπε νά χρησιμεύει γιά νά διαιρεῖ τούς ἀνθρώπους μεταξύ τους, ἀλλά, ἀντίθετα, νά τούς ἑνώνει. Νά γιατί, λόγου χάρη, τό Συνδικάτο τῶν Γάλλων Ἠθοποιῶν ἀπαίτησε τή δημιουργία ἑνός *Πανεπιστημίου τῶν Τεχνῶν*, αὐτόνομου, ἑδραιωμένου πάνω στή βασική ἀρχή τῆς αὐτοδιαχείρισης, ἕνα Πανεπιστήμιο πού θά συγκέντρωνε τίς διάφορες καλλιτεχνικές τάξεις, ἐπιτρέποντας τήν ἐλεύθερη διακίνηση μεταξύ τους. Νά γιατί τό *Πανεπιστήμιο κριτικῆς τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν* ἀρνεῖται «τόν παραδοσιακό διαχωρισμό ἀνάμεσα σέ κοινωνιολογία, ψυχιατρική, κοινωνική ψυχολογία, ψυχανάλυση, γλωσσολογία, ἐθνολογία, οἰκονομία, ψυχοθεραπευτική, παιδαγωγική, κλπ.», καί ζητᾶ νά καταστρέψει «τήν ἀντίθεση ἀνάμεσα στό χῶρο ἐργασίας καί στό χῶρο τῆς θεωρίας»[51]. Νά γιατί πολλοί ἀπαίτησαν τήν κατάργηση τῶν φραγμῶν ἀνάμεσα σέ καλλιτέχνες καί μή-καλλιτέχνες, ἀπ' τή στιγμή πού καθένας ἔχει ἀνάγκη, εἴτε ἐργάτης εἶναι, εἴτε τεχνικός, νά ἐκφράσει συγκεκριμένα τόν ἐσωτερικό του κόσμο μές ἀπό μιά ἔκφραση

(51) Συντονιστική ἐπιτροπή «Πανεπιστήμιο κριτικῆς τῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Ἀνθρώπου», Μάης 1968.

καλλιτεχνική πού νά τοῦ ἀνήκει, μέ κίνδυνο ν' ἀπωθήσει ἕνα σημαντικό μέρος ἀπ' τίς δημιουργικές του ἱκανότητες. Καί νά γιατί ἀναζήτησαν μιά ἐλεύθερη τέχνη, ὅπου ὁ καθένας θά ἦταν συγχρόνως ἠθοποιός καί θεατής («τό ἀνοιχτό ἔργο τέχνης πρέπει νά βγεῖ ἀπ' τά μουσεῖα κι ἀπ' τίς ἐκθέσεις»), κι ὅπου ὁ ὀρθολογισμός θά 'ταν στενά δεμένος μέ τή συναισθηματικότητα («ὅποιος θεωρεῖ τήν ἐσωτερική συγκίνηση σάν κάτι ξένο πρός τή λογική σκέψη, αὐτός πρέπει ν' ἀποβάλλεται ἀμέσως ἀπ' αὐτό τό ἰδανικό δραμα» [52].

Εἶναι ἀνάγκη πάντως νά σημειώσουμε τή διαφορά ἀνάμεσα σέ δυό εἴδη συναισθηματικότητας: τή *δημιουργική συναισθηματικότητα*, πού 'ναι ἀξεχώριστη ἀπ' τό λογικό, καί τήν *ἀλλοτριωμένη, ἄρρωστη συναισθηματικότητα*, πού 'ναι ἀσυμβίβαστη μέ τό λογικό, κι ἀποτελεῖ αἰτία διχασμοῦ ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους, κι ἔχει σάν ἀποτέλεσμα νά ὁδηγεῖ τό ἄτομο στήν ἄρνηση τοῦ πραγματικοῦ, στήν ἄρνηση τοῦ ἄλλου, καί στήν ἐπιδίωξη μιᾶς ἀπόλυτης 'Ιδέας τῆς Ἕνωσης, ἀντί νά βοηθᾶ τό ἄτομο νά *βιώνει* τή σύνδεσή του μέ τόν κόσμο.

Οἱ σπουδαστές, μέ στόχο τους τήν καταπολέμηση τῶν γλωσσικῶν φραγμῶν, ἀπαιτοῦν νά καταργηθεῖ ἡ «ἀκαταλαβίστικη ὀρολογία» τῶν εἰδικῶν, καί νά παραχωρήσει τή θέση της σέ μιά γλώσσα εὐπρόσιτη γιά ὅλους:

> «'Εκμεταλλευόμενοι τή διαίρεση τῆς γλώσσας σέ κατηγορίες (γλώσσα ἀστική, γλώσσα ἐπιστημονική...)», γράφουν ὁρισμένοι ἀνάμεσα σ' αὐτούς, «κατατεμάχισαν καί διαχώρισαν τίς γνώσεις». «Οἱ ἱεραρχικές διαιρέσεις τῆς γλώσσας ἀντιστοιχοῦν ἀκριβῶς σχεδόν στίς κοινωνικές τάξεις καί ὑπο-τάξεις, κι ἀποτελοῦν ἕνα ἀπ' τά κύρια ἐργαλεῖα τῆς διαιώνισής τους» [53]

---

(52) «Προχωρᾶμε», Censier, Μάης 1968.

(53) Τό ἴδιο.

9. Η ΑΝΑΓΚΗ ΓΙΑ ΕΝΑ «ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΥΠΑΡΞΙΣΜΟ» ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΚΙΝΔΥΝΟΥΣ ΠΟΥ ΔΙΑΤΡΕΧΕΙ ΤΟ ΑΤΟΜΟ ΚΑΙ ΤΟ ΕΙΔΟΣ

Ὅλες οἱ μεγάλες ἰδέες πού ἐκφράστηκαν τό Μάη τοῦ '68, ἴσως νά φαίνονται σέ μερικούς ρομαντικές καί οὐτοπικές. Μήπως ὅμως, ἀντίθετα, εἶναι βαθιά λογικές καί πραγματοποιήσιμες; Δέν εἶναι μήπως λογικό καί πραγματοποιήσιμο νά ζητᾶμε μιάν ἀλλαγή νοοτροπίας, ἄν θέλουμε νά ξεφύγουμε ἀπ' τούς κινδύνους πού διατρέχει τό ἄτομο καί τό εἶδος;

– κίνδυνο τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ κονφορμισμοῦ ἑνός ἀνθρώπου πού καταντᾶ «μονοδιάστατος»,

– κίνδυνο τῆς ψυχασθένειας, τῆς χρήσης ναρκωτικῶν, ἤ τῆς αὐτοκτονίας γι' αὐτούς πού δέ μποροῦν νά προσαρμοστοῦν σέ μιά κοινωνία πού ἀπωθεῖ διαρκῶς τίς ζωτικές ἀνάγκες δημιουργικότητας καί διαλόγου,

– κίνδυνο ἑνός βιβλικοῦ πολέμου ἀνάμεσα στά πανίσχυρα Μπλόκ, πού μεθοῦν ἀπ' τή δίψα ἐθνικῆς καί ἰδεολογικῆς ἰσχύος,

– κίνδυνο νά δοῦμε νά γενικεύεται τό ἀντάρτικο καί οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι στίς χῶρες τοῦ Τρίτου Κόσμου,

– μέ μιά λέξη, κίνδυνο νά γενικευτεῖ ἡ *περιφρόνηση στόν ἄνθρωπο*.

Πραγματικά, ἐδῶ καί ἀρκετό καιρό, πολλοί ἄνθρωποι ἐγκαταλείπουν τήν παλιά κυριαρχική καί ἀνταγωνιστική νοοτροπία, γιά νά ξανοιχτοῦν σέ μιά νοοτροπία δημιουργική, σέ μιά νοοτροπία συμπαράστασης πρός τούς συνανθρώπους. Ἐδῶ καί ἀρκετό καιρό, πολλοί ἄνθρωποι ἔχουν ἀρχίσει νά *ζοῦνε πρακτικά καί χειροπιαστά* τήν αὐτονομία καί τίς ἀδελφικές ἀνθρώπινες σχέσεις, ἀναλαμβάνοντας συγχρόνως μιά ἔντονη δράση πληροφόρησης καί ἐπιμόρφωσης. Πῶς λοιπόν θά πληροφορήσουμε τούς ἀνθρώπους, ἄν ὄχι πολλαπλασιάζοντας τίς ἐπαφές μεταξύ ἀνοιχτῶν ὁμάδων καί ἀνοιχτῶν ἀτόμων;

«Πολλαπλασιάστε μ' όλα τά μέσα τίς ἐπικοινωνίες ἀνάμεσα στά ἄτομα...», γράφουν σπουδαστές τῆς Ἰατρικῆς: «Μέσω αὐτῶν τῶν ἀνταλλαγῶν θά καταρρεύσουν αὐτοί καθαυτοί οἱ φραγμοί τῆς νοοτροπίας. Τά στεγανά μεταξύ τάξεων θά ἐξαφανιστοῦν».

Ἐνῶ στίς ἄλλες ἐπαναστάσεις τό μίσος γιά τόν ἀντίπαλο ἀποτέλεσε πολλές φορές τό κίνητρο τῆς δράσης, οἱ ἐπαναστάτες τοῦ Μάη ἀναζήτησαν κυρίως τό διάλογο:

«Μέσα σ' όλες τίς γενικές συνελεύσεις ὅπου παραβρέθηκα», γράφει ἕνας καθηγητής τῆς Ναντέρ, «όχι μόνο στή Ναντέρ, ἀλλά καί σ' ἄλλες πανεπιστημιακές σχολές τοῦ Παρισιοῦ ὅπου πῆγα ἀπό περιέργεια, ἡ μειοψηφία κατόρθωνε πάντα ν' ἀκούγεται»[54]. Κι ὁ ἴδιος αὐτός συγγραφέας διαπιστώνει στούς σπουδαστές τή λαχτάρα «ν' ἀναγνωρίσει ὁ ἄνθρωπος τόν ἄνθρωπο, πέρα ἀπό διαφορές, σάν ὅμοιό του»[55].

Πραγματικά, σέ σχέση μέ τίς ἰδέες τοῦ Μάη, τό μίσος εἶν' ἕνα συναίσθημα ἀντεπαναστατικό. Εἶναι εὔκολο νά καταλάβουμε τό γιατί: μίσος γιά τόν ἀντίπαλο, σημαίνει ὅτι δέ βλέπω πιά τόν πραγματικό *ἄνθρωπο* σ' αὐτόν, μά τήν ἐνσάρκωση μιᾶς ἀπόλυτης Ἰδέας πού ἀντιστρατεύεται τή δική μου. Τό ἄτομο, μόλις ἀπελευθερωθεῖ ἀπ' τίς ἀπόλυτες Ἀξίες, νιώθει πώς δέν ὑπάρχει πιά θέση μέσα του γιά τό μίσος, κι αἰσθάνεται ἀλληλέγγυος μέ τόν ἄλλο, καθώς καί μ' ὅλους τούς ἄλλους ἀνθρώπους:

«Πραγματοποιήσαμε μιά ἐπανάσταση πολύ πιό με-

---

(54) «Ἐλεύθερη Γνώμη»: Ἐφημερίδα τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς τοῦ Παρισιοῦ, Νο 15, 6 Ἰουνίου 1968.

(55) Ἐπιστήμων, σελ. 86.

γάλη κι ἀπό μᾶς τούς ἴδιους», διάβαζε κανείς πάνω στούς τοίχους τῆς Σορβόνης [56].

Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Μάη, σημαδεύει στήν πραγματικότητα τήν ἄρνηση τοῦ ἀτόμου νά περιχαρακώνεται στό ἐξῆς στό κλεισμένο Ἐγώ του, στή μοναχική Ἐλευθερία του, ὅπως κάνουν οἱ ἥρωες τοῦ Μπέκετ καί τοῦ Ἰονέσκο, καί τή λαχτάρα του ν' ἀνακαλύψει τόν ἄλλο πέρα ἀπό ὁτιδήποτε μπορεῖ νά τούς χωρίζει. Τό Μάη τοῦ '68, οἱ τοῖχοι τῆς Σορβόνης ἀντανακλοῦσαν αὐτή τή βαθιά λαχτάρα γιά ἐπικοινωνία:

> «Ἡ ἀπομόνωση γεννᾶ τή θλίψη».
> «Ἄς εἴμαστε ἀλληλέγγυοι ὁ ἕνας μέ τόν ἄλλο. Ἄς βγοῦμε ἀπ' αὐτή τήν ἀπομόνωση».
> «Ὅταν εἶμαι ὁλομόναχος, αὐτοκτονῶ».

Ὅπως κι αὐτός ὁ διάλογος ἀνάμεσα σ' ἕναν ἐργάτη καί σ' ἕνα σπουδαστή:

> «Προσπαθῶ νά σᾶς καταλάβω» ἔλεγε ἕνας ἐργάτης σ' ἕνα σπουδαστή τοῦ Κινήματος τῆς 22 Μάρτη. «Αὐτό εἶναι κιόλας μιά ἐπαναστατική πράξη», τοῦ ἀπάντησε ὁ σπουδαστής [57].

Ἄλλοι σπουδαστές ἐκφράσανε τήν ἄρνησή τους ν' ἀφεθοῦν νά κλειστοῦν μές στήν ἀπόγνωση πού ἐκφράζουν οἱ φιλοσοφίες τοῦ παράλογου:

> «Αὐτό ἐδῶ τό φοιτητικό κίνημα, ἐπαναστατικό καί ἀμφισβητησιακό», γράφανε μερικοί ἀπ' αὐτούς, «εἶναι ριζικά διαφορετικό ἀπ' τό μεταπολεμικό

(56) Τό ἴδιο, σελ. 121.

(57) Γράφτηκε στό «Ἀλυσοδεμένο Παπί», στίς 22 τοῦ Μάη 1968, (ἑβδομαδιαῖο σατιρικό περιοδικό τοῦ Παρισιοῦ, σημ. ἑλλην. ἔκδοσης).

ὑπαρξιστικό κίνημα, λόγου χάρη. Μοιάζει πολύ περισσότερο μέ τίς ἐξεγέρσεις τοῦ 1830 καί 1848. Δέν πρόκειται πιά γιά τήν ἀγωνία ἤ τήν ἐξανάσταση μπροστά στήν ἀνθρώπινη ὕπαρξη, ἀλλά γιά μιά βαθιά ἀνάγκη ν' ἀπελευθερωθεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπ' ὅλες τίς καταπιέσεις πού ὑφίσταται ζώντας σέ μιά τέτια κοινωνία. Οἱ ὅροι «ἐλευθερία» καί «ἀγωνία» τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης, δέν ἔχουν πιά μεγάλη ἀπήχηση. Ἀντικαταστάθηκαν ἀπό τούς ὅρους «αὐτονομία» καί «ἀμφισβήτηση». Τήν ὑπαρξιακή ἐπανάσταση (μέ τή σαρτρική ἔννοια) ὑποκατέστησε μιά ἐπανάσταση πολιτιστικοῦ χαρακτήρα, ἕνας «κοινωνικός ὑπαρξισμός». Ἡ μεταφυσική τοῦ ὄντος παραχώρησε τή θέση της στήν ψυχαναλυτική καί κοινωνιολογική κριτική τῆς ἀλλοτρίωσης»[58]

Ὁ «κοινωνικός ὑπαρξισμός», γιά τόν ὁποῖο γίνεται λόγος ἐδῶ, συμφιλιώνει τήν ἀνάγκη γιά αὐτονομία καί τήν ἀνάγκη τῆς σύνδεσης τοῦ ἀτόμου μέ τόν κόσμο. Ὁ σαρτρικός ὑπαρξισμός ἐπιβεβαίωνε τήν πτώση τῶν Ἀξιῶν, ἀλλ' ἄφηνε μονάχο του τό ἄτομο ἀπέναντι σ' ἕναν ἀδιάφορο κόσμο, κι ἀπέναντι στόν Ἄλλο, ξένο καί ἐχθρικό. Δεχόταν σά μοίρα ὅτι οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις στηρίζονται πάνω στήν καχυποψία καί τή διαμάχη. Ὁ ὑπαρξιστής ἄνθρωπος δέν πίστευε πιά πουθενά, μήτε καί στόν ἄνθρωπο ἀκόμα, ἀλλά συνέχιζε νά ζεῖ σάμπως νά πίστευε – ἐντελῶς παράλογα – κάπου.

Ὁ κοινωνικός ὑπαρξισμός πού βγαίνει ἀπό τήν Ἐπανάσταση τοῦ Μάη, δέν κάνει πιά τόν ἄνθρωπο ἕνα πλάσμα ἀπομονωμένο μέσα σ' ἕνα κόσμο χωρίς νόημα. Ὁ νέος ὑπαρξισμός, ὅπως καί ὁ παλιός, ἀπορρίπτει τούς ἀτομικούς καί συλλογικούς μύθους πού δίνουν στόν ἄν-

(58) Φυλλάδιο τοῦ «Κέντρου συλλογῆς πανεπιστημιακῶν πληροφοριῶν», Μάης 1968.

θρωπο μιάν αὐταπάτη ἐπικοινωνίας, ἀλλά δέ δέχεται ἀπ' τήν ἄλλη ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι «καταδικασμένος» νά 'ναι ἐλεύθερος, καταδικασμένος δηλαδή στήν ἀγωνία καί τή μοναξιά μέσα σ' ἕνα κόσμο στερημένον ἀπό νόημα. Σύμφωνα μέ τόν ὑπαρξισμό τοῦ Μάη, ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά βγεῖ ἀπ' τήν ἀπομόνωσή του, μπορεῖ νά ξαναβρεῖ ἕνα νόημα στή ζωή, άν πραγματοποιήσει, μές ἀπό μιά δραστηριότητα ἐλεύθερα διαλεγμένη, τή σύνθεση τῶν δημιουργικῶν του ἰδιοτήτων καί τοῦ κόσμου – άν μ' ἄλλα λόγια γίνει πέρα γιά πέρα ἀτομικός, καί, σύγχρονα, πέρα γιά πέρα κοινωνικός. Ὁ κοινωνικός ὑπαρξισμός ἀπαιτεῖ συνεπῶς μιά *διπλή ἐπανάσταση*: μιά *ἐσωτερική ἐπανάσταση* (ν' ἀπαλλαγεῖ δηλαδή ὁ ἄνθρωπος ἀπ' τίς συνταυτίσεις του μέ συλλογικά καί ἀτομικά ἀπόλυτα καί μιά *ἐπανάσταση κοινωνική* (νά ἐπικρατήσουν δηλαδή οἱ οἰκονομικές καί κοινωνικές ἐκεῖνες συνθῆκες πού θά ἐπιτρέψουν στό ἐσωτερικά ἀπελευθερωμένο ἄτομο νά ἐκφράσει πρακτικά καί χειροπιαστά, καί σέ συνεργασία μέ τούς ἄλλους, τή δημιουργική του ἐνεργητικότητα).

Οἱ ἐπαναστάτες τοῦ Μάη, ἐπειδή ἀκριβῶς κατάλαβαν τήν ἀνάγκη νά πραγματοποιηθεῖ *ἔμπρακτα* ἡ σύνθεση: *ἀτομική αὐτονομία καί κοινωνικότητα*, μετέτρεψαν τίς διάφορες πανεπιστημιακές σχολές τους σέ φοιτητικά «Κοινόβια» καί ἀποπειράθηκαν, μέ τή βοήθεια τῶν ἐργατῶν, νά μεταμορφώσουν τά ἐργοστάσια σέ αὐτοδιαχειριστικές μονάδες.

Φαινομενικά, ἡ ἐπιχείρηση αὐτή κατέληξε σέ ἀποτυχία, ἐπειδή τά πνεύματα κατά τό μεγαλύτερο μέρος τους, δέν κατόρθωσαν ν' ἀπελευθερωθοῦν μέσα σέ τόσο λίγο χρονικό διάστημα, ἀπ' τίς ποικίλες ἐξαρτήσεις τους. Ὡστόσο, ἡ *ἔμπρακτη ἐφαρμογή* τῆς αὐτονομίας καί τῆς κοινωνικῆς συνεργασίας ἄνοιξε τά μάτια μερικῶν καί τούς κατέστησε ὥριμους καί διαθέσιμους γιά μιά γνήσια ἐπανάσταση, ἐσωτερική καί ταυτόχρονα κοινωνική. Αὐτοί ἀκριβῶς οἱ «μερικοί» εἶναι ἀποφασισμένοι νά δημιουργήσουν «πρωτοποριακές ομάδες», «παράλληλες δο-

μές», ὅπου θά πραγματοποιηθοῦν ἔμπρακτα ἡ αὐτονομία καί οἱ ἰσότιμες κοινωνικές σχέσεις. Σχετικά μ' αὐτό, ὁ Ρούντι Ντοῦτσκε, γράφει:

> «Παντοῦ γεννιοῦνται αὐθόρμητα «πρωτοποριακές ὁμάδες», προικισμένες μέ μιά τέλεια αὐτονομία. Ὁμάδες πού δέν ὑπόκεινται καθόλου στίς ἀποφάσεις μιᾶς συγκεντρωτικῆς, δηλαδή πειθαναγκαστικῆς ἀγωγῆς. Ἀντίθετα, εἶναι ὁμάδες πού ἔχουν ἀναλάβει ἕναν ἀνελέητο ἀγώνα κόντρα στή χειραγώγηση καί τήν ἀπώθηση τῶν δημιουργικῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ δύναμη τοῦ ἀντι-αὐταρχικοῦ χαρακτήρα πού τόν διακρίνει, πηγάζει ἀπό τό γεγονός ὅτι τά μέλη του ἐκφράζουν μ' ἕνα τρόπο αὐθεντικό, μές ἀπό τή δραστηριότητα «πρακτικῆς-κριτικῆς» πού ἐφαρμόζουν, τούς πόθους καί τίς ἀνάγκες ὅλων, καί ἀπορρίπτουν τή μονοπώληση τῶν ἱστορικῶν συμφερόντων τῶν ἀνθρώπων ἀπό ὁποιοδήποτε πολιτικό κόμμα πού ἀντιπροσωπεύει δῆθεν «τίς μάζες...». Μέσα στά ἐργοστάσια, ἀρχίζουν νά διαμορφώνονται ὁμάδες βάσεως οἱ ὁποῖες, ξεκινώντας ἀπό τή βασική ἀρχή τῆς ἀμοιβαίας βοήθειας, συνδέονται μεταξύ τους μέ δεσμούς πάρα πολύ μεταβλητούς. Τά μέλη τῶν ὁμάδων αὐτῶν εἰσάγουν στό ἐργοστάσιο καί ἐφαρμόζουν τίς ἀντι-αὐταρχικές μεθόδους πού ἔχουν διδαχθεῖ ἀπ' τό δρόμο, κι ἀπ' τίς ἐνημερωτικές συσκέψεις, κι ἀρχίζουν τήν πάλη ἐνάντια στό καθεστώς τοῦ καταναγκασμοῦ πού ἔχει ἐπιβληθεῖ μέσα στά ἐργοστάσια ἀπ' τήν ἐπιχειρησιακή ἱεραρχία»[59].

Ἡ ἀπομυθοποίηση, ἡ ἀμφισβήτηση τοῦ Πανεπιστημίου

(59) Ρούντι Ντοῦτσκε, στό «Φιλολογικό δεκαπενθήμερο», Νο 53, 1-15 Αὐγούστου 1968.

καί τῆς κοινωνίας, ἡ ἐμπραγμάτωση τῆς αὐτονομίας καί τοῦ διαλόγου μές ἀπό παράλληλες δομές, δέν εἶναι μόνο ἰδέες τοῦ νεαροῦ γερμανοῦ ἐμψυχωτῆ, μά κι ἑνός γάλλου ἐμψυχωτῆ, τοῦ Ζάκ Σωβαζό:

> «Χρειάζεται λοιπόν», γράφει ὁ Σωβαζό, «νά δημιουργήσουμε ἕναν ὁρισμένο ἀριθμό δυναμικῶν πυρήνων ἀμφισβήτησης, παράλληλων δομῶν, ν' αναμετρηθοῦμε μέ τά προβλήματα τοῦ καπιταλιστικοῦ πανεπιστήμιου, γιά νά κατορθώσουμε νά τινάξουμε στόν ἀέρα αὐτό τό πανεπιστήμιο...
> »'Αναφορικά μέ τούς μύθους – πολιτικούς, κοινωνικούς, πολιτιστικούς, – πιστεύω ὅτι κάθε μύθος, ἐπειδή ἀκριβῶς παραμορφώνει τήν πραγματικότητα, πρέπει νά καταρριφθεῖ. Νά γιατί, ἡ δυναμική ἐξουσία τῆς ἀμφισβήτησης, τόσο κατά τήν ἐξέλιξη τοῦ κινήματος, ὅσο καί κατόπιν, ἐπιβάλλεται νά εἶναι διαρκής. Κριτική καί κατάρριψη τῶν μύθων εἶναι δυό πράγματα πού συμβαδίζουν.»[60]

(60) Ζάκ Σωβαζό, «Ἡ φοιτητική Ἐξέγερση», Seuil, σελ. 31-32.

10. Η ΑΡΝΗΣΗ ΤΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΩΝ ΜΥΘΩΝ

Ἡ ἐπιχείρηση ἀπομυθοποίησης πού ἀνέλαβαν πολλοί σπουδαστές ἀφορᾶ στόν ἴδιο βαθμό τόσο τούς μύθους τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας καί τῆς καπιταλιστικῆς γενικότερα κοινωνίας, ὅσο καί τούς ἐπαναστατικούς μύθους. Πάντως, ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Μάη, ἀπ' αὐτούς ἀκριβῶς τούς ἐπαναστατικούς μύθους δυσκολεύτηκε πιό πολύ νά ἀπελευθερωθεῖ: κι αὐτό, γιατί ὁ μαρξισμός-λενινισμός ἀποτέλεσε ἐπί μεγάλο χρονικό διάστημα τή μόνη διεθνῶς ἀποδεκτή ἐπαναστατική θεωρία. (Ἐπί ἑκατό ὁλόκληρα χρόνια, παρακολουθοῦμε τή διατήρηση καί τήν ἄγρυπνη φύλαξη τῶν φιλελεύθερων ἰδεῶν, πού συγχέονται ἄδικα μέ τόν ἀπόλυτο ἀτομικισμό, ἤ μέ τό μηδενισμό καί τή βία). Εἶναι γνωστό ὅτι οἱ τροτσκιστικές καί μαοϊκές ὁμάδες, μ' ὅλη τή θέληση γιά ἀποκεντροποίηση πού τίς διακρίνει, ἐξακολουθοῦν ν' ἀνυψώνουν ὡς τό Ἀπόλυτο τά κείμενα τοῦ Τρότσκι, τοῦ Λένιν, ἤ τοῦ Μάο, καί τούς συγγραφεῖς τους σέ Εἴδωλα, ἐνῶ δέν παύουν νά παραμένουν προσκολλημένοι στίς δικτατορικές μεθόδους δράσης. Εἶναι ἐπίσης γνωστή ἡ δυσφορία πού αἰσθάνονται ὁρισμένοι ἀναρχικοί ν' ἀποσπαστοῦν ἀπ' τίς χεγκελιανές καί μαρξιστικές ἀντιλήψεις. Ὁρισμένοι δέν ἔχουν καταλάβει ὅτι τό πνεῦμα τοῦ Μάη εἶναι ἀσυμβίβαστο μέ κάθε κλειστή ἰδεολογία, κι ὅτι, πραγματική ἐπανάσταση σήμαινε πρίν ἀπ' ὅλα *πλήρη ἀποδέσμευση* ἀπό κάθε σύστημα ἀναφορᾶς. Τό πνεῦμα τοῦ Μάη, πού ὑπογραμμίζει ἔντονα τήν ἀνάγκη ν' ἀλλαχτοῦν οἱ δομές τῆς νοοτροπίας, ταυτόχρονα μέ τίς οἰκονομικές καί κοινωνικές δομές, τήν ἀνάγκη ν' ἀρχίσουμε νά ζοῦμε ἀπ' αὐτή τή στιγμή, (ὅλοι ὅσοι δέν συντριφτήκαμε ἀπό τίς ὑλικές δυσκολίες), τήν αὐτονομία καί τήν ἰσότητα στίς ἀνθρώπινες σχέσεις (κι ὄχι *ἔπειτα* ἀπό τήν στερνή πάλη τῶν τάξεων, στό τέλος δηλαδή τῆς «προϊστορίας τῆς ἀνθρωπότητας» ὅπως διδάσκει ὁ Μάρξ),

τοποθετεῖται σ' ἕνα ρεῦμα πολύ πιό φιλελεύθερο ἀπ' ὅ,τι ὁ μαρξισμός. Στήν πραγματικότητα, ὁ ἀντι-αὐταρχισμός τῆς 'Επανάστασης τοῦ Μάη εἶναι πολύ πιό ἐπαναστατικός ἀπό τό μαρξισμό, καί ἀπειλεῖ ἀκόμα καί τόν ἴδιο τό μαρξισμό. Νά γιατί τά παραδοσιακά μαρξιστικά κόμματα πολεμοῦν τήν 'Επανάσταση τοῦ Μάη μέ τήν ἴδια, ἄν ὄχι μέ περισσότερη ἀποφασιστικότητα ἀπ' ὅ,τι οἱ ἀστικοί σχηματισμοί:

> « Πρίν ἀπό λίγο ζήσαμε τήν πρώτη φάση τῆς πρώτης μετα-μαρξιστικῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπανάστασης», γράφει ὁ ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ Esprit... «Γιά πρώτη φορά, ἐδῶ κι ἑκατό χρόνια, παρουσιάστηκε μιά ἐπαναστατική δυνατότητα ἐκτός τοῦ κομμουνιστικοῦ κόσμου» [61].

'Από δῶ καί πέρα, γιά πάρα πολλούς νέους ἀνθρώπους, μιά ἰδεολογία πού ἀπαιτεῖ ἀπ' τόν ἄνθρωπο τοῦ παρόντος νά θυσιάσει τήν αὐτονομία του στό βωμό τῆς 'Ιστορίας, τοῦ ὁλοκληρωμένου 'Ανθρώπου, τοῦ Κόμματος, ἤ ἀκόμα τῆς 'Επανάστασης ἐγείρει ἀμέσως τήν καχυποψία:

> «'Η 'Επανάσταση παύει νά ὑπάρχει ἀπ' τή στιγμή πού ἀπαιτεῖ νά θυσιαστοῦμε γι' αὐτήν».
> «'Η 'Επανάσταση πού ἀπαιτεῖ νά θυσιαστεῖς γιά χάρη της εἶναι μιά παραπάνω ἐπανάσταση στίς τόσες ἄλλες», ἔγραφαν τό Μάη τοῦ '68 οἱ τοῖχοι τῆς 'Ιατρικῆς Σχολῆς.

Κι ὁ Ζάκ Σωβαζό, πού δέν κρύβει τή συμπάθειά του γιά τό μαρξισμό, γράφει ἐντούτοις:

> «Οἱ σπουδαστές ὅλων τῶν χωρῶν, κι ὄχι μόνο τῶν

(61) Περιοδικό Esprit, Μάης 1968.

καπιταλιστικῶν χωρῶν, ἀρνοῦνται κατηγορηματικά κάθε ἰδεολογική ὑποταγή»[62].

Κατά τόν ἴδιο τρόπο, ὁ Κόν Μπεντί, ἀρνεῖται τό δογματισμό τῶν ὑπερ-ἀριστερῶν ὁμάδων[63]. Τά συνθήματα κι οἱ ἐπιγραφές πάνω στούς τοίχους τῶν Πανεπιστημιακῶν Σχολῶν, ἐκφράζουν τήν ἴδια ἀποδέσμευση ἀπέναντι στά ἐπαναστατικά δόγματα, μιά ἐπιτακτική θέληση νά πραγματοποιήσουν στό παρόν τό σοσιαλιστικό ἰδανικό. Αὐτή ἡ ἴδια θέληση κάνει τήν ἐμφάνισή της καί στίς ἀνατολικές χῶρες: στό Βελιγράδι, λόγου χάρη, οἱ σπουδαστές ἀπαίτησαν ἕνα Πανεπιστήμιο βασισμένο στήν ἐλευθερία καί στήν ἰσότητα, τήν ἑνιαία δράση μέ τίς ἐργατικές μάζες, τήν κατάργηση τῶν προνομίων – τῶν προνομίων τῆς «καινούριας τάξης»*, πού τήνε σχηματίζουν οἱ ἡγέτες τοῦ Κόμματος κι οἱ τεχνοκράτες – τήν ἐγκαθίδρυση μιᾶς πραγματικῆς δημοκρατίας καί γνήσιων σχέσεων αὐτοδιαχείρισης[64]. Στήν Τσεχοσλοβακία, ἡ «ἄνοιξη τῆς Πράγας» ὑπῆρξε πρίν ἀπ' ὅλα μιά διεκδίκηση *ἔμπρακτης ἐλευθερίας*. Οἱ πολωνοί σπουδαστές υἱοθετοῦν τίς ἰδέες τοῦ Ἄνταμ Σάφ, σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες ἡ ἀνθρώπινη ἀλλοτρίωση δέν τελειώνει αὐτόματα μέ τήν κατάργηση τῆς ἰδιοκτησίας τῶν μέσων παραγωγῆς:

> «Ἡ ἀντίληψη σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ κομμουνισμός ἀποτελεῖ ἐξ ὁρισμοῦ ἕνα καθεστώς, ὅπου καταργεῖται ἡ ἀνθρώπινη ἀλλοτρίωση, ἀποκαλύπτει ἕνα δογματισμό ἀπ' τούς πιό χαρακτηριστικούς», γράφει ὁ φιλόσοφος αὐτός. Καί διακρίνει τέσσερα εἴδη ἀνθρώπινης ἀλλοτρίωσης:
> – τήν ἀλλοτρίωση ἀπ' τό Κράτος,

(62) Ζάκ Σωβαζό, στό ἔργο πού ἀναφέραμε, σελ. 20.

(63) Στό «Φιλολογικό Περιοδικό», Νο 18.

(64) Στήν ἐφημερίδα Monde, 5 Ἰουνίου 1968.

*Οἱ γιουγκοσλάβοι σπουδαστές τήν ὀνομάζουν «κόκκινη μπουρζουαζία».

– τήν ἀλλοτρίωση ἀπ' τήν προνομιοῦχο ἐλίτ, πού νέμεται τήν ἐξουσία,

– τήν ἀλλοτρίωση ἀπ' τήν ἐπέμβαση τῆς ἐξουσίας στό χῶρο τῆς διανόησης,

– τήν ἀλλοτρίωση πού ἐπιφέρει ἡ ἐπιβίωση τοῦ ἐθνικισμοῦ, κι ἀκόμα τοῦ ἀντισημιτισμοῦ [65]. (Ἄς σημειώσουμε ὅτι αὐτές οἱ ἰδέες στοίχισαν στόν Ἄνταμ Σάφ τήν ἀποπομπή του ἀπό τό Κόμμα).

«Ἄς ἀρνηθοῦμε τίς ἰδεολογίες περί ὁλοκληρωμένου ἀνθρώπου» (διαβάζαμε τό Μάη τοῦ '68 στό «Κάλεσμα τῆς Σορβόνης») «αὐτές πού προτείνουν ἕνα τέλος, ἕνα σταμάτημα συνεπῶς, πού δέ θά τό φτάσουμε ποτέ, κι αὐτό, στό ὄνομα τῆς ἰδεολογίας τῆς προόδου, πού εἶναι στήν οὐσία της μιά ἄρνηση στήν πρόοδο».

Καί πάνω στούς τοίχους τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς διαβάζαμε:

«Πῶς νά σκεφτεῖς ἐλεύθερα μέσα σ' ἕνα παρεκκλήσι καί στό σκοτάδι του;» (εἴτε θρησκευτικό εἶν' αὐτό, εἴτε μαρξιστικό).

«Ἀρκετά μέ τίς Ἐκκλησίες».

«Ἄς σταματήσουμε τήν κατανάλωση τοῦ Μάρξ».

---

(65) Ἄνταμ Σάφ: «Ὁ Μαρξισμός καί τό ἄτομο».

11. Η ΒΙΑ: ΑΝΤΑΜΟΙΒΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΩΘΗΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ

Θά μᾶς κατηγορήσουν, δίχως ἄλλο, ὅτι ἔχουμε μιά «ἰδεαλιστική» ἄποψη γιά τήν Ἐπανάσταση τοῦ Μάη. Θά μᾶς ποῦν: ἄν ἡ ἐξέγερση αὐτή ἐξέφραζε μονάχα τόν πόθο νά ζήσουν οἱ νέοι τήν αὐτονομία μές ἀπ' τό διάλογο καί τήν ἰσοτιμία, άν οἱ ὑποκινητές της ἦταν ἀπαλλαγμένοι ἀπό κάθε μίσος, τότε δέ θά ὑπῆρχαν βιαιότητες, μήτε ἐμπρησμοί, μήτε καταστροφές. Βέβαια, εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὑπῆρξαν καί καταστροφές καί ἐμπρησμοί καί βιαιότητες. Πρέπει τώρα ν' ἀπαντήσουμε σ' αὐτές τίς ἐπικρίσεις πού δέν ἔπαψαν νά διατυπώνουν ὅλοι αὐτοί – τῆς δεξιᾶς ἤ τῆς ἀριστερᾶς – οἱ ὁποῖοι ἐπιδίωξαν νά συντρίψουν τήν ἐπαναστατική δρμή.

Ἄς θυμίσουμε πρίν ἀπ' ὅλα ὅτι, κεῖνος πού ἔδωσε τό σύνθημα τῆς βίας, ἦταν ἡ ἴδια ἡ ἀστυνομία. Κάθε φορά πού ἡ ἀστυνομία κάθησε στήν άκρη, δέν άνοιξε οὔτε μύτη, δέν διαπράχθηκε οὔτε μιά πράξη βανδαλισμοῦ (ὅπως στή μεγάλη διαδήλωση τῆς 13 τοῦ Μάη, καί στίς φοιτητικές διαδηλώσεις τοῦ Charlety καί τῆς 1ης Ἰουνίου).

Ἄς θυμηθοῦμε ἀκόμα ὅτι σέ σχέση μέ τόν πυρετό τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος, οἱ λεηλασίες καί οἱ φθορές ὑπῆρξαν μηδαμινές (μερικά αὐτοκίνητα πού πυρπολήθηκαν, μερικά δέντρα πού ξεριζώθηκαν, δύο τρία κάγκελα πού βγῆκαν ἀπ' τή θέση τους), κι ὅτι ἡ ἐπανάσταση αὐτή εἶχε σχετικά ἐλάχιστα θύματα (τρεῖς νεκρούς, ὑπολογίζουν, ἐνῶ τό κάθε σαββατοκύριακο κοστίζει στή Γαλλία ἑκατό νεκρούς). Δέν εἶναι ἀλήθεια ὅτι «τό Παρίσι παραδόθηκε στή φωτιά καί στό αἷμα», ὅπως θέλησαν νά κάνουν πιστευτό στούς ἀνθρώπους τῆς ἐπαρχίας γιά λόγους καθαρά «ψηφοθηρικούς». Ἄς θυμηθοῦμε ἀκόμα ὅτι, ἡ τεχνοκρατική καί ἀστική κοινωνία, πού μεταμορφώνει σέ σκλάβους χιλιάδες ἐργάτες, πού σφαγιάζει κυριολεκτικά τό πνεῦμα μέσω τοῦ τύπου, τοῦ ρα-

διοφώνου της καί τῶν διαφημιστικῶν της μέσων, πού ὑποθάλπει καί συντηρεῖ, ἐδῶ κι ἐκεῖ στόν κόσμο, αἱματηρούς πολέμους, πού χρησιμοποιεῖ τούς πόρους της γιά νά κατασκευάζει καταστροφικά ὅπλα, ἀντί νά χτίσει Πανεπιστήμια καί νά βοηθήσει τόν Τρίτο Κόσμο, ἡ ἀστική κοινωνία λοιπόν, κάτω ἀπ' τήν εἰρηνική της μάσκα, εἶναι ἀφάνταστα πιό βίαιη κι ἐγκληματική, ἔτσι ὅπως δέν ὑπῆρξαν μήτε γιά μιά στιγμή οἱ διαδηλωτές τοῦ παρισινοῦ Μάη.

Ἄς θυμηθοῦμε ἀκόμα ὅτι, ὁρισμένα κόμματα τῆς ἀριστερᾶς, πού ὀργίζονται μπροστά στίς κάποιες πράξεις βίας τῶν νεαρῶν ἐπαναστατημένων, ξεχνοῦν πολύ εὔκολα τά ἑκατομμύρια τῶν θυμάτων τοῦ σταλινικοῦ κομμουνισμοῦ, καί τούς χιλιάδες διανοούμενους πού ἐξακολουθοῦν νά παραμένουν κλεισμένοι στίς φυλακές καί στά ψυχιατρικά «σοσιαλιστικά» ἄσυλα.

Ἄς θυμηθοῦμε τέλος ὅτι, οἱ ἀστικές κυβερνήσεις, πού χάλασαν τόν κόσμο ἐπειδή τά παιδιά ἀφαίρεσαν τίς πέτρες ἀπ' ὁρισμένους δρόμους, ξεχνοῦν μέ τήν ἴδια εὐκολία τά θύματα τῶν πολέμων τῆς Ἀλγερίας, τοῦ Βιετνάμ, τῆς Μπιάφρα, καθώς καί τά θύματα τοῦ φρανκισμοῦ καί τῶν διαφόρων φασισμῶν πού βρίσκονται ἀκόμα στήν ἐξουσία.

Δέν ἔχουμε λοιπόν καμιά αὐταπάτη γιά τίς «ἀνθρωπιστικές» προθέσεις τῶν κομμάτων τῆς δεξιᾶς καί ὁρισμένων κομμάτων τῆς ἀριστερᾶς, καί ξέρουμε καλά πώς οἱ ἀνάγκες τακτικῆς, στήν ὑπηρεσία τῆς ἰδεολογίας καί τῆς φιλοδοξίας, μετροῦν γι' αὐτούς πιό πολύ ἀπ' ὅ,τι ἡ ἔγνοια γιά τόν ἄνθρωπο.

Ὡστόσο, γιά ὅσους παραδέχονται – ὅπως τό παραδεχόμαστε κι ἐμεῖς – τό ἀνώφελο ὁρισμένων πράξεων βίας στή διάρκεια τῶν γεγονότων τοῦ Μάη, πρέπει νά ἐξηγήσουμε γιατί οἱ πράξεις αὐτές ἔγιναν σέ κάποια στιγμή ἀναπόφευκτες.

Γιά τούς διαδηλωτές, οἱ «δυνάμεις τῆς τάξης» ἀντιπροσώπευαν τό Σύμβολο τῆς Ἐξουσίας τοῦ καταπιεστι-

κοῦ Κράτους, τῆς περιφρόνησης τοῦ ἀνθρώπου, τήν ἀντίθεση στούς ἴδιους τούς πόθους τους. Ἦταν, γιά τούς διαδηλωτές, ἡ Εἰκόνα τῆς «ἔλλειψης ἐπικοινωνίας». Στό στάδιο πού βρίσκεται αὐτή τή στιγμή ἡ ἐξέλιξη τῶν πνευμάτων, ἡ ἀνάγκη γι' αὐτονομία καί γιά διάλογο εἶναι τόσο ἔντονη στούς νέους, ὥστε ἡ ὁποιαδήποτε καταστολή τῆς ἀνάγκης αὐτῆς ὁδηγεῖ μοιραῖα στή βία. Εἶναι νόμος ψυχολογικός νά ὁδηγεῖ στήν καταστροφικότητα ἡ ἀπώθηση τῆς δημιουργικότητας στόν ἄνθρωπο. Σέ μιά τέτια περίπτωση, ἡ καταστροφικότητα γίνεται κι αὐτή *αὐθόρμητη*. Νά γιατί εἶναι μάταιο νά ἰσχυριζόμαστε ὅτι, τό Μάη, ἐκδηλώθηκε μιά σκόπιμη θέληση βίας, ἢ ὅτι δόθηκαν διαταγές ἀπ' τό ἐξωτερικό, ὅπως μάταιο εἶναι καί νά πιστεύουμε ὅτι ἡ καταστολή μπορεῖ νά ἐπιφέρει τό τέλος τῆς βίας. Ἀντίθετα, ἡ καταστολή ἔχει σάν ἀποτέλεσμα νά γεννᾶ καινούριες πράξεις βίας: δέν ἀπαντᾶς μέ χειροβομβίδες καί μέ πολυβόλα σ' ἕνα ψυχολογικό νόμο. Εἶναι καλύτερα νά προσπαθήσεις νά τόν καταλάβεις.

Ἀπέναντι λοιπόν σέ μιά κυβέρνηση πού ἀρνιόταν κάθε διάλογο, καί ἀπαντοῦσε στούς νέους καί στή λαχτάρα τους γι' ἀνθρωπισμό μέ ἀπάνθρωπους καί αναχρονιστικούς (στό μεσαιωνικό χαρακτήρα τους) πολέμους, ἄλλο δέν ἔμενε πιά σά δυνατή πράξη ἀλληλεγγύης, παρά νά ὑψώσουν ἀπό κοινοῦ ὁδοφράγματα.

Ὅταν, μέ τά πρῶτα δακρυγόνα πού ἄρχισαν νά πέφτουν τή νύχτα στίς 11 τοῦ Μάη, κατέρρευσε κάθε ἐλπίδα γιά διάλογο, ἄρχιζες τότε νά πολεμᾶς γιά νά δώσεις ἐλεύθερη διέξοδο σέ μιά συσσωρευμένη ἐνεργητικότητα πού τήν εἶχαν ἀπωθήσει γιά πολύ καιρό, πολεμοῦσες γιά ν' ἀναγκάσεις τήν κοινωνία ν' ἀποκαλύψει τό ἀληθινό της πρόσωπο: φιλελεύθερο, ὅταν ἀποδέχεσαι τήν ὑποταγή, ἀμείλικτο ὅταν τήν ἀρνεῖσαι. Πολεμοῦσες γιά ν' ἀντιμετωπίσεις *ἄμεσα* ἕναν ἀντίπαλο – τό Κράτος – πού παρέμενε ἀνώνυμος ἴσαμε κείνη τή στιγμή. Πολέμησες γιά νά ἐξαναγκάσεις τήν ἐξουσία σέ διάλογο. Ὄρθωσες τέλος ὁδοφράγματα καί πολέμησες γιά τή

χαρά νά καταστρέψεις τήν παλιά τάξη καί νά δουλέψεις, μέ τούς ἄλλους μαζί, γιά μιά τάξη καινούρια:

> «Τό ὁδόφραγμα», γράφει ὁ Κλώντ Λεφόρ, «δέ θά λειτουργήσει μονάχα σάν τεῖχος προστασίας. Θά 'ναι πρωταρχικά τό σύμβολο αὐτῆς τῆς ἀποσφράγισης, τό σύμβολο ἑνός νέου θεσμοῦ στό κέντρο τῆς πόλης»[66].

Ἔπειτα ἀπ' τίς πρῶτες μέρες τῶν ταραχῶν, ἡ ἐμφάνιση καί μόνο τῆς ἀστυνομίας, μέ κείνη τή στολή μιᾶς ἄλλης ἐποχῆς, προκάλεσε αὐτόματα ἕνα ἀνακλαστικό βίας — ἀνακλαστικό βίας στούς νεαρούς ἐργάτες καί στούς νεαρούς άνεργους, πού εἶχαν ἔρθει νά βοηθήσουν τούς σύντροφους σπουδαστές (ἡ κυβέρνηση μεταχειρίστηκε σάν «κλέφτες» καί σάν «ἀλῆτες» τούς ἀνθρώπους αὐτούς, πού ἡ κοινωνία δέν εἶχε καταφέρει νά τούς ἐξασφαλίσει μιάν ἀξιοπρεπή ζωή) – ἀνακλαστικό βίας στούς σπουδαστές οἱ ὁποῖοι, καταργώντας τούς κοινωνικούς φραγμούς, ὑποδέχτηκαν μ' ἀδελφική εἰλικρίνεια τούς συναγωνιστές τους καί δέν τούς ἀπαρνήθηκαν ποτέ (δέν ἀποκλείεται ἄλλωστε νά στρατολογήθηκαν ἀπ' τήν ἀστυνομία ἐθελοντές «προβοκάτορες» πού εἰσχώρησαν στίς διαδηλώσεις, ὅπως συμβαίνει, σέ προεκλογική περίοδο καί γιά ψηφοθηρικούς λόγους, νά ὑποδαυλίζεις τήν ἀπειλή τοῦ ἐμφύλιου πολέμου καί ν' ἀνασυγκροτεῖς τό «κόμμα τοῦ φόβου»). Τέλος, τό μήνα Ἰούνιο, οἱ τελευταῖες μάχες ἦταν οἱ μάχες τῆς ἀπελπισίας. Ἦταν σύμφωνες μέ τό αἴσθημα τῆς στέρησης πού ἔνιωθαν οἱ σπουδαστές, δηλαδή πολύ πιό βίαιες. Μερικοί σπουδαστές, ἄλλωστε, κατάλαβαν τέλεια τό ρόλο πού ἔπαιξε ἡ στέρηση τῆς ἀνάγκης γιά δημιουργικότητα καί διάλογο μές ἀπ' τήν ἀποδέσμευση τῆς βίας:

«Ὑπάρχει στόν καθένα ἀπό μᾶς ἕνα δυναμικό ζωτικό-

(66) Κλώντ Λεφόρ: «Ἡ ρωγμή», σελ. 46, Fayard, Μάης 1968.

τητας τό όποῖο, κάτω ἀπ' τήν πίεση τῆς στέρησης, περνάει στό στάδιο τῆς ἐπιθετικῆς πράξης», ἔγραφαν οἱ σπουδαστές τῆς Σχολῆς Διακοσμητικῶν Τεχνῶν (21 τοῦ Μάη 1968).

Ἡ ἐξουσία δέ φάνηκε νά πῆρε στά σοβαρά τά σοφά τοῦτα λόγια. Δέν εἶχε ἀκόμα τελειώσει ἡ συγγραφή τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, κι ὁ πέλεκυς τῆς καταστολῆς εἶχε πέσει κιόλας βαρύς στά κεφάλια ὁρισμένων ἀπ' αὐτούς πού ἐμψύχωσαν τήν 'Επανάσταση τοῦ Μάη. Κι αὐτή τή στιγμή ἡ ἐξουσία ὀργανώνεται προληπτικά γιά πιθανές νέες διαδηλώσεις. 'Ανίκανη νά καταλάβει τό βαθύ χαρακτήρα τοῦ κινήματος αὐτοῦ, καθώς καί τόν ἐμπαικτικό χαρακτήρα μιᾶς ἀστυνομικῆς καταστολῆς, σέ μιά στιγμή πού ἡ ἐπανάσταση ἀναπτύσσεται ἀκάθεκτη μέσα στίς συνειδήσεις, μή ξέροντας τίποτ' ἄλλο παρά ν' ἀντιτάσσει βάρβαρες καί ξεπερασμένες μεθόδους μάχης ἀπέναντι στήν ὁρμή τῆς ζωῆς καί στή γενναιόδωρη λαχτάρα γι' ἀδελφικότητα καί εὐτυχία, ἡ ἐξουσία διατρέχει τόν κίνδυνο νά διαπράξει νέα καί τραγικά σφάλματα. Δέ θά 'ναι πιά σέ θέση ἀπό δῶ καί πέρα νά «ξεγελᾶ μέ ἀπάτες». Ἡ πανουργία, ἀπό δῶ καί πέρα, δέν περνᾶ: πρέπει νά μάθει νά διαλέγει ἀνάμεσα στόν εἰλικρινή διάλογο καί στόν κίνδυνο μιᾶς ὠμῆς ἐπανάστασης.

III

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΣΥΝΕΧΙΖΕΤΑΙ

III

1. ΓΙΑ ΕΝΑ ΚΑΙΝΟΥΡΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Παντοῦ στόν κόσμο, ἀπ' τό Τόκιο ὥς τό Ρίο ντέ Τζανέιρο, μέσα σ' ὅλα τά κόμματα, σ' ὅλες τίς Ἐκκλησίες, μιά Ἐπανάσταση ἀναπτύσσεται, μιά «ὑπαρξιακή ἐπανάσταση» στήν ὑπηρεσία τοῦ ἀνθρώπου, πού τείνει ν' ἀνατρέψει τίς ἀτομικές νοοτροπίες καί τίς κοινωνικές σχέσεις.

Αἰῶνες τώρα, ὁ ἄνθρωπος ἀφιέρωσε ἕνα μεγάλο μέρος τῆς ἐνεργητικότητάς του στήν ἐπιδίωξη ἑνός Ἀπόλυτου, ἀντί νά τήν ἀφιερώσει στήν πολύπλευρη ἀτομική του ἀνάπτυξη καί στήν ἀνάπτυξη τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ἔτσι, ἀπώθησε τό μεγαλύτερο μέρος τῶν δυνατοτήτων δημιουργίας καί ἀλληλεγγύης πού διέθετε, φέρνοντας ἀντιμέτωπους ἄνθρωπο μέ ἄνθρωπο, καί μεταμορφώνοντας τή ζωή σέ διαρκή πάλη. Σίγουρος ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἦταν καταδικασμένος στήν ἀλλοτρίωση καί στή σύγκρουση, περίμενε τόν ἐρχομό ἑνός σωτήρα (ἑνός Μεσσία ἤ μιᾶς βίαιης ἐπανάστασης) καί ἀφηνόταν στήν ἀλλοτρίωσή του. Ἀποδεχόταν τόν ἀνταγωνισμό, τήν ἀδικία, τά σύνορα, τούς φραγμούς καί τούς πολέμους. Τό 'βρισκε πολύ φυσικό νά κυριαρχεῖ στό συνάνθρωπό του καί νά κυριαρχεῖται ἀπ' αὐτόν. Δεχόταν νά τοῦ ρυθμίζουν τή ζωή καί νά τόν χειραγωγοῦν οἱ διάφορες ἐξουσίες. Ὅποιες κι ἄν ἦταν οἱ ἀνθρωπιστικές προθέσεις τῶν διαφόρων ἐπαναστάσεων, καμιά δέν ἔφερε τό φάρμακο στό δύσκολο πρόβλημα τῆς ἀνθρώπινης ἀλλοτρίωσης. Ὁρισμένες μάλιστα ἐπέτειναν τό πρόβλημα αὐτό ἐπικίνδυνα.

Στήν ἐποχή μας, ἡ σύγκρουση στό ἐσωτερικό τῶν συνειδήσεων, κι ἀνάμεσα στά σύνολα, ἔχει φτάσει σ' ἕνα

σημεῖο ρήξης. Ἀκόμα καί τή στιγμή πού οἱ ἐπιστημονικές ἀνακαλύψεις ἀνοίγουν ἕνα φιλελεύθερο ορίζοντα, ἄνθρωποι ὑπερ-ἀναπτυγμένοι τεχνικά, μά ὑπανάπτυκτοι συναισθηματικά, χρησιμοποιοῦν τίς ἀνακαλύψεις αὐτές γιά νά ὑποδουλώνουν τό ἄτομο, νά διαιωνίζουν τήν ἀδικία καί νά προετοιμάζουν τήν πυρηνική ἑκατόμβη. Ἡ νεολαία, τόσο στίς ἀνατολικές ὅσο καί στίς δυτικές χῶρες, ξεσηκώνεται ἐνάντια στίς ἀρχές. Ὁ κομμουνισμός διέρχεται κρίση κι ὁ Τρίτος Κόσμος, μπροστά στό διχασμένο καπιταλισμό, ἑτοιμάζεται νά ξεσηκωθεῖ. Εἶναι φανερό ὅτι οἱ παλιοί δρόμοι, σημαδεμένοι ἀπ' τήν κυριαρχική συνείδηση τῆς σύγκρουσης, ὁδηγοῦν τήν ἀνθρωπότητα στήν καταστροφή, κι ὅτι ἦρθε ἡ ὥρα ν' ἀνακαλύψουμε καινούριους δρόμους.

Οἱ νέοι πού ξεσηκώθηκαν τό Μάη θέλησαν νά σταματήσουν τό δαιμονιακό κατήφορο πού ἔχει πάρει ἡ ἀνθρωπότητα μέ τή συνενοχή τῶν ἀρχῶν. Οἱ νέοι γιά ν' ἀνακόψουν τήν πορεία αὐτή, χρειάστηκε πρῶτ' ἀπ' ὅλα, δίχως καμιά ἀβρότητα, νά βγάλουν στό φῶς τίς ἀτομικές καί κοινωνικές ἀλλοτριώσεις, πού ἐνδημοῦν τόσο στά «δημοκρατικά» λεγόμενα καθεστῶτα τῆς Δύσης, ὅσο καί στά «σοσιαλιστικά» τῆς Ἀνατολῆς. Γιαυτό καί τούτη ἡ δίψα γι' ἀπομυθοποίηση καί ἀμφισβήτηση πού συνεπῆρε τούς σπουδαστές καί ὁρισμένους ἐργάτες. Στή συνέχεια, ἦταν ἀνάγκη ν' ἀρχίσουν νά χτίζουν ἕνα καινούριο κόσμο, ἕνα κόσμο ὅπου τό ἄτομο, ἀπελευθερωμένο ἀπ' τίς ποικίλες συνταυτίσεις του, θ' ἀνέπτυσσε ἐλεύθερα τή δημιουργική συνείδησή του καί, παύοντας πιά νά βλέπει τόν Ἄλλο μές ἀπ' τόν παραμορφωτικό καθρέφτη τῶν Ἀπόλυτων, θά ἔβρισκε τό δρόμο τῆς ἐπικοινωνίας:

> «Πιστεύουμε ὅτι ὁ δυτικός πολιτισμός», γράφουν οἱ σπουδαστές τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, εἴτε εἶναι ὁλοκληρωτικά καπιταλιστικός, εἴτε σοσιαλ-καπιταλιστικός ἤ ἁπλά σοσιαλιστικός, κατέληξε στίς μέρες μας σέ ἀδιέξοδο. Ἀπορρίπτουμε πιά τό

δίλημμα νά πρέπει νά διαλέξουμε ἀνάμεσα στήν ἀριστερά καί τή δεξιά, τήν 'Ανατολή καί τή Δύση, τή Ρωσία ἤ τήν Εὐρώπη. Πιστεύουμε ὅτι ὑπάρχουν ἄλλα πράγματα, ἄλλες δυνατότητες ἐκλογῆς, πέρα ἀπ' τίς παλιές πολιτικές δομές τοῦ παρόντος, πού μᾶς κληροδοτήθηκαν ἀπ' τό δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο»[67].

«'Η ἐπανάσταση πού σημειώθηκε τό Μάη τοῦ 1968», γράφει ἕνας καθηγητής τῆς Ναντέρ, «σημαίνει ὅχι τό τέλος τοῦ κόσμου, ἀλλά τό τέλος ἑνός συγκεκριμένου κόσμου καί μιᾶς συγκεκριμένης ἀντίληψης περί ἀνθρωπίνων σχέσεων»[68].

Πραγματικά πρέπει νά φτιάξουμε ἕνα πολιτισμό πού δέ θά εἶναι πιά στήν ὑπηρεσία μιάς 'Υπερβατικῆς 'Ιδέας, μιᾶς 'Εξουσίας, τῆς Τεχνικῆς, τῆς Οἰκονομίας, τοῦ Χρήματος, τοῦ Πόθου, τῆς ἀτομικῆς 'Ισχύος, ἕνα πολιτισμό πού δέ θά εἶναι πιά στήν ὑπηρεσία μιᾶς *ἀπόλυτης 'Ιδέας τοῦ 'Ανθρώπου,* ἀλλά στήν ὑπηρεσία τοῦ πραγματικοῦ ἀνθρώπου καί τῶν βαθύτερων πόθων του γιά δημιουργικότητα καί ἀλληλεγγύη.

'Ο νέος πολιτισμός πού γεννιέται τείνει νά γίνει – ὅπως καί τό φοιτητικό κίνημα αὐτό καθαυτό – παγκόσμιος. Σ' ὅλες τίς χῶρες, ὁ εὐρωπαῖος σπουδαστής αἰσθάνεται ἀλληλέγγυος μέ τόν ἐργάτη, πού 'ναι καταδικασμένος στούς τερατώδεις ρυθμούς τῆς καταναγκαστικῆς ἐργασίας, μέ τόν ἐξαθλιωμένο ἀμερικάνο νέγρο, μέ τό πεινασμένο παιδί τῆς Μπιάφρα ἤ τῆς 'Ινδίας, μέ τό Βραζιλιάνο ἀγρότη πού ὁδηγήθηκε στή δουλεία, ἤ μέ τόν Βιετναμέζο πού κάηκε ἀπ' τίς βόμβες.

'Η ἀνερχόμενη ἐπανάσταση θά 'ναι ψυχολογική καί πολιτιστική. («'Η ἀστική ἐπανάσταση ὑπῆρξε δικονομική, ἡ προλεταριακή ἐπανάσταση ὑπῆρξε οἰκονομική, ἡ

(67) Σχολή 'Αρχιτεκτονικῆς, Μάης 1968.

(68) «'Επιστήμων», σελ. 70.

δική μας θά εἶναι κοινωνική καί πολιτιστική γιά νά μπορέσει ὁ ἄνθρωπος νά γίνει ὁ ἑαυτός του»[69]. Ἡ ἐπανάσταση αὐτή ἀπειλεῖ τίς θρησκεῖες καί τίς κλειστές ἰδεολογίες, τίς καθαγιασμένες Ἀξίες, τά διάφορα εἴδη «Ἠθικῆς», τά Κράτη, τίς κατεστημένες Ἀρχές. Κλονίζει ὅλες τίς πεποιθήσεις πού ἀποκτήθηκαν ἀπ' τήν παιδεία, καταστρέφει τούς παλιούς σκοπούς τῆς ζωῆς, τά ἐσωτερικά βολέματα κι ὅλους τούς κονφορμισμούς. Ὁδηγεῖ στό νά μή δεχόμαστε πιά ὅ,τι μᾶς προτείνει ἡ κοινωνία, δίχως πρῶτα νά τό περνᾶμε ἀπ' τήν κρισάρα τῆς ἀπομυθοποιητικῆς κριτικῆς. Ἀρνεῖται τίς ψευτοσιγουριές πού ἐξασφαλίζουν τά κλειστά σύνολα, τά κλειστά «ἐγώ». Ἁπλώνεται σέ ἀνοιχτές ἀτομικότητες, σέ ἀνοιχτά σύνολα, σ' ἕνα παγκόσμιο πολιτισμό.

Πρίν ἀπ' ὅλα, ἡ ἐπανάσταση αὐτή, τείνει νά μεταμορφώσει ριζικά τό ἄτομο. Ἄν περάσει στά γεγονότα, τό ἄτομο θά μπορέσει νά μεταμορφωθεῖ σέ τέτιο βαθμό, ὥστε ἡ ἴδια ἡ κουλτούρα του θά τοῦ γίνει ἐνμέρει ξένη. Ἀπό τό παρελθόν του, θά κρατήσει μονάχα τίς ἐπιστημονικές γνώσεις καί τά ἔργα τέχνης – προϊόντα τῆς δημιουργικῆς συνείδησης. Μά οἱ συγκρούσεις μεταξύ Ἀπολύτων πού ἐκφράζονται μές στά ἱστορικά γεγονότα, στά μυθιστορήματα καί στά θεατρικά ἔργα, θά τοῦ φαίνονται πιθανό σά μιά νοσηρή ἔκφραση τῆς ἀνθρώπινης ἀλλοτρίωσης κατά τή διάρκεια τῆς πρό τοῦ ἀνθρώπου ἐποχῆς. Σ' ἀντίθεση μ' αὐτό, νέες μορφές τέχνης θά γεννηθοῦν, γιά τίς ὁποῖες δέν ξέρουμε τίποτε αὐτή τή στιγμή. Ἡ καλλιτεχνική καί λογοτεχνική δημιουργία δέ θά 'ναι πιά ὁ κλῆρος μερικῶν μονάχα καλλιτεχνῶν, ἀλλά πολλῶν μαζί ἀνθρώπων.

Ἡ σπουδάζουσα νεολαία κρατάει μές στά χέρια της αὐτή τή στιγμή τή μοίρα τῆς ἐπανάστασης. Ἄν οἱ σπουδαστές τήν πραγματοποιοῦν ἤδη μέσα στά ἴδια τά Πανε-

---

(69) Δελτίο τοῦ Πανεπιστημίου κριτικῆς τῆς Τουλούζης, Ἰούνιος 1968.

πιστήμια, θά μπορέσουν νά τήν ἐπιβάλουν καί στήν κοινωνία ὅταν θ' ἀναλάβουν τούς διοικητικούς μοχλούς. Τότε, θά 'ναι δυνατή μιά ἐπανάσταση «πού δέν ἔχει πιά σάν ἀντικείμενο μονάχα ἕνα πρότυπο ἰδιοκτησίας ἤ ἕνα καθεστώς... ἀλλά ἕνα γνήσιο πολιτισμό»[70].

Νέοι ἄνθρωποι πού διαμορφώθηκαν μέ τίς ἀρχές τῆς αὐτονομίας, τῆς αὐθόρμητης ἔκφρασης τῆς δημιουργικότητας καί τῆς ἰσότιμης συνεργασίας, δέ θ' ἀνέχονται πιά τήν ἐξάρτηση, τή ρομποτοποίηση, μήτε θά δέχονται πιά νά ὑποτάσσουν τούς ἄλλους καί νά διαιωνίζουν τήν ἀνθρώπινη ἀλλοτρίωση:

> «Μές στά μεγάλα ἐπιστημονικά σχολειά», γράφει ὁ «Ἐπιστήμων», «ἀποφάσισαν ὁμόφωνα σχεδόν ὅτι, ἀφ' ἧς στιγμῆς μποῦνε μέσα στά πράγματα, θά ἐνεργήσουν ἀπ' τά «μέσα» γιά νά ἐπιφέρουν ριζικές δομικές ἀλλαγές, ὅπως ἡ συνδιαχείριση λόγου χάρη, ἤ ἡ αὐτοδιαχείριση. Σκέφτονται – ξεκινώντας ἀπ' αὐτό τό σημεῖο – νά τελειώνουν μιά γιά πάντα μέ τήν κυριαρχία τοῦ καπιταλισμοῦ, καί νά κατορθώσουν ν' ἀλλάξουν τό Κράτος, κρατώντας ρωμαλέα στά χέρια τους τήν παραγωγή ὅσο διάστημα κρατήσει ἡ ἐπαναστατική πορεία»[71].

Οἱ σπουδαστές ἀρνοῦνται νά προβλέψουν τί πρόκειται νά 'ναι ὁ αὐριανός ἄνθρωπος, ἤ ἡ αὐριανή κοινωνία. 'Αρχίζουν μόλις νά μαθαίνουν τί εἶναι ὁ ἀλλοτριωμένος ἄνθρωπος, ἡ ἀλλοτριωμένη κοινωνία, δέ μποροῦν ὅμως νά καθορίσουν κατά τρόπο δογματικό τί θά 'ναι ὁ ἄνθρωπος ὅταν θά 'χει γίνει δημιουργικός. Τό ἐπιτακτικότερο πρόβλημα εἶναι τό πρόβλημα τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπ' τήν ἀλλοτρίωση. Ἡ δημιουργική καί ἀλληλέγγυα συνείδηση, ἀπ' τή στιγμή πού ἀπελευθερωθεῖ ἀπ' ὅλα τ' ἀλλο-

---

(70) Ζ. Μ. Ντομενάκ, στό περιοδικό Esprit, Μάης 1968.

(71) «Ἐπιστήμων», σελ. 99.

τριωτικά 'Απόλυτα, θά πρέπει νά έπινοήσει νέες κατάλληλες δομές, καί νά έπαγρυπνεῖ γιά τήν άνάπτυξή τους:

> «'Η έπανάσταση χρησιμοποιεῖ ἕναν ὁρισμένο ἀριθμό μαρξιστικῶν ἐννοιῶν. Ὅμως ἡ μαρξιστική ἀνάλυση, ἰδιαίτερα στό οἰκονομικό πλάνο, εἶναι ἀνίκανη νά τήν προσδιορίσει. 'Η ἐπανάσταση αὐτή εἶναι ἕνα κίνημα πού ξεχύνεται στόν 21ο αἰώνα. Προετοιμάζει ἕνα σοσιαλισμό νέου τύπου, οἱ δομές τοῦ ὁποίου δέ μποροῦν νά 'ναι γνωστές ἀπό σήμερα» [72].

(72) 'Απόσπασμα ἀπ' τό «Κέντρο συλλογῆς πανεπιστημιακῶν πληροφοριῶν», 'Η φοιτητική ἀμφισβήτηση καί οἱ ἐκλογές, Παρίσι, 17 'Ιουνίου 1968.

2. ΤΑ ΕΜΠΟΔΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΨΥΧΟ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΜΕΤΑΣΤΡΟΦΗ

Ὅμως, μιά ἐπανάσταση σέ βάθος, πού ἀνατρέπει τόσο τίς δομές τῆς νοοτροπίας, ὅσο καί τίς κοινωνικές δομές, δέν εἶναι δυνατό νά πραγματοποιηθεῖ ἀπ' τή μιά μέρα στήν ἄλλη. Δέν εἶναι δυνατό πιά νά χρησιμοποιεῖ ἀπό δῶ καί πέρα τίς παραδοσιακές μεθόδους πάλης (κυρίως τήν κατάληψη τῆς ἐξουσίας ἀπό μιά βίαιη, καί διχασμένη στόν πυρήνα της, μειοψηφία). Τό πρόβλημα δέν εἶναι πιά νά φανατίσουμε μιά τυφλή μάζα γύρω ἀπό μιάν ἀπόλυτη 'Ιδέα τῆς Εὐτυχίας, εἴτε γύρω ἀπό μιά ἰδανική Εἰκόνα τοῦ Μελλοντικοῦ 'Ανθρώπου καί τῆς Τέλειας Κοινωνίας, ὅπως τόν ἐφάρμοζαν μέχρι τώρα, καί μέ τή γνωστή ἐπιτυχία πού ξέρουμε, τά παλιά ἐπαναστατικά κόμματα. Τό πρόβλημα εἶναι ν' ἀπαλλαγοῦν τά ἄτομα ἀπ' τίς συνταυτίσεις τους μέ τά λογῆς 'Απόλυτα, ν' ἀφυπνιστοῦν στό κριτικό πνεῦμα, στή διαύγεια τοῦ νοῦ ὡς πρός τόν ἑαυτό τους καί τούς ἄλλους, στήν πράξη πού 'ναι ἀποτέλεσμα στοχασμοῦ. Τό πρόβλημα εἶναι νά διαμορφωθοῦν σ' ἕνα νέο εἶδος μάχης, χωρίς μίσος, γιατί οἱ ἀντεπαναστάτες εἶναι κι αὐτοί θύματα τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος. Εἶναι ἄνθρωποι ἀλλοτριωμένοι, καθόλου ὑπεύθυνοι γιά τήν ἀλλοτρίωσή τους. Τό μίσος εἶναι κι αὐτό μιά κληρονομιά τοῦ παρελθόντος πού διαιωνίζει τήν ἀλλοτρίωση καί τή σύγκρουση. Θά πρέπει ν' ἀνακαλυφθοῦν καινούριοι τρόποι ἀντίστασης στίς συντηρητικές δυνάμεις, καινούριες μέθοδοι παιδείας γιά νά ἐπισπεύσουμε τήν ἀπαλλαγή ὅλων (ἡγετῶν καί ἡγούμενων) ἀπ' τήν ἀλλοτρίωση, νέες μορφές μάχης, ὅπου τό ἄτομο θ' ἀποτελεῖ ἀνά πάσα στιγμή ἀντικείμενο σεβασμοῦ. Οἱ νέοι ἐπαναστάτες θά πρέπει νά 'ναι ἄνθρωποι τῆς δράσης, καί, ταυτόχρονα, ὄντα μέ φαντασία, μέ σοφία, κι ὅπως οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτούς θά εἶναι πολύ νέοι, εἶν' εὔκολο νά ὑπολογίσει κα-

νείς τίς δυσκολίες ένός τέτιου έργου.

Πρόκειται γιά πραγματική ψυχο-κοινωνική μεταστροφή αὐτό πού ἑτοιμάζεται ἀπ' τή μιάν ἄκρη τοῦ κόσμου ὥς τήν ἄλλη, κι ὅλα μᾶς κάνουν νά πιστεύουμε πώς θά 'ναι ἀμετάκλητη. Ὅμως τήν ἀπειλοῦν σοβαροί κίνδυνοι: ὅσοι δέν ἔχουν καταλάβει τήν ἔννοια τοῦ κινήματος, θά κάνουν τά πάντα προκειμένου ν' ἀνακόψουν τήν ἀνάπτυξή της. Γιά ὅλους αὐτούς πού συνεχίζουν νά ἐξαρτῶνται ἀπ' τά παλιά 'Απόλυτα, αὐτή ἡ νέου εἴδους ἐπανάσταση τούς φοβίζει καί τούς ὠθεῖ σέ ἀντιδράσεις σπασμωδικές. Νιώθουν τήν ἀνάγκη νά τή συντρίψουν, εἴτε μέ τή βία εἴτε μέ τό δόλο. Φτάνει κανείς ὥς τό σημεῖο νά πιστέψει ὅτι, μπρός στήν παγκόσμια ἄνοδο τῶν δημιουργικῶν δυνάμεων τῆς νεολαίας, καί μπρός στήν παγκόσμια ἀλληλεγγύη τῶν σπουδαστῶν, ὁρισμένοι θά ἐπιδιώξουν – συσπειρώνοντάς τες γύρω ἀπό φθαρμένα λάβαρα. ἐθνικιστικά ἤ ἰδεολογικά – νά δημιουργήσουν παγκόσμιες συρράξεις. Θά προσπαθήσουν, ἀκόμα μιά φορά, νά μεταμορφώσουν αὐτή τήν ὁρμή τους γιά ζωή καί ἀλληλεγγύη, σέ τυφλή δύναμη μίσους καί καταστροφικότητας. Προκειμένου ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπό τό πρόβλημα τῆς νεολαίας, δέ θά διστάσουν ἴσως νά προβοῦν σέ μιά νέα σφαγή τῶν νέων καί τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐλίτ.

'Ο σοβαρότερος ὅμως κίνδυνος ἴσως νά βρίσκεται μέσα στούς ἴδιους τούς νέους.

Πολλοί σπουδαστές καί νεαροί ἐργάτες παραμένουν προσκολλημένοι καί ἐξαρτώμενοι ἀπ' τήν ἰδεολογία τοῦ μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ. Δέ νοεῖται γι' αὐτούς ἐπανάσταση παρά μονάχα σύμφωνα μέ τά σχήματα τοῦ τροτσκισμοῦ, τοῦ μαοϊσμοῦ ἤ τοῦ καστρισμοῦ. 'Απ' τή στιγμή πού δέν ἔχουν καταλάβει τήν ἀνάγκη ν' ἀλλάξουν τίς «δομές νοοτροπίας» τους, δέν εἶναι σέ θέση νά ἐνεργήσουν δίχως 'Απόλυτα, δίχως Βίβλους, δίχως Εἴδωλα, δίχως λάβαρα. Ἔτσι, δέν εἶναι καί σέ θέση νά δοῦν καθαρά τό νόημα τῆς μεταστροφῆς πού συντελεῖ-

ται. Τό κίνημα, πού δέ διαθέτει θεωρητικές βάσεις αὐτή τή στιγμή, διατρέχει τόν κίνδυνο νά χρησιμοποιήσει βίαιες καί αὐταρχικές μεθόδους πάλης – οἱ ὁποῖες μπορεῖ νά φαίνονται ἀναγκαῖες γι' ἄλλους τόπους, ἀλλά, γιά τήν παρούσα ἐξέλιξη τῶν πνευμάτων στήν Εὐρώπη, καί γιά τήν τεχνοκρατική κοινωνία, θά ἦταν ἀνεφάρμοστες. Τούτη ἡ διάσταση ἀνάμεσα στή νέα ἐπαναστατική δράση καί στήν ἀπουσία θεωρητικῶν βάσεων, ἔγινε ἰδιαίτερα αἰσθητή ἀπ' τόν Ντανιέλ Κόν Μπεντί ὁ ὁποῖος γράφει:

> «Ἔχουμε ἀναπτύξει μεθόδους δράσης, ἀλλά δέν ἔχουμε προωθήσει τή θεωρητική ἐπεξεργασία. Κι αὐτό εἶναι ἀναγκαῖο γιά τή φάση πού περνᾶ τό ὑπερ-ἀριστερό κίνημα στή Γαλλία. Μά εἶναι φανερό ὅτι ἄν μείνει ὅπως ἔχει, αὐτό θά σημαίνει τήν κατάρρευση τοῦ κινήματος τῆς Ναντέρ»[73] .

Τέλος, μερικοί ἀπό τούς πλέον δραστήριους, ἔχουν μιά τυφλή ἐμπιστοσύνη στόν «αὐθορμητισμό» καί στή «δημιουργικότητα» τῶν μαζῶν. Ἐλπίζουν ὅτι, ἀπ' τή στιγμή πού ἀνατραπεῖ ἡ κυβέρνηση, νέες δομές θά ξεπηδήσουν ἀπό μόνες τους. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί δέν ξέρουν ὅτι ὁ δημιουργικός αὐθορμητισμός μπορεῖ νά ξεπηδήσει μόνο ἀπό ἄτομα πού ἔχουν προχωρήσει ἀρκετά στό δρόμο τῆς ἀπο-ἀλλοτρίωσης. Παραγνωρίζουν τήν ἰσχύ τῶν δυνάμεων τῆς ἀλλοτρίωσης. Καί ἡ ἀστόχαστη δράση αὐτῶν τῶν μυστικιστῶν τῆς Ἐπανάστασης, κινδυνεύει νά στραφεῖ ἐνάντια στούς ἴδιους τούς σκοπούς τους, καί νά 'χει σάν ἀποτέλεσμα νά μᾶς ἐπιβληθοῦν καθεστῶτα ἀκόμα πιό σκληρά καί καταπιεστικά ἀπ' αὐτό στό ὁποῖο ζοῦμε.

Ἄν ὑποκαταστήσουμε τήν ἀστική δικτατορία, ἡ τή δι-

---

(73) «Φιλολογικό Περιοδικό», No 18.

κτατορία τοῦ Κόμματος, μέ τό Χάος καί τήν ἐξαθλίωση, ἤ μέ μιά νέα δικτατορία σπουδαστῶν-προλεταριάτου, ἄν ὑποκαταστήσουμε τούς παλιούς μύθους μ' ἕνα νέο ἐπαναστατικό μύθο, καί μ' ἕνα νέο ἐπαναστατικό μυστικισμό, ἄν ὑποκαταστήσουμε τίς παλιές 'Εκκλησίες μέ καινούριες, τότε δέ βλέπω ὅτι θά προχωροῦσε ἔστω κι ἕνα βῆμα ἡ ἐπίλυση τοῦ προβλήματος τῆς ἀλλοτρίωσης. Θά ὑπῆρχε κίνδυνος νά συντριβεῖ ἡ ρωμαλέα καί ἀπελευθερωτική δρμή τῆς 'Επανάστασης τοῦ Μάη, καί θά ὁδηγοῦσε σέ μιά ἐποχή βίαιης καταστολῆς καί αἱματηρῶν συγκρούσεων: «Ὄχι ἐλευθερία στούς ἐχθρούς τῆς ἐλευθερίας» ἔγραφαν οἱ τοῖχοι τῆς Σορβόνης. Μέσα σ' αὐτά τά λόγια κρύβεται ὁ κίνδυνος νέων δικτατοριῶν καί νέων τρομοκρατικῶν καθεστώτων. Ὅση ἀγάπη κι ἄν νιώθουμε γιά τό φοιτητικό κίνημα, δέν πρέπει νά παραγνωρίζουμε αὐτό τόν κίνδυνο. Δέν πρέπει οἱ ἄψυχοι τεχνοκράτες καί τεχνικοί τῶν ἀστικῶν καί φασιστικῶν καθεστώτων νά ὑποκατασταθοῦν ἀπό πιθανούς ἄψυχους τεχνοκράτες καί τεχνικούς τῆς 'Επανάστασης. 'Η μεγάλη μάζα τῶν σπουδαστῶν βλέπει μέ καχυποψία – καί πολύ δίκαια – τούς δογματιστές, ἀκόμα κι ἄν εἶναι δογματιστές τοῦ «μή-δόγματος».

Γιά νά προχωρήσει παραπέρα ἡ ἐπαναστατική διαδικασία, πρέπει νά μείνουμε πιστοί στό πνεῦμα τοῦ Μάη. Ὅ,τι βοήθησε πιό πολύ νά συμφωνήσουν μεταξύ τους οἱ σπουδαστές καί ὁρισμένοι νέοι ἐργάτες καί ἐργατικά στελέχη, εἶναι ἡ ἄρνηση τῶν δογματισμῶν, τῆς δικτατορίας, τῆς αὐταρχικότητας καί τῶν ποικίλων φραγμῶν καί συνόρων πού χωρίζουν τούς ἀνθρώπους. Βάση τῆς συμφωνίας τους εἶναι καί ἡ συνειδητοποίηση τοῦ ψυχο-πολιτιστικοῦ χαρακτήρα τῆς ἀλλοτρίωσης, καθώς καί τῆς ἀνάγκης γιά τήν ἐξουδετέρωσή της. Θά 'ταν ρομαντικό νά πιστέψουμε ὅτι μιά τέτια ἐπανάσταση μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ ἀπ' τή μιά μέρα στήν ἄλλη: μιά τεράστια μάζα, πού τήν χειραγωγεῖ ὁ τύπος, τό ραδιόφωνο, ἡ διαφήμιση καί ἡ προπαγάνδα, ἐξακολουθεῖ

νά ταυτίζεται τόσο μέ τίς παλιές όσο καί μέ τίς νέες 'Αξίες τής τεχνοκρατικής κοινωνίας. Τά περισσότερα άνθρώπινα πλάσματα είναι όντα άγελαία: δέν ξέρουν, κι ούτε μπορούν νά ζήσουν σάν αύτόνομα όντα. Οί έπαναστάτες, μόλο τό άνθρωπιστικό ίδανικό τους, παραμένουν κι αύτοί προσκολλημένοι έντονα στίς ίδεολογίες καί στήν κοινωνία τής έποχής τους. Μπορούν κι αύτοί μέ τή σειρά τους ν' «άποφύγουν τήν έλευθερία» τους, έπιδιώκοντας νέα 'Απόλυτα, νέες ίδεολογίες, νέους μύθους, καί νά 'ναι άνίκανοι ν' άνακαλύψουν τούς έντελώς καινούριους τρόπους δράσης πού έπιβάλλονται.

Πρίν άπ' όλα, μένει νά πραγματοποιηθεί ένα τεράστιο έπιμορφωτικό έργο: ξεκινώντας άπό τόν έαυτό μας στήν άρχή, νά έπεκτείνουμε τή μόρφωση στίς έργατικές καί άγροτικές μάζες, καί κατόπιν στή μάζα τών στελεχών. Είναι έπιτακτικό λοιπόν ν' άνοίξει τό Πανεπιστήμιο τίς πόρτες του στούς έργάτες, καί τό έργοστάσιο στούς σπουδαστές. Τό έπιμορφωτικό έργο πρέπει νά έπεκταθεί στό έσωτερικό τών συνδικάτων, στίς πολιτιστικές καί τίς νεολαιίστικες λέσχες, ν' άγκαλιάσει όλα τά σωματεία καί τούς άνοιχτούς συνδέσμους. Πρέπει νά διεισδύσει στόν τύπο καί στό ραδιόφωνο, νά χρησιμοποιήσει τά βιβλία, τόν κινηματογράφο, τό θέατρο. Άν αύτή τή στιγμή όλοι οί γνήσιοι έπαναστάτες έριχναν όλο τό βάρος τών προσπαθειών τους στήν ύπηρεσία τής μόρφωσης, τό κίνημα πολύ γρήγορα θά γινόταν άκαταμάχητο. Στήν περίπτωση τής γενικής άπεργίας, οί έργάτες, άντί νά περιμένουν παθητικά τίς άποφάσεις τών κυβερνητικών άρχών καί τής έργοδοσίας, άντί νά περιμένουν παθητικά τά συνθήματα τών συνδικάτων, θά έπαιρναν στά χέρια τους τή λειτουργία τών έπιχειρήσεων καί θά 'ρχιζαν νά φτιάχνουν τίς νέες δομές καί νά βάζουν τίς βάσεις τής οίκονομίας, άποφεύγοντας έτσι τήν αίματοχυσία μιάς βίαιης έπανάστασης.

Άν τά όδοφράγματα, τό Μάη, στάθηκαν άναγκαία

γιά νά ξεκινήσει ή έπαναστατική πορεία, χρειάζονται καινούρια δπλα γιά ν' άναπτυχθεί. Τά δπλα αύτά είναι: ή μόρφωση τών μαζών καί τών έργατικών στελεχών, δ διάλογος μεταξύ άτόμων καί συνόλων ποικίλων τάσεων, ή δημιουργία «παράλληλων δομών» δπου νά έφαρμόζεται πρακτικά ή αύτονομία καί ή άλληλεγγύη. Πολλοί σπουδαστές κατάλαβαν τήν άναγκαιότητα ένός τέτιου έργου:

> «Παράλληλα μέ τήν πολιτική καί οίκονομική δράση,» γράφουν σπουδαστές τής ίατρικής, «πρέπει ν' άναλάβουμε καί δράση ψυχολογική: προπαγάνδας καί πληροφόρησης... Τά άποτελέσματα τής δράσης δέ θά 'ναι όριστικά, παρά μονάχα μέ μιάν άλλαγή νοοτροπίας, πού μόνο αύτή μπορεί νά προκαλέσει τό διάλογο, τήν άνταλλαγή άπόψεων μεταξύ άτόμων μέ διαφορετικούς όρίζοντες» [74].

Είναι γνωστός ό ρόλος τών «μικρο-όμάδων» στή διάρκεια τής 'Επανάστασης τού Μάη. Άν πολλαπλασιάζονταν οί όμάδες μόρφωσης καί διαλόγου, άν κατόρθωναν νά συντονίσουν τίς προσπάθειές τους στό έσωτερικό τής χώρας καί πέρα άπό έθνικά σύνορα, θά βρίσκονταν πολλοί ώριμοι άνθρωποι νά πραγματοποιήσουν μιά ριζική καί είρηνική έπανάσταση.

(74) «'Ελεύθερη γνώμη», 'Εφημερίδα τής 'Ιατρικής Σχολής τού Παρισιού, Νο 15, 6 'Ιουνίου 1968.

3. ΟΥΤΟΠΙΑ Ή ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ;

Τίς μέρες ἐκεῖνες τοῦ παρισινοῦ Μάη, πολλοί νέοι ἐπιβεβαίωσαν τήν πίστη τους στόν ἄνθρωπο καί στό μέλλον του. Ἀναζήτησαν μιά λύση στήν κρίση τῆς νεολαίας, καί πάσχισαν νά βγάλουν ἀπ' τό ἀδιέξοδο τόν πολιτισμό μας. Ἀντίθετα μέ τούς φιλόσοφους τῆς ἀπελπισίας, αὐτοί διεκδίκησαν τό δικαίωμα στήν εὐτυχία. Μές ἀπ' τή δράση τους ἀπέκτησαν τή βεβαιότητα ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἄν μποροῦσε νά γνωρίσει τίς χαρές μιᾶς ἐργασίας πού σέβεται τήν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀτόμου καί τήν ἀνάγκη του νά αἰσθάνεται δημιουργικός καί ὑπεύθυνος, ἄν οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις ἑδράζονταν στή φιλία καί στό σεβασμό τοῦ ἄλλου, τότε ἡ ζωή ἄξιζε τόν κόπο νά τή ζήσεις. Ἔριξαν τίς βάσεις γιά ἕνα νέο οὐμανισμό, ἀπαλλαγμένο ἀπό ἰδεαλισμό, ἐπειδή ἀκριβῶς στηρίζεται στήν ἐπιστημονική γνώση τῆς ἀλλοτρίωσης καί τῆς διανοητικῆς ὑγείας. Ἡ πίστη στόν ἄνθρωπο, πού χαρακτηρίζει τά παιδιά αὐτά, εἶναι βαθιά ρεαλιστική: γνωρίζουν ἀπό τήν πείρα τους ὅτι ἡ Ἱστορία, δέν ὁδηγεῖ μοιραῖα στήν πρόοδο καί τήν ἐλευθερία. Γνωρίζουν ὅτι ἡ κοινωνία, ὅπως κι ὁ ἄνθρωπος, θά 'ναι δύσκολο νά μεταμορφωθοῦν, κι ὅτι οἱ ἴδιοι θά πρέπει νά ζοῦν διαρκῶς σέ ἐπαγρύπνηση γιά νά μήν ἀφεθοῦν νά κλειστοῦν σέ νέες ἀρτηριοσκληρωτικές δομές, κοινωνικές καί διανοητικές. Ἡ νέα μορφή εὐτυχίας πού διεκδικοῦν δέ θά 'ναι μήτε μιά παθητική μακαριότητα, μήτε ἕνας ἐγωιστικός ἀτομισμός, ἀλλά κυρίως ἕνα εἶδος σιγουριᾶς, ἀτομικῆς πληρότητας, συνδυασμένης μέ μιάν ἄκρα κοινωνικότητα. Δέν ἀγνοοῦν ὅτι ἡ ζωή θά θέτει πάντα προβλήματα πρός ἐπίλυση, κι ὅτι θά ὑπάρχουν ἀδικίες πού πρέπει νά ἐπανορθώνονται, δυστυχίες πού πρέπει ν' ἀνακουφίζονται, λύπες πού πρέπει νά τίς βαστάξουν. *Μά ἀπαιτοῦν νά πάψουν πιά οἱ συμφορές καί τά βάσανα νά προέρχονται ἀπ' τόν ἴδιο τόν ἄνθρωπο,* – πράγμα πού γίνεται σήμερα – ἀπ'

τήν ἀνικανότητά του ν' ἀποκαθιστᾶ μέ τόν ἄλλο σχέσεις ἀπαλλαγμένες ἀπ' τό κυριαρχικό στοιχεῖο κι ἀπ' τή σύγκρουση.

Ἕνας τέτιος ούμανισμός μπορεῖ νά φανεῖ οὐτοπικός. Γιά πολλούς, τό νά 'σαι «ρεαλιστής», σημαίνει ν' ἀπελπίζεσαι γιά τόν ἄνθρωπο, σημαίνει νά δέχεσαι τόν κόσμο ὅπως εἶναι, ἀκόμα κι ἄν ἦταν νά ὁδηγηθεῖ στό χαμό του. Ἄς εἴμαστε εἰλικρινεῖς: πῶς εἶναι δυνατό νά ὀνομάζουμε «ρεαλιστικά» τόν τρόπο σκέψης μας καί τίς κοινωνικές μας σχέσεις; Πῶς εἶναι δυνατό νά ὀνομάζουμε «ρεαλιστική» τήν «ἐξαίσια» τεχνοκρατική μας ὀργάνωση – καπιταλιστική ἤ σοσιαλιστική – πού ἐξευτελίζει τό άτομο, τοῦ δημιουργεῖ άηδία γιά τή ζωή, διατηρεῖ τό μεγαλύτερο μέρος τῶν ἀνθρώπων στήν ὑποταγή, στήν ἐξαθλίωση καί τήν ἄγνοια, συντηρεῖ πολέμους καί ἐφιαλτικά στρατόπεδα συγκέντρωσης, καί ἐπισείει πάνω στό ἀνθρώπινο γένος τήν ἀπειλή μιᾶς πυρηνικῆς καταστροφῆς;

'Αντίθετα, δέν εἶναι μήπως «ρεαλιστικό» νά θέλεις νά τελειώνεις πιά μέ τόν παράλογο καί σκληρό κόσμο μας, καί νά προσπαθεῖς νά χτίσεις ἕνα πολιτισμό πού θά 'ναι ἐπιτέλους στήν ὑπηρεσία τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς ἀνάπτυξής του;

Οὐτοπικό θά ἦταν νά πιστέψουμε, ὅπως τό βεβαιώνουν μερικοί (ή μειοψηφία πάντως), ὅτι οἱ κοινωνικές καί διανοητικές δομές μποροῦν ν' ἀλλάξουν μές ἀπ' τήν ἐπαναστατική δράση, μέ τό θαῦμα μιᾶς ἀστραπιαίας καί βίαιης ἐπανάστασης πού θά κατέστρεφε ὁλόκληρη τήν παλιά τάξη. Πρέπει νομίζω νά σαρώσουμε τό μύθο τῆς Σωτήριας 'Επανάστασης, ὅπως καί κάθε ἄλλο μύθο. 'Αντίθετα, ἄν πληθύνουν οἱ ἐπιμορφωτικές ὁμάδες καί πολλαπλασιαστοῦν οἱ παράλληλες δομές, ἄν τό Πανεπιστήμιο μεταμορφωθεῖ, ἄν οἱ κυριαρχικές καί ἐπιθετικές ἀνθρώπινες σχέσεις ὑποκατασταθοῦν προοδευτικά ἀπό σχέσεις διαλόγου καί συνεργασίας, τό ἐπαναστατικό κί-

νημα μπορεῖ γρήγορα νά πάρει μέ τό μέρος του πολλά κοινωνικά στρώματα καί νά ὑπερβεῖ τά ἐθνικά σύνορα.

Σ' ἕνα μικρό πρός τό παρόν μέρος τοῦ κόσμου, καί μέσα σέ μερικές χιλιάδες συνειδήσεις, συντελεῖται μιά ἐπανάσταση καί προχωρεῖ. Θά χρειαστεῖ πιθανόν πολύς καιρός, πολλοί ἀγῶνες, πολλές ἀναζητήσεις, πολλά σφάλματα καί πολλή καρτερία γιά νά κατακτήσει ὁλόκληρο τόν κόσμο καί τά ἑκατομμύρια τῶν συνειδήσεων. 'Απέναντι στήν ἀνανεωτική ὁρμή, οἱ ἀναρίθμητες ἀντιδραστικές δυνάμεις ἀντιτάσσουν τερατώδεις μεθόδους καταστολῆς, κι αὐτή τή στιγμή γνωρίζουμε πώς ἡ αὐγή τοῦ Μάη μπορεῖ νά ἐξαπλωθεῖ τό ἴδιο γρήγορα ὅπως κι ἡ ἄνοιξη τῆς Πράγας.

Οἱ ἐπαναστάτες τοῦ Μάη θά 'ναι σέ θέση ἄραγε ν' ἀνακαλύψουν τό δύσκολο δρόμο μιᾶς ριζικῆς ἐπανάστασης, ψυχολογικῆς καί ταυτόχρονα κοινωνικῆς; Θά μπορέσουν ἄραγε νά ἐπινοήσουν νέες μορφές ἀγώνα, ἀπαλλαγμένες ἀπό μίσος καί προσαρμοσμένες σέ κάθε κατάσταση, σέ κάθε χώρα; Θά μπορέσουν ἄραγε ν' ἀπαλλαγοῦν οἱ ἴδιοι ἀπ' τίς προσωπικές τους ἐξαρτήσεις, δίχως νά ὑποχωρήσουν στήν παράφορη ἀνάγκη νά δημιουργήσουν νέους αὐταρχισμούς, νέα σύνορα, νέες τρομοκρατίες; Μήπως κι αὐτοί ἐπιδιώξουν ν' «ἀποφύγουν τήν ἐλευθερία» τους, συνταυτιζόμενοι μέ νέα 'Απόλυτα, μέ νέα Εἴδωλα; Ἡ συνέχεια τῶν γεγονότων θά μᾶς τό πεῖ. Ὅποια πάντως κι ἄν εἶναι ἡ συνέχεια, ἐμεῖς πιστεύουμε ἀπ' τήν πλευρά μας ὅτι οἱ ἐπαναστάτες τοῦ Μάη ἔδωσαν στά ἐρωτήματα αὐτά ἀπαντήσεις γεμάτες προσδοκία: χάρη στή νεολαία καί σ' ὅσους κατάλαβαν τό νόημα τοῦ ξεσηκωμοῦ καί τῆς ὁρμῆς της, βρισκόμαστε πιθανό μπροστά στήν ἐπίμονη κυοφορία τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολιτισμοῦ, πού θά τεθεῖ ἐπιτέλους στήν ὑπηρεσία τοῦ ἀνθρώπου. Γιά τούς νέους, καί γιά ὅσους γλύτωσαν ἀπ' τούς παγκόσμιους πολέμους κι ἀπό τούς διάφορους ὁλοκληρωτισμούς, δέν εἶναι μήπως ἡ πιό ὅμορφη δικαίωση νά ζήσουν καί νά ἐργαστοῦν μ' ὅλες

τους τίς δυνάμεις γιά τή γέννηση αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ;

Αὔγουστος 1968

Ματίλντ Νιέλ: καθηγήτρια στό Παρίσι.
Στήν Κατοχή: πρῶτες φιλολογικές καί φιλοσοφικές ἔρευνες, ἀλλά καί ἔντονη δράση στήν Ἀντίσταση κατά τῶν χιτλερικῶν.
Μετά τό 1945: ἀσχολεῖται μέ ψυχοπαθολογικές ἔρευνες (νευρωτική ἐξάρτηση, αἴτια τῆς αὐταρχικότητας καί τῆς καταστροφικότητας) μές ἀπό τό πνεῦμα μιᾶς νέας ψυχαναλυτικῆς ματιᾶς.
Ἐκδίδει πάρα πολλές μελέτες σέ γαλλικά καί ξένα περιοδικά.
Ἀπό τό 1956 καί μετά, δίνει διαλέξεις μοναδικῆς ἐμβρίθειας στή Σορβόνη. Συμβάλλει στήν παρουσίαση καί μετάφραση στά γαλλικά τῶν ἔργων τοῦ Ἔριχ Φρόμ.
Στά 1964, γίνεται ἱδρυτικό μέλος τῆς ὁμάδας τοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Ἀνθρώπου στό Παρίσι, πού προσπαθεῖ νά προάγει ἕνα νέο οὐμανισμό, ἑδραιωμένο στίς πιό πρόσφατες ἀνακαλύψεις τῶν ἀνθρωπιστικῶν Ἐπιστημῶν (Διεθνής Ἐπιτροπή: Ζάν Ροστάν, Ἔριχ Φρόμ, Μωρίς Λαμπιγιότ, Ἀλμπέρ Βαντέλ, κλπ.).